

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ**

Навчальний посібник

2-ге видання, доповнене та перероблене

Ніжин
2019

УДК 784.9(075.8)

К72

Рекомендовао Вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

(НДУ ім. М. Гоголя)

Протокол № 1 від 30.09.2019 р.

Рецензенти:

Горбенко С. С. – професор кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, заслужений працівник культури України;

Коваль О. В. – доцент кафедри музичної педагогіки та хореографії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук

Костенко Л. В., Шумська Л. Ю.

К72 Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. для магістрантів закладів вищої освіти. 2-ге вид., доповнене та перероблене. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 145 с.

ISBN 978-617-527-210-7

Даний навчальний посібник відповідає курсу "Методика викладання хорових дисциплін", який є базовою складовою фахової підготовки магістрантів за спеціалізацією "Хоровий диригент" та містить засадничий розділ – "Методика викладання хорового диригування". У посібнику викладені теоретичні основи навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення хорового диригування; висвітлюються аспекти інноваційного підходу до змісту та форм диригентсько-хорової підготовки: методика впровадження групових занять, методики формування хормейстерських компетенцій та фахових компетентностей у класі хорового диригування, сучасні технології організації самостійної роботи; представлений список необхідної фахової літератури; у додатках містяться спеціальні таблиці для використання у навчальному процесі.

Для магістрантів та викладачів мистецьких факультетів закладів вищої освіти, а також для викладачів диригентсько-хорових відділів навчальних закладів I–II рівнів акредитації та початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

УДК 784.9+78.073:781

ISBN 978-617-527-210-7

© Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська, 2019

© НДУ ім. М. Гоголя, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ	10
II. МЕТОДИ НАВЧАННЯ У КЛАСІ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ..	27
III. СИСТЕМА ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ	35
IV. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ	40
V. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ХОРМЕЙСТЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КЛАСІ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ	58
VI. ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	74
VII. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ХОРОВИХ ДИРИГЕНТІВ.....	81
VIII. СТРУКТУРА ЗМІСТУ САМОПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	93
IX. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ	116
ДОДАТКИ.....	120
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	138

ПЕРЕДМОВА

Даний навчальний посібник відповідає курсу "Методика викладання хорових дисциплін", яка є базовою складовою диригентсько-хорової підготовки магістрантів, що навчаються за спеціалізацією "Хоровий диригент" та містить засадничий розділ – "Методика викладання хорового диригування". Актуальність цієї роботи визначається її спрямованістю на інтенсифікацію навчання відповідно до сучасних вимог, які ставить суспільство, передова педагогічна теорія та практика.

Навчальний посібник "Методика викладання хорового диригування" розкриває інноваційні підходи до проблеми науково-методичного забезпечення системи диригентсько-хорової підготовки в Україні на сучасному етапі. За весь період існування незалежної України не було видано жодної роботи, яка б відповідала завданням дисципліни "Методика викладання хорового диригування". Існуючі у бібліотечних фондах методичні розробки, видані за радянських часів, відрізняються стислим переліком завдань або викладенням ряду практичних порад емпіричного характеру. Навчальний посібник "Методика викладання хорового диригування" – приклад осучаснення української диригентської хорової педагогіки, оскільки він створений на засадах дидактичних принципів: науковості змісту та методів навчання, практичної спрямованості навчання, системності й послідовності, оптимізації навчання.

У посібнику викладено теоретичні основи навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення хорового диригування; висвітлюються аспекти оновленого підходу до змісту та форм навчання; представлені авторські методики: впровадження системи групових занять та формування хормейстерських компетенцій та фахових компетентностей у класі хорового диригування; сучасні технології організації самостійної роботи та структура змісту самопідготовки до лекційних та практичних занять; представлений список літератури, рекомендований під час вивчення дисципліни "Методика викладання хорового диригування". У додатках містяться спеціальні таблиці для використання у навчальному процесі, що удосконалюють систему підготовки студента до різноманітних форм звітності.

Основний текст навчального посібника – це дидактично та методично опрацьований і систематизований авторами навчальний матеріал,

виклад якого характеризується об'єктивністю, науковістю та чіткою логічною послідовністю. Структура посібника, термінологія, прийоми введення до тексту дидактичних, методичних, диригентських понять, використання засобів наочності спрямовані на те, щоб передати магістранту необхідну інформацію з методики викладання хорового диригування у поєднанні теоретичного та практичного компонентів, навчити його самостійно користуватися новим матеріалом у процесі самопідготовки з предмету.

Усі навчальні матеріали посібника упорядковані відповідно до мети та завдань вивчення дисципліни "Методика викладання хорового диригування" у вищій школі з позицій дидактичного підходу до викладання хорового диригування. Такий підхід до змісту диригентсько-хорової підготовки є свідченням упровадження в її усталену модель засобів нових педагогічних технологій та прийомів педагогічної майстерності, що сприятиме синтезу традиційного і новаторського у цій царині.

Посібник "Методика викладання хорового диригування" створений авторами – фахівцями у галузі хорового мистецтва та педагогіки, які мають багаторічний стаж продуктивної викладацької та творчої діяльності на чолі Молодіжного хору "Світич" в одному із найстаріших вищих навчальних закладів України – Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Ефективне поєднання у книзі теорії та практики з науковим підходом відбиває професійний досвід авторів у створенні методичного комплексу з хорових дисциплін на кафедрі вокально-хорової майстерності.

Навчальний посібник "Методика викладання хорового диригування" є актуальним та доцільним в умовах реалізації нового Закону України "Про вищу освіту", у якому наголошується на необхідності підготовки конкурентоспроможних спеціалістів для інноваційного розвитку національного музичного мистецтва у відповідності до стандартів магістерського рівня вищої освіти.

У системі підготовки магістрантів за спеціалізацією "Хоровий диригент" особливого значення набуває дисципліна "Методика викладання хорового диригування", як один з основних предметів фахового циклу. Важливість цієї дисципліни визначається специфікою роботи фахівця у диригентсько-хоровій галузі, спрямованої на реалізацію

завдань музично-естетичного виховання дітей та молоді засобами хорового співу. Вивчення дисципліни "Методика викладання хорового диригування" базується на власному виконавському досвіді магістрантів та знаннях і уміннях, здобутих у ході засвоєння предметів "Хорове диригування" та "Хоровий клас" на освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр".

Мета навчальної дисципліни "Методика викладання хорового диригування" – виховати висококваліфікованого фахівця, здатного вирішувати важливі завдання навчання з хорових дисциплін у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах, педагогічних коледжах та коледжах культури і мистецтв; прищепити необхідні педагогічні уміння, навички для здійснення викладацької діяльності з вокально-хорових дисциплін.

Завдання навчальної дисципліни "Методика викладання хорового диригування":

- виховання у магістрантів любові до диригентської діяльності, хорового мистецтва;
- уміння ставити цілі у навчанні хоровому диригуванню та їхнє максимальне уточнення;
- суворя орієнтація усього ходу навчання з хорового диригування на навчальні цілі (на їхню ієрархію);
- орієнтація навчальних цілей, а разом із ними й усього ходу навчання з хорового диригування, на гарантоване досягнення результатів – сформованість у магістрантів фахових компетентностей для подальшого здійснення диригентської діяльності;
- опанування методикою навчання техніки диригування, що є важливим засобом хормейстерської діяльності;
- засвоєння технічно-мануальних прийомів, необхідних для ефективного ведення практичної роботи з хором;
- формування навичок самостійної роботи з партитурою (спів партій, акордів; виконання хорової партитури на фортепіано; вміння передати зміст твору та його виконавську інтерпретацію засобами диригентської техніки, слова, міміки; усний та письмовий аналіз твору);
- ознайомлення з організаційними та методичними основами роботи у класі хорового диригування;

- вивчення кращих зразків української та світової класики, сучасної хорової літератури, народно-пісенної творчості, дитячого вокально-хорового репертуару, що складають зміст навчання з "Хорового диригування".

У результаті вивчення дисципліни "Методика викладання хорового диригування" магістрант повинен знати:

- значення техніки диригування у професійній діяльності викладача хорових дисциплін;
- психолого-педагогічні умови організації навчального процесу у класі хорового диригування;
- шляхи впровадження основних принципів дидактики у процес диригентської підготовки;
- сутність процесу навчання з "Хорового диригування" як системи;
- зміст навчання: конкретний об'єм знань, умінь та навичок з "Хорового диригування", який відбирається із відповідних галузей знань на основі дидактичних принципів;
- засоби передачі відібраної інформації студенту – пояснення викладача, його власний мануальний показ, ілюстрація на фортепіано, застосування навчальних посібників, наочностей та технічних засобів, інтернет-ресурсів;
- засоби професійної взаємодії викладача та студента, що втілюються у певній системі методів навчання з "Хорового диригування";
- ефективні форми навчання з "Хорового диригування";
- форми контролю та критерії оцінювання знань з "Хорового диригування";
- засоби корекції недоліків у процесі індивідуального навчання;
- значення особистісних сугестивно-управлінських якостей хорового диригента;
- теоретичні основи техніки хорового диригування;
- анатомо-фізіологічні особливості будови диригентського апарату.

У результаті вивчення дисципліни "Методика викладання хорового диригування" магістрант повинен продемонструвати наступні компетенції:

- здійснювати аналіз природних здібностей учня з метою створення для нього індивідуальної карти навчання;
- створювати педагогічні та психологічні умови для формування хорового мислення диригента (оволодіння такими розумовими операціями, як класифікація, синтез, аналіз, порівняння тощо) з метою розвитку творчих та пізнавальних здібностей;
- спрямовувати розвиток психологічних якостей майбутнього диригента: сприйняття, уявлення, пам'яті, уваги, волі, почуттів, емоцій, асоціативного мислення, комунікативності, сугестії;
- формувати професійні потреби, інтереси, переконання, мотивацію діяльності, систему музичних цінностей майбутнього диригента у ході вивчення "Хорового диригування";
- складати індивідуальні робочі програми на матеріалі кращих зразків української та світової хорової музики.

Важливою змістовою складовою "Методики викладання хорового диригування" є вивчення теоретичних основ техніки хорового диригування із подальшим формуванням умінь магістранта практично використовувати ці знання: будувати свою диригентську діяльність на основі провідних принципів диригування; відбирати диригентські алгоритмічні моделі для проведення репетиційної роботи з хором; проводити всебічний аналіз хорових творів для подальшого використання під час хорового практикуму; самостійно застосовувати комплексну художньо-доцільну диригентську трактовку хорових партитур; створювати власну виконавську інтерпретацію хорових творів. Окрім того, магістрант має володіти знаннями, що базуються на його попередньому досвіді вивчення хорового диригування:

- основні метричні схеми (прості, складні симетричні, складені несиметричні);
- основні параметри диригентської постановки;
- семантику та властивості диригентських жестів;
- штрихи звуковедення в диригентській техніці;
- прийоми передачі синкоп, фермат, акцентів, сфорцандо, субіто піано, субіто форте, філіровки звуку; прийоми диригування у помірних, швидких, повільних темпах; техніку зміни темпів постійної швидкості;

- технічні прийоми втілення хорових творів з різними типами фактур;
- специфіку диригентського трактування хорових творів різних стилів та жанрів;
- значення міміки диригента під час управління хором.

Опанування предметом "Методика викладання хорового диригування" повинно здійснюватися у комплексі міждисциплінарних зв'язків у галузі фахової підготовки – блоку дисциплін спеціалізації "Хоровий диригент" – "Хоровий клас", "Методика роботи з хором", "Музичні комп'ютерні технології у хоровому аранжуванні", "Читання хорових партитур", "Постановка голосу", "Педагогічний репертуар".

Відповідно до навчального плану, фахові компетентності з "Методики викладання хорового диригування" формуються на лекційних та практичних заняттях в органічній єдності та взаємодії таких важливих його сторін, як: слухання лекцій, конспектування методичної літератури, семінарські заняття, самостійна робота; педагогічна практика на заняттях з хорового диригування. Засвоєння магістрантами усього інформаційного знаннєвого об'єму з предмету "Методика викладання хорового диригування" відбувається на матеріалі апробованих у диригентській педагогіці навчально-методичних посібників, а також на матеріалі хорових творів, різноманітних за стилями та жанрами.

В умовах недостатньої науково-методичної забезпеченості з хорових дисциплін у сучасних вищих навчальних закладах, посібник "Методика викладання хорового диригування" стане важливим засобом на шляху вирішення даної проблеми.

I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Стосовно навчального процесу термін "організація навчання у закладах вищої освіти" визначається як "встановлення тих видів і форм, завдяки яким відбувається стабілізація і впорядкування всієї навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу і в якому виявляються закономірності і принципи навчання, застосовуються його методи та прийоми" [21, с. 12]. Стає зрозумілим, що для того, щоб навчання було ефективним, необхідно створення динамічної системи навчально-пізнавальної діяльності, яка передбачає спеціальні умови для забезпечення даної діяльності, спрямовані на активізацію психологічного стану студентів, підвищення їхньої розумової працездатності, реалізації особистісного та колективного навчально-пізнавального потенціалу, формування подальшого вдосконалення їхньої професійної підготовки. Важливе місце у цьому процесі належить збагаченню самої структури навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

Навчальний процес є складною динамічною системою, єдністю і взаємообумовленістю навчальної діяльності викладача і навчально-пізнавальної діяльності студента. Кожна із сторін виконує свої функції і задачі. Найефективнішим навчальний процес буде під час збігу цілеспрямованої діяльності викладача і студента, у діалектичній єдності навчання і учіння, що спрямоване на досягнення конкретних навчально-пізнавальних цілей.

Навчальна діяльність – це діяльність, що спрямована на перетворення досвіду того, хто навчається у процесі активного, усвідомленого привласнення їм соціального досвіду у безпосередній або опосередкованій дії педагога з метою формування того, хто навчається як суб'єкта даної діяльності.

Оволодіння будь-якою діяльністю припускає "знання про цілі, засоби, спосіб і результат діяльності, умінні спосіб діяльності здійснювати, готовність видозмінювати спосіб у разі труднощів і адаптувати його до нових умов, нарешті, потреба, мотив і відношення до цієї

діяльності" [34, с. 146]. Інакше кажучи, у процесі навчальної діяльності ті, що навчаються повинні оволодіти змістовними, операційними і мотиваційними компонентами різноманітних видів діяльності, що становлять зміст соціального досвіду, у тому числі і навчально-пізнавальною діяльністю.

Навчально-пізнавальна діяльність, що являється підструктурою діяльності як системи, є складним, багатовимірним утворенням, тому чітке уявлення про його структуру дозволить успішно будувати роботу з організації і формування даної діяльності у студентів.

Структурні компоненти навчально-пізнавальної діяльності

Особливість навчальної діяльності полягає у тому, що вона є відкритою системою і її структурні компоненти мають спрямованість на здійснення таксономії цілей, задач, змісту і результатів навчання. Метою навчально-пізнавальної діяльності у класі хорového диригування є розвиток професійних умінь і якостей, задачі навчання визначаються специфікою професійної діяльності хормейстера. Зміст є системним утіленням уявлень про рівень загальнопедагогічної і спеціалізованої підготовки, а результат визначається ступенем готовності до практичної роботи з хором.

Діючі нині навчальні плани передбачають скорочення числа аудиторних занять і збільшення часу, що відводиться на самостійну роботу студентів. Все це обумовлює розгляд управління і організації навчальної діяльності студентів у найширшому значенні, тобто не як директивну управлінську систему, а як створення умов для реалізації творчого потенціалу особи у процесі рішення навчальних задач. Такий розгляд припускає і новий підхід до аналізу навчальної діяльності того, хто навчається у класі хорového диригування, щоб виявити ті її сторони та умови, які дозволяють створити атмосферу зацікавленості в отриманні нових знань, умінь і навичок, прагнення до освоєння методології сучасної науки, сприяють розвитку наукового мислення, тобто коли цілі навчальної діяльності стають особистими цілями студентів.

Для розробки моделі організації навчально-пізнавальної діяльності у класі хорového диригування, доцільно виділити два підходи до аналізу структури даного виду діяльності: перший припускає її розгляд з

погляду складу діяльності, маючи на увазі, що навчальна діяльність включає ряд компонентів: мотиваційний, орієнтаційний, змістовно-операційний, ціннісно-вольовий і оцінний; другий підхід пов'язаний з таким розчленовуванням навчальної діяльності, у якому її розглядають як процес вирішення навчальних задач. У зв'язку із цим моделювати навчально-пізнавальну діяльність слід як з погляду складу, так і процесу діяльності.

З погляду складу діяльності існують наступні блоки дидактичної моделі пізнавальної діяльності та їх зміст. Мотиваційний компонент, який включає потреби, інтереси, мотиви, тобто все те, що забезпечує включення у процес навчання і підтримує цю активність упродовж усіх етапів пізнання.

Змістом орієнтаційного компоненту є прийняття тими, хто навчається мети навчально-пізнавальної діяльності, її планування та прогнозування.

Змістовно-операційний компонент складається із двох взаємопов'язаних частин: системи провідних знань (уявлення, факти, поняття, закони, теорії) і способів навчання (інструменти отримання та переробки інформації, застосування знань на практиці).

Ціннісно-вольовий компонент включає увагу, волю, емоційну забарвленість дії. Змістом оцінного компоненту є систематичне отримання зворотної інформації про хід здійснення дії на основі звірення результатів діяльності з виконуваною задачею.

У реальному навчально-пізнавальному процесі усі елементи системи взаємопов'язані та існують у діалектичній єдності. Приймаючи за основу дану структуру, розглянемо деякі з її компонентів.

Мотивація навчально-пізнавальної діяльності не виникає довільно, її створення є завданням викладача та слугує показником його майстерності.

Ми розглядаємо організацію навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення хорового диригування, отже, нас цікавлять саме ті мотиви, вірніше, система мотивів, які спонукають до неї.

Ці мотиви можна підрозділити на дві великі категорії:

1) пізнавальні мотиви, що пов'язані із змістом самої навчальної діяльності, процесом її виконання і результатом; до них відносяться пізнавальні інтереси, потреби в інтелектуальній активності та

оволодінні новими диригентсько-хоровими знаннями, уміннями, навичками;

2) мотиви, які характеризуються ширшими взаємостосунками людини з навколишнім середовищем; вони пов'язані із потребами у спілкуванні з іншими людьми (їх оцінка і схвалення, з бажанням учня зайняти певне місце у системі доступних йому суспільних відносин).

Виходячи з різновиду мотивів діяльності, варто зазначити, що не кожна мотивація, що існує в навчальній діяльності, спонукає студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності. У класифікації, запропонованій П.М.Якобсоном [79], виділені наступні типи мотивації: 1) "негативна" – виникає як наслідок усвідомлення незадоволеності навчальною діяльністю; 2) "позитивна" – пов'язана як із "широкими соціальними мотивами", так і з прагматичними (шлях до власного благополуччя); 3) мотивація, закладена у самому процесі навчання. У даному випадку до навчання опанування певним колом знань, умінь і навичок, спонукає сам процес придбання нових знань, в основі якого лежить допитливість, прагнення до постійного поповнення знань. Ці типи мотивації носять складний характер і ніколи не існують у чистому вигляді.

У якості складових частин мотиваційної сфери, що впливають на розвиток навчально-пізнавальної діяльності, виступають пізнавальні потреби та інтереси. Розвиток потреби у пізнанні відіграє особливу роль у формуванні особистості майбутнього хормейстера, тому завдання викладача полягає у тому, щоб актуалізувати її, зробити чіткішою і усвідомленою. Без виховання інтересу до диригентсько-хорових і вокальних знань, умінь, навичок, як результату навчання і до самого процесу пізнавальної діяльності, до осмислення знань, а через них – до практичної роботи з хором, не можна досягти цілей диригентсько-хорової підготовки. "Інтерес до процесу навчання, потреба у пізнанні, самостійному осмисленні знань і здобуванні їх – саме цей мотив навчання найбільше і довше здатний стимулювати активну навчальну і позанавчальну, зокрема творчу діяльність" [33, с. 43]. Саме значущість процесу пізнання для особистості робить знання і процес пізнання самостійною цінністю, завдяки чому досягаються і багато інших функцій знаючої людини – здатність і бажання застосовувати одержані знання, прагнення розширити круг своїх можливостей, уміння за необхідності самостійно шукати знання тощо.

У тісному зв'язку з формуванням активності у пізнавальній діяльності розглядається проблема пізнавальних інтересів. У навчальному пізнанні інтерес виступає як вибіркоче відношення до навчальної дисципліни (наприклад, до диригування), що виявляється в активному, цілеспрямованому прагненні особистості до придбання нових знань. Так, пізнавальний інтерес визначають як "спрямованість до пізнання, бажання охопити можливо повніше пізнанням наукову галузь (або навчальний предмет), вивчити його глибоко і ґрунтовно, прагнення займатися пізнавальною діяльністю, здобувати необхідні уміння і навички для раціонального і успішного її протікання" [39, с. 5]. Якщо пізнавальний інтерес до вивчення предметів диригентсько-хорового циклу не сформований, засвоєння здійснюватиметься значно нижче за природні сили студента.

Тільки сформований компонент мотиваційної сфери має таку спонукальну силу, яка примушує студента активно прагнути до пізнання, шукати засоби задоволення у нього потреби у знаннях, під його впливом усі психічні процеси стають інтенсивними і напруженими, а діяльність – захоплюючою і продуктивною. Коли у студента сформований інтерес до диригентсько-хорових знань і процесу пізнання, рушійною силою навчання стає суперечність між тим, що він знає та вміє, та метою, яка виникла перед ним сама або поставлена ззовні.

Між мотивами навчання, рівнями знань і способами діяльності, існує глибокий зв'язок, який ускладнюється у процесі проходження етапів навчання. Взаємозв'язок етапів формування знань, способів діяльності і мотивів навчання умовна, рухома і залежить від основних дидактичних умов, особливо від вікових і індивідуальних можливостей тих, хто навчається. У формуванні позитивної мотивації навчання у студентів, головна задача викладачів полягає у тому, щоб перевести зовнішнє стимулювання в самовиховання внутрішньої мотивації. Тут особливо важливе значення має уміле злиття цілепокладання – мотивації – навчання.

Взаємозв'язок етапів навчання, рівня знань і мотивації

Етап навчання	Рівень знань, спосіб діяльності	Мотивація
I ЕТАП: (акумуляція) накопичення і констатація наявного рівня розумової діяльності	Репродуктивна діяльність	Переважає – допитливість, цікавість
II ЕТАП: мотивація у формуванні приймів мислення	Репродуктивно- продуктивна діяльність	Властиві висока допитливість, ситуативний інтерес
III ЕТАП: осмислення приймів розумової діяльності	Продуктивна діяльність, конструктивний рівень засвоєння знань	Супроводить пізнавальний інтерес
IV ЕТАП: застосування, перенесення приймів розумової діяльності	Продуктивна діяльність, конструктивний і творчий рівні засвоєння знань	Пізнавальний інтерес переростає у пізнавальну потребу

Процес самостійного стимулювання навчання припускає: усвідомлення студентами навчання як громадського обов'язку; оцінку теоретичної і практичної значущості предмету і питання, що вивчається; оцінку суб'єктивної значущості навчання взагалі і даного предмету для розвитку своїх здібностей, професійних прагнень або для цілеспрямованого усунення слабких сторін своїх реальних можливостей; розвиток уміння підкорятися самодисципліні, використовувати вольове стимулювання навчання; наполегливе подолання навчальних ускладнень; прагнення зрозуміти й оцінити користь вимог викладачів.

У цілому ж опора у навчанні тільки на інтерес як такий не є достатньо досконалою методикою мотивації через швидко наступаюче насичення. Науковці зазначають, що більш ефективна у цьому

відношенні так звана методика створення мотиваційно-проблемних ситуацій або постановки спеціальних пізнавальних задач, в яких відображається практичне значення вивчення даного предмета. Ще більш результативною є така методика мотивації, у якій ми звертаємося до формування уявлення студента про роль хорового диригування в його майбутній хормейстерській і викладацькій діяльності для успішного вирішення компетентностей для якісної діяльності і в оцінюванні особистості оточуючими її людьми. У цій методиці основна увага надається правильному формуванню позитивних ціннісних орієнтацій студентів стосовно навчання. У даному випадку ми маємо справу із формуванням одного з аспектів соціальних властивостей особистості: відношенням до предмету, що вивчається (хоровому диригуванню), і до навчальної роботи у цілому. Мотиваційний етап дидактичного процесу сприяє досягненню ефекту швидкого включення студента у пізнавальну діяльність. Підтримка ж цієї діяльності на необхідному рівні активності цілком залежить від способу її організації, від того, наскільки вона буде посилення для студентів, зрозуміла їм і які її результати, тобто якість засвоєння.

Орієнтаційний компонент навчально-пізнавальної діяльності тісно пов'язаний з мотиваційним і полягає в прийнятті, плануванні і прогнозуванні студентами мети навчання. Виділення мети навчально-пізнавальної діяльності у класі хорового диригування є головною умовою її раціональної організації, спрямованості та обумовленості її кінцевих результатів. Не кожна мета здатна перетворитися для студента у внутрішню спонуку. Мета стає такою лише тоді, коли вона істотно зачіпає потреби, інтереси й устремління даного студента. Значення цілей у таких випадках полягає у тому, що вони спрямовують діяльність, а якщо це віддалені й особливо значущі для суб'єкта цілі, то і напрям особистості у цілому.

Питання про формування цілей безпосередньо пов'язане з проблемою навчання професійній творчості. Як довели наукові дослідження, цілі навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін недостатньо усвідомлюються студентами. На жаль, нерідко трапляється, що студенти не стають їх безпосередніми носіями. У педагогічному процесі мета діяльності зазвичай задається ззовні і відповідає суспільно необхідним вимогам. Якщо мета не буде

усвідомлена студентом, не матиме для нього сенсу, то і діяльність виявиться нейтральною для його розвитку. Тому в організації діяльності абсолютно необхідна трансформація поставлених цілей у спонуки самої особи, в її внутрішні устремління, максимальне наближення до змісту реальної предметної діяльності.

Диригентсько-хорове навчання неможливе без самостійності та ініціативності того, хто навчається, а типовим елементом структури самостійної діяльності студента є виділення мети діяльності. Мета в структурі цієї діяльності виконує стосовно оволодіння її предметним змістом регулятивну функцію і сприяє подальшому просуванню студента в процесі пізнання, в засвоєнні ним нових знань і досвіду диригентсько-хорової діяльності.

Суб'єктивно у центрі уваги студентів знаходяться шукані результати їхньої роботи. Психологічно це закономірно, бо результати, які б вони не були, виявляються метою діяльності тих, що навчаються. Для виховання у студентів самостійного, творчого підходу до рішення професійних задач необхідно змінити орієнтацію їх діяльності з шуканого результату на метод діяльності, який веде до досягнення цього результату. От чому мета навчання диригуванню – це перш за все, оволодіння методами діяльності, її засобами, а не тільки отримання самого результату. Таким чином, можна дійти висновку про необхідність формулювання цілей вивчення хорового диригування в термінології не тільки видів діяльності, але і способів дій.

Мета повинна бути конкретизована через розкриття сукупності засобів диригентсько-хорової діяльності й умов досягнення її результатів. З психолого-педагогічної точки зору ця сукупність виступає як схема орієнтовної основи заданої цільової дії.

Слід зазначити, що загальна теорія управління, педагогіка і психологія висуває певні вимоги до формулювання мети. Так, мета повинна: 1) виявлятися в діяльності студентів і викладачів і об'єктивно відображатися в структурі необхідного результату і в засобах його досягнення; 2) мати точне трактування; 3) бути однозначно зрозумілою усіма учасниками педагогічного процесу (студентами і викладачами). Окрім того, конкретна мета повинна деталізувати загальну мету і включати загальний спосіб (метод, алгоритм) її досягнення [18]. Інакше кажучи, мета стає невизначеною, прихованою від студентів. Мета, яка не

виражена у формі видів діяльності (знань-умінь, знань-навичок, знаний-переконань), втрачає об'єктивно властиві їй дидактичні функції, а отже, не може виконувати свою роль, тобто фактично не є метою.

Отже, тільки мета, сформульована через види і способи діяльності, може стати реальним, практичним орієнтиром для організації засвоєння змісту предмету "Хорове диригування", критерієм контролю і індикатором досягнення кінцевих результатів у процесі навчання.

Важливим компонентом структури будь-якої діяльності, у тому числі і навчально-пізнавальної, є її зміст, тобто знання та їх якість. У дидактиці визначилося два підходи до вивчення якості знань: за окремими критеріями і за рівнями засвоєння та вживання знань.

У вивченні та оцінюванні якості знань, умінь та навичок студентів зазвичай виділяють три рівні: репродуктивний, конструктивний (продуктивний) і творчий:

1) репродуктивний припускає знання фактів, явищ, правил дій і їх відтворення без істотних змін;

2) конструктивний (продуктивний) – це знання, здобуті в результаті комбінування, переконструювання знань першого рівня (за допомогою виділення головного порівняння, узагальнення та інших прийомів розумової діяльності);

3) до творчого рівня знань відносяться знання, присвоєні у ході самостійної пошукової діяльності студента.

Отже, порівняльна організація процесу засвоєння диригентських знань, умінь і навичок дозволить цілеспрямовано керувати цим процесом, розвиваючи найбільш істотні та необхідні його характеристики.

Мета сучасного навчання, хоровому диригуванню зокрема, повинна полягати у досягненні третього рівня засвоєння та демонстрації студентом сформованих фахових компетентностей. Для цього у студентів повинна бути усвідомлена готовність до швидкого пошуку різноманітних варіантів рішення диригентських проблем, тобто його знанням повинні бути властиві гнучкість, узагальненість і систематичність.

Дієвим орієнтиром у процесі навчання диригуванню може бути модель взаємозв'язку рівнів засвоєння основних якостей знань.

М О Д Е Л Ь

взаємозв'язків рівнів і основних якостей знань

I РІВЕНЬ (репродуктивний)	II РІВЕНЬ (конструктивний) (продуктивний)	III РІВЕНЬ (творчий)
П Р А В І Л Ь Н І С Т Ь		
П О В Н О Т А		
У С В І Д О М Л Е Н І С Т Ь		
Д І Є В І С Т Ь		
		С И С Т Е М Н І С Т Ь
М І Ц Н І С Т Ь		

Як бачимо, на кожному рівні представленої моделі виявляється вся система якостей знань, але переважаючими є лише визначені. Наприклад, для конструктивного рівня основна характеристика – це усвідомлене вживання, для творчого – системність, решта якостей виступає як варіативні. Окрім того, якості знань на кожному з рівнів відрізняються ступенем їх складності: чим вище рівень, тим складніша, "багатша" система якостей знань.

Для забезпечення якостей знань необхідні наступні умови: 1) систематичне вживання знань; 2) повнота видів знань, оскільки їх взаємозв'язок впливає на якість кожного виду знання; 3) особлива роль узагальнених знань, що виконують організуючу й орієнтуючу функції (таке знання дозволяє осмислити усі конкретні знання); 4) дотримання поступовості у незмінному зростанні складності самих знань і способів операції ними; 5) вживання сукупності методів навчання (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного викладу, евристичного та дослідницького).

Проте, оскільки повне оволодіння знаннями досягається тільки через його вживання студентами у рішенні різних творчих завдань, для здійснення навчально-пізнавальної діяльності у класі хорового диригування, необхідно виконати певні дії і операції, тобто дана діяльність має цілком певний операційний склад. Отже, удосконалення навчальної діяльності у широкому її значенні (а значить, і в специфічному) може бути забезпечено завдяки увазі до операційної її сторони. Тут важливі

два моменти: 1) слід достатньо чітко визначити структуру тих дій, якими студент повинен оволодіти у навчальному процесі під час вивчення хорового диригування (причому не окремими діями, а цілісною системою); 2) необхідно розробити механізми, що дозволяють цілеспрямовано формувати у студентів операційні структури діяльності.

Науково доведено, що стрижневим процесом засвоєння нових знань, умінь та навичок є певна організація зовнішньої предметної діяльності студента, а поетапне формування дій, що призводить до перетворення їх із зовнішніх, матеріальних, у внутрішні, ідеальні, і складає основний зміст процесу засвоєння.

У диригентській практиці часто обмежуються формуванням окремих диригентського-хорових операцій. Таким чином, засвоєне уміння носить характер вузької практичної навички, яка не сприяє дійсному оволодінню змістом відповідних понять. Незнання складу і послідовності операцій якого-небудь диригентсько-хорового уміння призводить до того, що студенти, вирішуючи задачі, йдуть нераціональними, недоскональними, а часом і неправильними шляхами, які спричиняють до помилок.

Класифікація умінь, якими повинні оволодіти студенти у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін, дозволить визначити єдині вимоги до рівня підготовки студентів на кожному курсі і більш цілеспрямовано проводити заняття у класі хорового диригування, оскільки очевидно: чим детальніше представлений операційний склад навчально-пізнавальної діяльності, тим успішніше можна буде нею управляти і її формувати.

У ході навчання хоровому диригуванню студент повинен оволодіти змістом знання, засвоїти його правильну оцінку, причому вона повинна стати його власною оцінкою. Психологами доведено, що оцінка знань є безпосереднім стимулятором навчання, при цьому значення її змінюється для студента на різних вікових ступенях, але незмінною залишається її спонукальна сила, заснована на знанні тим, що вчиться результату своєї навчальної діяльності. Очевидно, що важливою складовою структури навчально-пізнавальної діяльності є оцінний компонент. Показником засвоєння і розвитку диригентських знань і умінь є результат, яким завершується діяльність наприкінці кожного семестру. У ньому матеріалізуються цілі, наочні дії, операції, здібності і можливості того,

хто навчається. Їх досягнення одержують оцінку викладача, членів екзаменаційної комісії, однокурсників. Окрім того, зіставляючи результати своєї діяльності із задачею, яку необхідно вирішувати, студент може постійно одержувати зворотну інформацію про ефективність здійснюваних їм дій, отримувати задоволення або незадоволення від результатів своєї диригентської діяльності, здійснювати самооцінку і корегувати на цій основі роботу усіх описаних вище компонентів.

Усі перераховані компоненти в реальному навчальному процесі взаємообумовлені і виступають у діалектичній єдності. Оволодіння теоретичними диригентсько-хоровими знаннями відбувається у взаємодії з оволодінням практичними діями – технічними прийомами диригування. Засвоєння та застосування знань здійснюється із використанням певних прийомів навчальної роботи. У свою чергу, оволодіння прийомами пов'язано з цілепокладанням та з мотиваційними чинниками.

Таким чином, навчально-пізнавальна діяльність у класі хорового диригування може розглядатися як сукупність чотирьох основоположних компонентів: мотиваційного (до нього можна приєднати орієнтаційний і ціннісно-вольовий компонент), теоретичного (змістовного), операційного й оцінного. Відсутність цілісної системи навчально-пізнавальної діяльності негативно позначатиметься на становленні і розвитку особистості майбутнього хормейстера.

Змістові характеристики компонентів навчально-пізнавальної діяльності повинні відігравати роль критеріїв її сформованості у студентів під час вивчення хорового диригування. До них належать:

- високий рівень навчально-пізнавальних інтересів і потреб (показники: соціально-значущий характер, активність, стійкість, цілеспрямованість, ініціативність, самостійність);

- достатній обсяг інформації про хорове мистецтво, розвинуті диригентсько-хорові знання (показники: знання основних диригентсько-хорових категорій, хорової творчості вітчизняних та зарубіжних композиторів-класиків різних епох, хорових колективів і відомих диригентів; системність та оперативність знань);

- високий ступінь оперування знаннями в практичній діяльності (показники: рівень оволодіння діями щодо формування цілей і програми діяльності; вміння аргументовано та логічно викладати свої судження у вербальній і музичній інтерпретації хорових партитур; уміння складати

репетиційний план роботи з хором, корегувати його під час репетиційної роботи, планувати та здійснювати концертну діяльність);

- розвинутість навчально-пізнавальних оцінних уявлень (показники: адекватність сприйняття та оцінки хорових творів рівневі диригентсько-хорового виконавства; відповідність самоаналізу, самоконтролю, самооцінки навчальних знань і дій об'єктивній цінності професійної підготовки).

Завдяки розробленим критеріям і показникам є можливість визначити рівні сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у класі хорового диригування.

Згідно з закономірною залежністю ефективності навчання від структури змісту навчальних предметів, зростає необхідність науково обґрунтувати структуру змісту диригентської підготовки.

Зазвичай зміст диригентсько-хорової підготовки у системі спеціальної музичної освіти не є системним, він зведений до простого переліку елементів цієї підготовки, а зв'язки між ними не виявляються, хоча під час визначення структури будь-якої системи найбільш важливими є ієрархічні зв'язки.

Створення ієрархічної моделі змісту диригентської підготовки студентів стає однією з дидактичних умов організації навчально-пізнавальної діяльності.

На думку Г.Ніколаї, ієрархічна структура змісту виконавської підготовки студентів повинна охоплювати діапазон від найпростіших її елементів до найвищого синтетичного рівня майстерності. На кожному більш високому рівні змісту виконавської підготовки розширюється коло проблем, які стосуються, з одного боку, формування інтегративних виконавських якостей майбутнього хормейстера, а з іншого – включення у сферу діяльності більш складних музичних творів. Спираючись на системно-структурний підхід, Г.Ніколаї будує модель змісту виконавської підготовки у вигляді піраміди, основою якої є засоби виконавської виразності, а до її вершини (до мистецтва інтеграції) студент піднімається через удосконалення виконавської техніки, створення яскравих музичних образів, засвоєння жанрово-стильових закономірностей композиторської і виконавської творчості. Узявши за основу модель Г.Ніколаї, ми можемо схематично представити структуру змісту диригентсько-хорової підготовки [42].

Ієрархічна структура змісту диригентсько-хорової підготовки

№ з/п	Рівні	Узагальнений зміст	Диригентсько-виконавський компонент	Педагогічний компонент
1.	Елементарний	Уміння використовувати окремі засоби виразності	Використання елементарних прийомів диригентської техніки (вступ, зняття звуку, штрихи звуковедення); образна сфера визначається окремими смисловими наголосами	Окремі мовленнєві вміння. Самоконтроль у виконанні навчальних дій відсутній
2.	Репродуктивний або "технічний"	Узагальнені виконавські уміння та навички, методико-технологічні знання. Уміння створювати окремі художні образи	Диригентсько-хорова техніка і знання технології роботи над нею. Уміння втілювати музичні образи засобами диригентської техніки. Уміння здійснювати констатуючий аналіз хорової партитури	Уміння створювати вербальні образи. Самоконтроль у виконанні деяких операцій і дій

3.	Продуктивний	Знання жанрово-стильових закономірностей хорового мистецтва, вміння проникати в авторську концепцію хорових творів	Досвід здійснення виконавського аналізу шляхом добору прийомів диригентської техніки для розкриття художнього образу хорового твору. Досвід підготовки до репетиційної роботи з хором	Самоконтроль під час виконання навчальних дій. Досвід здійснення системно-структурного аналізу
4.	Творчий або професійний	Мистецтво самостійної інтерпретації хорових творів. Набуття практичного досвіду	Уміння самостійного комплексного художньо-доцільного, диригентського трактування хорових партитур	Мистецтво інтелектуально обумовленої вербальної інтерпретації

У ході багаторічного практичного досвіду авторів даного посібника у галузі диригентської педагогіки було визначено організаційно-педагогічну модель вивчення хорового диригування, яка сприяє формуванню найвищого, творчого рівня навчально-пізнавальної діяльності, та передбачає створення спеціальних умов навчально-пізнавальної діяльності, що спрямовані на активізацію психологічного стану студентів, підвищення їх розумової працездатності, реалізацію особистісного та колективного навчально-пізнавального потенціалу на формування потреби подальшого удосконалення професійної підготовки.

Організаційно-педагогічна модель диригентсько-хорової підготовки

1. Педагогічні умови:

- організаційні: обґрунтування структури змісту диригентської підготовки; уточнення цілей та їх різноманітності стосовно відповідності до структури диригентської підготовки; відбір найбільш доцільних форм організації навчального процесу у зв'язку зі специфікою професійної хормейстерської діяльності; проектування процесу вивчення хорового диригування на основі програмно-цільового методу; впровадження педагогічної оцінки рівнів підготовки студентів до здійснення практичної роботи з хором;

- методичні: вибір і структурування змісту диригентсько-хорової підготовки; розроблення та впровадження диференційованих завдань у процесі викладання хорового диригування; додержання послідовності в реалізації принципів створення групових тематичних завдань; єдність контролю і самоконтролю в оцінюванні рівня підготовленості до диригентської діяльності.

2. Етапи педагогічної роботи:

- організаційний (уточнення цілей хорового диригування, добір навчально-диференційованих завдань, методів організації навчально-пізнавальної діяльності, видів знань, корегування навчальних планів і форм контролю);

- змістовно-технологічний (формування оперативності знань та комплексу стрижневих умінь: аналітичних, проектувальних, конструктивних);

- діяльнісний (організація, стимулювання, регулювання пошуково-творчої діяльності студентів: слухання творів педагогічного репертуару, способи вивчення хорової партитури, план роботи над твором, створення диригентської трактовки хорового твору, засвоєння завдань хорового практикуму, опанування комп'ютерно-інформаційними технологіями);

- оцінно-творчий (формування здатності самоаналізу, самоконтролю та взаємоконтролю, самооцінки та взаємооцінки диригентських якостей, теоретичних основ техніки хорового диригування, вокально-хорових знань, умінь та навичок шляхом засвоєння системи рівнів знань та критеріїв оцінювання).

3. Форми педагогічної роботи:

- індивідуальні (робота у класі з викладачем, робота з концертмейстером, самостійна індивідуальна робота над хоровою партитурою, самопідготовка у бібліотеці, робота в Інтернеті);

- групові (організація гомогенних та гетерогенних груп, тематичні семінари окремого класу диригування, функціонування хорового ансамблю у межах класу хорового диригування, уроки-заліки з хорового диригування, наукова конференція).

4. Методи педагогічної роботи: навчально-проектувальний, програмно-цільовий, змістовно-структурний, блоково-паралельний, пояснювально-ілюстративний, мануально-пластичний, хормейстерсько-технологічний, жанрово-контрасний, оцінно-аналітичний та інші.

Таким чином, високий рівень розвитку навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі диригентсько-хорової підготовки досягається завдяки структурній супідрядності усіх її елементів як педагогічної системи.

II. МЕТОДИ НАВЧАННЯ У КЛАСІ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

У довідковій літературі "метод" визначається як сукупність прийомів, способів теоретичного, практичного дослідження або здійснення (у впливі на кого(що)-небудь, у вивченні чого-небудь). У педагогіці під методом розуміють способи спільної діяльності вчителя та учнів спрямовані на вирішення задач навчання. Оскільки у галузі диригентської педагогіки немає робіт, у яких викладена систематизація або класифікація методів навчання ми пропонуємо до використання у класі хорового диригування методи, впровадження яких сприятиме ефективному функціонуванню організаційно-педагогічної моделі вивчення хорового диригування.

Оскільки поняття "метод" багатоаспектне, багатобічне, то метод навчання у кожному конкретному випадку повинен конструюватися викладачем тієї або іншої дисципліни.

У будь-якому акті навчальної діяльності завжди поєднується декілька методів, які взаємопроникають один в одного, характеризуючи з різних сторін одну і ту ж взаємодію викладача і студента. І якщо ми говоримо про застосування в даний момент певного методу, то це означає, що він домінує на даному етапі навчально-пізнавальної діяльності, що надає особливості вирішенню основної дидактичної задачі.

На початковому етапі навчання студента у класі хорового диригування особливо важливо застосовувати методи, які сприяють розвитку мотиваційного компоненту навчально-пізнавальної діяльності.

Пізнавальний інтерес студентів може формуватися за рахунок застосування двох груп методів навчання: 1) методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; 2) методів стимулювання і мотивації.

Навчально-проектувальний метод передбачає переформатування навчальних та робочих програм відповідно до сучасних вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу, фактичного наповнення змістових модулів, які мають бути скорельовані відповідно до індивідуально-орієнтованих і, разом із тим, узагальнених вимог.

Реалізація дидактичних умов, викладених вище, припускає використання програмно-цільового методу в проектуванні і здійсненні

навчання у класі хорового диригування. Цей метод вимагає суворої відповідності засобів, що використовуються для організації і проведення занять на всіх етапах навчального процесу кінцевій меті навчання. Програмно-цільовий метод дозволить якісно удосконалити організацію навчання та перейти на цільові форми навчання. Мета при цьому виступатиме і як головний орієнтир, і як критерій відбору змісту, методів, форм і засобів організації навчального процесу. Під час формулювання цілей навчання диригуванню, планується якість навчання і основні конкретні види цільової діяльності, оволодіння якими студенту необхідно для вирішення пізнавальних і професійних завдань. Цілі ставляться згідно моделі ієрархічної структури змісту диригентської підготовки і відповідають чотирьом рівням: елементарному, репродуктивному (технічному), продуктивному і творчому. Цілі першого і другого рівнів диригентської підготовки описуються через методико-технологічні знання, диригентсько-виконавську техніку і точно позначену наочну термінологію. Цілі репродуктивного рівня припускають розвиток умінь створення вербальних і музично-виконавських образів виконуваних творів. Цілі продуктивного рівня вимагають знань жанрово-стильових закономірностей хорової музики, здійснення системно-структурного аналізу партитур, що вивчаються, теоретичного обґрунтування і практичного володіння технікою диригування для втілення авторської концепції хорового твору. Цілі творчого рівня диригентської підготовки припускають оволодіння умінням самостійної музичної і вербальної інтерпретації хорового твору.

Основним джерелом інтересів до самої навчальної діяльності є перш за все її зміст. Тому необхідно застосовувати змістовно-структурний (відбору і структуризації змісту) метод відповідно до цілей навчання. Для цього необхідно розробити систему змісту навчального матеріалу: виділити основні диригентсько-хорові поняття, положення, принципи, закономірності; визначити оптимальну послідовність вивчення навчального матеріалу, графічно зобразити його структури, схеми і розмістити їх у спеціальних методичних аудиторіях. Бажано розробити спеціальні методичні комплекси з тестовими завданнями для організації та управління засвоєнням змісту навчання: а) теоретичні завдання-проблеми для формування пізнавального інтересу до диригування; б) практичні завдання – проблеми для формування професійного

інтересу; в) завдання, що формують розуміння основ техніки диригування в результаті вивчення спеціальної навчальної літератури; г) завдання для підготовки до рішення реальних професійних задач (завдання – моделі, "ситуативні завдання", "завдання-тренажери" тощо); д) завдання для колективного вирішення і обговорення.

Якщо брати до уваги, що знання тоді засвоюється повноцінно, коли воно впорядковане, тобто закономірно пов'язано з іншими знаннями, є частиною якоїсь системи, потрібно провести процедуру організації і впорядковування наукових знань диригентсько-хорових дисциплін. Для цього необхідно активно застосовувати методи паралельного і блоково-паралельного навчання. Метод паралельного навчання, який засновується на внутрішньопредметних зв'язках, створює можливість студентам стикатися з одними і тими ж питаннями у різних ситуаціях, що призводить до швидкого і глибокого їх осмислення та оперативності застосування диригентських знань.

Застосування блоково-паралельного методу навчання дозволить на основі тісних міжпредметних зв'язків, об'єднати в єдиний блок декілька навчальних розділів предметів: диригування, хорового класу, постановки голосу. Із усіх навчальних розділів, що входять у блок, виокремлюють вузлові, фундаментальні питання (закони, закономірності, правила), які починають вивчатися вже на першому курсі. Оскільки, протягом усього періоду навчання студенти стикаються з ними неодноразово, це призведе до автоматизму у рішенні багатьох теоретичних задач. Для деяких тем, підготовлених за блоково-паралельним методом, необхідно буде розробити систему індивідуальних і групових занять з хорового диригування.

Пояснювально-ілюстративний метод часто застосовується у класі хорового диригування, але є достатньо результативним переважно на молодших курсах за умови, якщо диригентські знання висловлюються шляхом пояснень і доказів і подаються студенту, головним чином, у готовому вигляді.

Даний метод не бажано часто використовувати на старших курсах, оскільки за такого навчання диригуванню відсутній творчий пошук, немає системного стимулювання творчого мислення, зворотний зв'язок між студентом і викладачем слабкий та безсистемний, формується головним чином репродуктивне (відтворююче) мислення.

Найскладніший для студента, під час вивчення хорového диригування, є діяльнісний (або операційний) етап навчання, який формує готовність переносити знання, уміння і способи діяльності на рішення професійних задач. З цією метою можна застосовувати такі активні методи, як метод індивідуального практикуму, рішення ситуацій – завдань, наочні методи (робота за схемам, таблицям спеціальних термінів, таблицям чинників, що впливають на різні елементи диригентської техніки).

Показ зразка диригентських прийомів викладачем або просунутим у даній області студентом, виконує важливу роль у переході від теорії основ техніки диригування до практичного диригування. Важливим моментом даного методу стає саме знайомство студента із новою дією, концентрація уваги на його окремих складових, а також розуміння структури виконання того або іншого диригентського прийому. На прикладі показаних і правильно скопійованих дій, студент повинен зрозуміти алгоритм його виконання, а також його практичну цінність в оволодінні диригентською технікою.

Специфіка методів, які використовуються на заняттях з хорového диригування зі студентами молодших курсів, полягає у наявності загальної розвиваючої спрямованості, в опорі на жанрову традицію в музиці, на включенні ігрових елементів та у використанні різних форм навчання. Так, наприклад, метод групових занять із хорového диригування покликаний розвивати у студентів навички колективного виконання вокально-хорového твору, формування координаційних і аналітичних здібностей.

З кожним роком навчання формуються, ускладнюються і втілюються в життя ті або інші навички диригування, спілкування з хоровим колективом. Саме глибоке ретельне вивчення роботи з хором, її особливостей слугує основою для вироблення оптимальних умов, методів формування диригентсько-хорових навичок, здатних до модифікації в змінених умовах, тобто перенесенню в нові умови (клас диригування – хоровий клас). Важливою умовою такої перебудови є застосування методу "занурення" учня в умови діяльності хорového класу на уроці диригування. "Занурення" веде до кращого розуміння співаків хору, вчить критичному відношенню до власної інтерпретації твору, що створюється у процесі оцінки, аналізу практичної роботи з хором.

Мануально-пластичний метод – це оперативне володіння мірою інтенсивності м'язового напруження, яке впливає на пластичність диригентських жестів та використовується з метою гнучкого відтворення художньо-образного змісту хорового твору. Треба пам'ятати, що техніка диригування – це лише засіб для виразу художнього задуму, а не самоціль. Під час вивчення техніки диригування студент повинен чітко уявляти, як вона використовується під час репетиційної роботи з хором. Аналіз партитури, у свою чергу, повинен також відбуватися з погляду подальшого спілкування з колективом співаків, урахуваючи усі вокально-технічні, диригентські, виконавські особливості того або іншого твору.

В умовах класу диригування формування індивідуальної техніки проходить під рояль і роль хору, на якому слід було б навчати диригуванню, виконує концертмейстер, що призводить до певних утруднень.

Специфіка індивідуальних занять з хорового диригування полягає у тому, що завдання зв'язати слухові уявлення учня з його жестами, рухами і технічними прийомами виконується не в реальних умовах роботи з хором, а в штучних (диригент-концертмейстер), коли студент чує фортепіано, а повинен уявляти хорове звучання. Створюється ситуація, коли концертмейстер може сам, без диригента, відтворити художній образ твору і професійно його виконати, при чому виявляється така закономірність: концертмейстер – ведучий, студент – ведений. Завдання викладача – постійно привчати студента до іншої ролі – ролі ведучого, який скеровує звучання уявного хору. Виконавський досвід викладача допомагає помітити різні неточності в диригуванні студента відносно хорового звучання і зробити відповідні виправлення. Це стосується психологічних особливостей роботи з хором і виконання. Хор, зокрема, вимагає іншої організації спілкування, уваги, ніж концертмейстер, наприклад, показ дихання у потрібному характері, темпі, динаміці і т.д., оскільки в хорі воно має свої особливості – неправильний у вокальному відношенні вдих може змінити інтонацію в гіршу сторону. Ці та інші завдання диригентсько-хорової комунікації вирішуються за допомогою впровадження низки хормейстерсько-технологічних методів: моделювання хорового звучання, слухового аналізу, творчого уявлення спілкування з хором, спостереження тощо.

Таким чином, застосовуючи метод моделювання хорового звучання, треба домагатися, щоб фортепіано звучало як хор і "відгукувалося" на ті або інші правильні і виразні рухи студента на противагу неясним, не переконливим жестам і міміці, слід звернути особливу увагу на точність зняття звуку, що в хорі має вирішальне значення, а на фортепіано проходить практично непомітно.

Важливим компонентом методики навчання у класі хорового диригування є метод слухового аналізу, спрямований на формування та розвиток вокально-м'язових координаційних здібностей студентів для реалізації ними диригентських дій, які відносяться до поняття мануально-комунікативної техніки.

Великих зусиль у навчанні студентів диригуванню вимагає робота з активізації сприйняття, уявлення звучання, бачення хору, чому сприяє метод представлення присутності в класі диригування хорового колективу, коли за основу береться хор, у якому співає той або інший студент. Він вивчає хор, виявляє його особливості, його позитивні якості, а також його недоліки.

Окрім цього корисно аналізувати роботу керівника хору, зазначаючи, якими прийомами він користується, щоб привернути увагу співаків, зацікавити їх роботою над даним твором, яке місце займає образна, виразна термінологія, як володіє диригентськими жестами, мімікою, пантомімікою тощо.

Впровадження методів спостереження на заняттях з хорового диригування ще не зумовлює очікуваних результатів. Вирішальною тут є правильна організація і використання спостереження. Перед уважним, добре організованим спостереженням (наприклад за диригуванням однокурсників, диригуванням випускників, диригуванням керівника хору), зазвичай здійснюється підготовка всіх допоміжних матеріалів. Викладач і студент: 1) формулюють проблему і мету спостереження; 2) готують орієнтовний перелік завдань для осмисленого здійснення спостереження.

Підбір репертуару – це завжди дуже довгий, копіткий і в той же час цікавий, творчий процес. Кожен твір відкриває можливість закріпити вже сформовані навички диригування і засвоїти нові, що допомагає розкривати і розвивати художній потенціал учня, його внутрішній світ. У цьому аспекті буде доречним застосування жанрово-контрасного методу, який використовується для активізації емоційно-художніх,

розумових зусиль студентів та розкриття їх внутрішнього психологічного стану та розвитку емоційного виконавського досвіду шляхом виконання творів, різноманітних за жанрами та образною тематикою.

Разом з окремими творами, що розучуються в класі диригування, виконання творів великої форми є вищим рівнем розвитку хормейстерських здібностей студента. Причому над таким твором може працювати практично весь клас, за винятком студентів-початківців. Кожен засвоює один або декілька розділів, вивчаючи при цьому і свою партитуру і партитури інших номерів. Створюється повне звучання хорового твору, підвищується відповідальність кожного студента за своє виконання.

Перевага роботи в класі диригування над творами великої форми в тому, що під час такої роботи відбувається злиття диригентських установок усіх учасників процесу. Кожен студент перестає відчувати себе окремим керівником – він стає частиною загального процесу управління хором. Це дозволяє більш слабким учням мобілізувати свої уміння і навички, придбати потрібний тонус і професіоналізм. Тут ми дотримуємося методу, пов'язаного з рішенням задач підвищеної складності для навчання і розвитку учнів, перед якими ставлять серйозні цілі втілення в життя не тільки вже сформованих хормейстерських навичок, але й опанування нових, складніших, необхідних для втілення художнього задуму твору. Важливо, що студент відчуває себе учасником цікавого і захоплюючого дійства. Музика починає надихати його все більше і більше, труднощі легше долаються і диригентська техніка стає все більш виразною.

Поступово студенти класу диригування, починають слухати і чути не одну частину, а весь твір у цілому. Розширюється кругозір, розуміння окремого розділу в контексті всього твору, що сприяє енергійному розвитку внутрішнього слуху і внутрішніх уявлень. А це дозволяє, у свою чергу, охоплювати увагою більший об'єм звучання і розвивати креативне мислення для створення необхідних жестів, засобів спілкування з колективом співаків тощо.

Під час колективного розучування творів великої форми у класі диригування та наступної їх реалізації у хоровому класі відбувається навчання – як індивідуальне, так і колективне виховання професійних диригентських якостей у студентів і загальний розвиток особистості кожного майбутнього хормейстера.

У ході застосування оцінно-аналітичного методу у навчальній діяльності студентів потрібно виходити з того, що формування самооцінки складається поступово, під впливом двох основних чинників: оцінювання викладачем успіхів навчальної роботи студента і зіставлення результатів його власної діяльності з результатами діяльності його однокурсників. Тому всі студенти повинні бути детально ознайомлені з уживаною викладачами методикою оцінювання музичної і вербальної інтерпретації хорових творів. Наприклад, розробляється шкала оцінки музичної інтерпретації, яка охоплює всі рівні навчально-виконавської діяльності студентів – від елементарного до творчого. Відповідно до ієрархічної моделі диригентських якостей майбутнього хормейстера, музична інтерпретація оцінюється за двома інтеграційними критеріями: 1) академізм, як адекватність виконавських засобів задуму автора і 2) артистичність, як вищий ступінь майстерності виконавця. Запропоновані критерії повинні мати точні показники, які сприятимуть точнішій оцінці музичної і вербальної інтерпретації.

Чітке уявлення про методи і критерії оцінювання комісією незалежних експертів творів, що диригуються студентами, сприятиме формуванню самоконтролю і самооцінки студентів у процесі їх самопідготовки до здачі колоквиумів, заліків і іспитів. Сутність прийому формування самооцінки полягає у тому, що студентам, безпосередньо перед заліком, пропонується самим оцінити свою готовність до звітності, використовуючи критерії та рівні системи оцінки музичної інтерпретації. Оцінки студентів зіставляються з оцінками викладачів (комісії) і визначається ступінь об'єктивності перших. Практикою доведено, що систематичне застосування такого прийому поступово приведе до збігу (відносному) оцінок студентів і викладачів, що свідчитиме про сформованість правильної самооцінки і впровадження педагогічної умови єдності контролю і самоконтролю у процесі навчання.

Таким чином, застосування різноманітних методи роботи у класі хорового диригування забезпечать реалізацію виховної, мотиваційної, професійно-орієнтованої функцій навчання, які важливі для якісного управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Перенесення уваги з інформаційного підходу до побудови практичних занять з диригування на методологічний, є першочерговою умовою подальшої творчої діяльності студентів.

III. СИСТЕМА ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Концептуальні засади організації навчально-пізнавальної діяльності у закладах освіти складають сутність багатьох досліджень педагогів та психологів, де містяться теоретичні та практичні рекомендації з удосконалення дидактики суб'єктів освітньої вертикалі. Науковці визнають найважливішими у дидактиці принципи особистісно-орієнтованого підходу у навчанні, розвитку творчої особистості та принцип поєднання індивідуальної та колективної праці в навчанні.

Дослідження дидактів у галузі удосконалення традиційних форм навчання доводять про необхідність комплексного використання різноманітних форм навчання без конкретної переваги будь якої з них, оскільки фронтальна веде до усередненого підходу, нівелювання особистості; індивідуальна – до появи певної замкненості, некомунікабельності; групова – є більш гнучкою у можливості комбінування особистісних та загальних професійних інтересів тих, хто навчається. Разом з тим, кожна з означених форм стає необхідною на певному етапі навчання і важливо знайти шляхи доцільного їхнього поєднання та еволюції.

Використання групових форм навчання обумовлено їх реальними можливостями щодо підвищення результативності та ефективності навчання і професійної підготовки, позитивним впливом на особистісний розвиток людини, її соціалізацію та професійне становлення.

В існуючих програмах та навчальних планах спеціальних середніх та вищих музичних навчальних закладів (або підрозділів) форма організації навчального процесу з предмету "Хорове диригування" визначається як індивідуальна. Навіть нові нормативні документи не містять рекомендацій з упровадження будь-яких форм групової підготовки, що можуть торкатися проблем теорії техніки диригування, аналітичної роботи з хоровими партитурами та підготовки до хорового практикуму. Спроби окремих викладачів-експериментаторів включення в навчальний процес з диригування колективних форм навчання, носить безсистемний характер, що обумовлює недостатній рівень фахової диригентсько-хорової підготовки на сучасному етапі.

Таким чином, стає очевидною гострота проблеми взаємозв'язку фахової диригентсько-хорової підготовки студентів та оновлення і урізноманітнення її організаційних форм.

Ієрархічна структура змісту диригентської підготовки дає можливість відібрати найбільш доцільні форми організації навчального процесу у зв'язку із специфікою професійної хормейстерської діяльності.

У системі диригентсько-хорової підготовки широко застосовується індивідуальна форма навчання з хорового диригування як така, що у всій багатоваріантності зовнішніх проявів, усталено ґрунтується на загальних психолого-педагогічних принципах, що екстраполуються на розкриття творчого потенціалу студента та формування його як майбутнього хормейстера, у педагогічних діях якого повинні виявлятися основні професійно значущі та інтелектуально-естетичні властивості його особистості. Але, як згадувалося вище, всебічний розвиток студентів стає дійсно плідним тільки в умовах застосування різноманітних форм навчання, серед яких саме групові заняття (не в значенні група – курс) в ході опанування предмету хорового диригування, створені за змістовно-диференціальною прогресивною системою, вбачаються цікавими з точки зору актуальності та детермінованості відповідно до сучасних вимог у царині диригентсько-хорової освіти.

Для створення системи організації групових занять з хорового диригування необхідно використання структурно-системного підходу як методологічної основи.

У педагогіці можна вважати науково доведеною можливість і необхідність застосування системного підходу, а також моделювання в організації процесу навчання і виховання, який являє собою систему особливого роду – систему соціально-педагогічну. Побудова теоретичної моделі, тобто створення теорії будь-якої системи, включає в себе, по-перше, визначення її місця (функцій, зв'язків) в метасистемі, по-друге, визначення оптимального добору та властивостей компонентів, що забезпечують функціонування та розвиток системи, встановлення зв'язків між цими компонентами.

В ході наукових досліджень виявлені системи різної природи та загальні принципи їх ефективного функціонування. Найважливішими з них є:

1. Цілісність системи, тобто висока ступінь взаємодії усіх її компонентів.

2. Закріплення цілісності системи, тобто постійне існування міцності зв'язків між її компонентами.

3. Сполучення системи з умовами її функціонування, тобто забезпечення відповідності внутрішньої організації системи та зовнішніх умов її функціонування об'єктивним вимогам системи, необхідним для її існування та розвитку як органічної цілісності.

4. Оптимізація системи, тобто забезпечення високого ступеню відповідності компонентів системи тим цілям, заради яких вона утворена.

В даній роботі навчальна діяльність студентів розглядається не просто як організована, але і як упорядкована, тобто така, що відображає наявність визначено-усталеної взаємодії її елементів. Таким чином, можна сказати, що необхідність використання структурно-системного підходу, як методологічної основи навчання у класі хорového диригування, є очевидною.

Для визначення логіки групової взаємодії на заняттях з хорového диригування, звернемося до досліджень стадії розвитку навчального колективу, які проводилися психологами. Л.Уманський та А.Лутошкін виділили п'ять етапів, які проходить група у своєму розвитку на шляху до колективу. *Перший етап* – номінальна група, яка формально об'єднує раніше незнайомих людей.

Другий етап – група-асоціація, яка має спільну мету, офіційну структуру, але не діє як єдине ціле. У ній ще немає організованої єдності психологічної комунікативності.

Третій етап – група-кооперація, якій властивий високий рівень підготовки до вирішення необхідних завдань, співробітництво. Внутрішньогрупове спілкування носить діловий характер, підпорядковане вирішенню конкретних питань.

Четвертий етап – група-автономія, яка характеризується високим рівнем психологічної єдності.

П'ятий етап – колектив, якому властивий найвищий рівень розвитку контактної групи.

Цю класифікацію можна використати в умовах навчальної діяльності на заняттях з хорového диригування. На початкових заняттях бажано активно застосовувати діяльність номінальної групи, в якій дії

одних студентів не залежать від дій інших. Проте важливо, щоб група за короткий термін (перший навчальний семестр), пройшовши номінальну стадію, стала групою-асоціацією. Викладач повинен організувати групове заняття для спільного пошуку найбільш оптимальних варіантів рішення конкретних завдань початкового етапу основ техніки диригування. Дані форми групової організації навчального процесу з предмету хорового диригування ми визначаємо як такі, що відповідають елементарному та репродуктивному рівням диригентсько-хорової підготовки студентів.

Досить ефективну роботу на заняттях з хорового диригування, на наш погляд, можна організувати в групі – кооперації, яка відрізняється високим рівнем готовності її учасників до вирішення ошуково-креативних завдань стосовно використання прийомів диригентської техніки та аналізу хорових партитур. Єдність цілей і організаційна взаємодія будуть сприяти прискоренню інтелектуального, емоційного і вольового розвитку в період підготовки і проведення хорового практикуму. Таку групу можна утворювати якщо диригентсько-виконавський та педагогічний компоненти відповідають продуктивному рівню підготовки студентів.

На старших курсах диригентсько-хорова підготовка студентів повинна сягати творчого рівня. В цей навчальний період ідеальною формою організації групової навчальної діяльності варто вважати групу автономно-колективного типу, для якої властива рівноправність і ефективна участь усіх її членів, високий інтелектуальний рівень мисленнєвих операцій та максимальна психологічна єдність.

Таким чином, для інтенсифікації групових форм навчальної діяльності на заняттях з хорового диригування необхідна систематизація групових занять з диригування відповідно до структури змісту цієї підготовки. Тобто просліджуються такі відповідності:

Класифікація груп	Рівні диригентсько-хорової підготовки
Номінальна група	Елементарний
Група-асоціація	Репродуктивний
Група-кооперація	Продуктивний
Автономно-колективна група	Творчий

Протягом усього періоду навчання групові форми роботи повинні бути присвячені послідовному освоєнню структурних рівнів змісту диригентської підготовки. На кожному занятті відповідно до двокомпонентного складу кожного ієрархічного рівня змісту диригентської підготовки вирішуються дві головні задачі:

1) освоєння відповідного тематиці заняття елемента, який належить до диригентсько-виконавського компонента;

2) освоєння відповідного елемента, який належить до професійно-педагогічного компонента.

Така система групових занять з хорового диригування розрахована на весь період навчання і забезпечує засвоєння студентами структурних елементів змісту диригентської підготовки в їх взаємозв'язку.

IV. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Відповідно до навчальних планів та програм диригентсько-хорові компетенції формуються на індивідуальних заняттях протягом усього періоду навчання. З метою оптимізації навчального процесу у класі хорового диригування ми пропонуємо методику впровадження групових форм організації навчальної діяльності студентів у вигляді системи групових тематичних занять.

Групові форми навчальної діяльності з хорового диригування мають вирішувати наступні завдання:

- надати допомогу в раціональній організації навчальної роботи на період адаптації студентів до специфіки диригентсько-хорової підготовки;
- активізувати пізнавальну самостійність студентів і рівень мотивації навчання;
- прищепити студентам навички спілкування, взаємодопомоги, взаємоконтролю, взаємо- і самонавчання;
- сформувати у студентів педагогічні компетенції: дидактичні, проєктуально-конструктивні, комунікативні, організаторські, дослідницькі.

Критерії формування малих груп виходять з поставлених цілей максимального розвитку інтересу до диригентсько-хорових дисциплін, музичних можливостей і педагогічних здібностей учнів та студентів шляхом взаємо- і самонавчання.

Застосування групової форми на початковому етапі засвоєння основ диригентської техніки здійснюється протягом першого семестру. Створюються гомогенні і гетерогенні групи. У гомогенних групах студенти мають однакову базову музичну освіту, а саме:

- 1) студенти, які закінчили фортепіанний, вокально-хоровий відділи та клас бандури в ДМШ, з основами техніки диригування не були знайомі, співали в вокально-хоровому колективі;
- 2) студенти, які закінчили ДМШ по класу баяна, акордеона або духових інструментів, не мають навичок хорового співу;

3) студенти, які закінчили музичні коледжі (теоретичний та фортепіанний відділи), з основами техніки диригування не знайомі, з навичками хорового співу знайомі на рівні програми ДМШ;

4) студенти, що закінчили музичні коледжі та коледжі культури і мистецтв і вивчали оркестрове диригування;

5) студенти, які закінчили музично-педагогічні коледжі або музичні коледжі по класу хорового диригування. Володіють технікою диригування та навичками роботи з хором, мають досвід педагогічної практики викладання музики та співу в загальноосвітній школі.

Створюючи гомогенні групи (№1–3) елементарного рівня, викладач отримує можливість безпосередньо приступати до роботи над азами засвоєння диригентської техніки та розвитком елементарних навичок роботи з хоровими партитурами. Оптимальний склад групи – 4–5 чол.

Створенню гомогенних груп студентів, що мають диригентську підготовку (№4 та 5) повинен передувати діагностичний етап, метою якого є визначення рівня підготовки з хорового диригування, а також констатація можливих прогалин професійної підготовки, оскільки високі дипломні оцінки з диригування не завжди відповідають продуктивному та творчому рівням. Оптимальний склад такої групи (2–3 студенти) визначається шляхом діалогу та детальних пояснень. Таким чином, створюються гармонійні умови для вирішення дидактичної задачі поглиблення знань і ліквідації недоліків попереднього етапу навчання.

Роботу з групами гомогенного типу пропонується проводити не менше ніж 3 рази на семестр, але їх кількість може збільшуватися залежно від програмних вимог та загального рівня студентів у кожному окремому класі диригування. Змістовно такі заняття можуть виглядати таким чином:

- робота з методичною літературою, спрямованою на вивчення теоретичних питань з основ техніки диригування, диригентсько-хорової і вокальної термінології;

- практичне оволодіння метричними схемами і різними диригентськими вправами, які сприяють правильній постановці диригентського апарату, допомагають виправленню недоліків мануальної техніки;

- аналіз образної сфери твору, засобів музичної та диригентської виразності;

- гру хорової партитури, спів голосів, концертне диригування;

- колективне обговорення наслідків роботи.

Наводимо приклад плану роботи та тематику занять з номінальними групами гомогенного типу в першому навчальному семестрі.

Заняття №1

Теорія техніки диригування у методичній літературі. Основні параметри постановки диригентського апарату.

Знайомство з основними метричними схемами в хорovому диригуванні та спеціальними мануальними вправами.

Елементарні прийоми хорovого управління.

Заняття №2

Поняття про втілення штрихів звуковедення в диригентських сітках. Властивості диригентського жесту, принципи диригування.

Заняття №3

Робота з хорovою партитурою: структура, музично-теоретичний аналіз, основні прийоми гри хорovої партитури на фортепіано та співу голосів.

Заняття №4

Вивчення дитячого пісенного репертуару. Напрацювання навичок співу дитячої пісні під власний супровід. Підготовка вступної бесіди до пісні, зорієнтованої на певну вікову категорію школярів – елементарні вербальні навички.

Заняття №5

Узагальнення теоретичних знань з основ техніки диригування та генеральна репетиція виступу на академічному концерті.

Колективне обговорення.

Тепер доцільно навести приклад планування роботи з гомогенною групою – кооперацією, яка мусить відповідати продуктивному рівню професійної підготовки студентів з хорovого диригування і може функціонувати на старших курсах навчання.

Заняття №1

Порівняльний аналіз прийомів передачі складних симетричних та несиметричних диригентських схем у взаємозв'язку з показниками темпу та групуванням лічильних одиниць у такті.

Заняття №2

Вокально-хоровий аналіз твору дитячого пісенного репертуару.

Використання аналітичних даних для підготовки до практикуму роботи з хором.

Відбір прийомів диригентської техніки, необхідних для використання на початковому етапі спілкування з хоровим колективом.

Заняття №3

Типологія фактури хорових творів.

Систематизація прийомів хорового викладу відповідно до зразків гармонічного, гомофонно-гармонічного та поліфонічного видів текстури.

Заняття №4

Конструктивно-змістовні особливості письмового аналізу хорової партитури.

Поняття про анотацію констатуючого виду, комплексний аналіз та реферативне дослідження.

На завершальному етапі вивчення предмету хорового диригування може ефективно функціонувати гомогенна автономно-колективна група, оскільки у результаті попереднього періоду навчання студенти мають досягти творчого рівня професійної підготовки.

Заняття №1

Поліфонічний виклад у хоровій літературі.

Семантика прийомів поліфонічної техніки в хоровому голосоведенні як засіб розкриття музичних образів вищого художнього порядку.

Самостійний добір системи диригентських жестів адекватних конкретному зразку поліфонічного викладу в окремому хоровому творі складної форми або в поліфонічному епізоді твору великої форми.

Заняття №2

Комплексний аналіз хорової партитури, призначеної для вивчення на практикумі роботи з хором.

Рішення пошуково-креативних завдань для визначення методів роботи з урахуванням якісних та кількісних особливостей хорового колективу, що є базою для практикуму.

Заняття №3

Специфіка фактурної організації хорових творів сучасних українських композиторів.

Використання новітніх нотних видань, мультимедійних ресурсів для уможливлення комплексного сприйняття зразків сучасної композиторської техніки.

Слід зазначити, що робота з методичною літературою, опанування прийомів диригентської техніки, аналіз хорових партитур, вивчення дитячого пісенного репертуару повторюються практично у кожному семестрі. Змінюються лише змістовно-фактурна складність хорових творів та застосовується полівекторність навчальних завдань. Студенти або учні, що за рівнем професійної підготовки вийшли на продуктивний та творчий рівень здатні вирішувати спеціальні пошуково-креативні завдання.

Приклади пошуково-креативних завдань для гомогенних груп продуктивного та творчого рівнів диригентської підготовки:

1. Визначте форму – конструкцію хорового твору та аргументовно доведіть за якими ознаками ви зробили висновок.

2. Порівняйте тематичний матеріал різних структурних розділів форми, за яким принципом здійснюється співвідношення тем (єднання чи контраст).

3. Знайдіть найбільш виразні інтонаційні звороти мелодичних побудов, розшифруйте їхню образно-змістовну семантику.

4. Порівняйте метро-ритмічну організацію різних частин твору, проаналізуйте комплементарний чи суперечний характер має співвідношення вербальної та музичної ритміки.

5. Прослідкуйте взаємозв'язок у системному ланцюжку: поетичні образи – фонічна виразність – ладовий колорит – вокально-хорова тембріка.

6. На прикладі хорового твору, що вивчається доведіть ієрархічну природу категорії "кульмінація" в послідовності:

- кульмінація музичної фрази;
- кульмінація епізоду;
- субкульмінація;
- загальна кульмінація музичної форми.

7. Спираючись на дані музично-теоретичного аналізу, знайдіть у хоровій партитурі виконавські труднощі:

- інтонаційні;
- поліритмічні;
- агогічні;

- орфоепічні.

8. За допомогою спеціальної словникової літератури розшифруйте спеціальні музичні терміни, що мають місце у хоровій партитурі та доведіть їх значення у створенні виконавської інтерпретації або у разі відсутності авторських ремарок зробіть самостійний підбор термінологічного апарату.

9. Самостійно зробіть художньо-доцільний добір прийомів диригентської техніки, що сприятиме створенню пластичного образу твору, який вивчається у класі хорового диригування.

Групи гетерогенного типу відрізняються від гомогенного типу поєднанням для спільної роботи студентів із різним рівнем попередньої музичної підготовки. Наприклад, на елементарному та репродуктивному рівнях професійної підготовки група може складатися з декількох студентів, які не мають диригентської підготовки та одного з більш високим рівнем знань (музично-педагогічний, музичний коледж), який може виконувати роль консультанта, помічника викладача в здійсненні контролю за виконанням навчальних завдань членами своєї групи, а разом з тим, у ході пасивної практики отримує візуально-діагностичні компетенції.

На продуктивному та творчому рівнях гетерогенні групи здатні вирішувати синтетичні завдання стосовно набуття навичок системно-структурного аналізу хорових партитур, використання технічно-диригентської майстерності для створення власних виконавських інтерпретацій та організаційно-репетиційних умінь практичної роботи з хором.

Наприклад, у програму студентів певного класу диригування включаються твори на одну тематику – "Море, його безкрайність і краса, сила і велич".

В індивідуальні робочі програми студентів включаються такі хорові твори: "Море" К.Проснака, "Море" М.Парцхаладзе з хорового циклу "Ріка. Море. Океан", "Тече вода в синє море" Б. Лятошинського, "Вже сонечко в море сіда" О. Некрасова, "Море спить" Б. Снеткова. Груповому заняттю передуює підготовка з розучування партитури окремо кожним студентом.

Тематичні заняття, враховуючи багатоплановість та складність навчальних завдань концептуального рівня, потребують проведення в три етапи.

На першому, настановчому занятті студенти:

- декламують поетичний текст, що покладений в основу хорової п'єси;
- у супроводі концертмейстера диригують обраний хоровий твір;
- за можливості грають на фортепіано хорову партитуру, або окремі її епізоди;
- співають хорові партії та акорди, найбільш цікаві з фонічної сторони;
- за наявності твору в звукозаписі здійснюють прослуховування.

На другому, аналітичному занятті всі учасники групи почергово в реферативній формі презентують свій програмний хоровий твір. У ході виступу студенти повинні:

- розкрити особливості образної сфери кожного твору;
- здійснити відбір творів живопису, подібних за емоційною сферою з твором, який вивчається, встановити подібність;
- проаналізувати засоби музичної виразності, виявити комплементарний характер засобів музичної виразності в розкритті художнього образу визначеної хорової партитури;
- зробити прогностичний варіант власної хормейстерської та загальномузичної виконавської інтерпретації;
- запропонувати вербальну модель особистого диригентського втілення хорової партитури.

На третьому, проєкційному занятті проводиться колективне обговорення, в якому за допомогою викладача або ведучого студента, використовуючи діалогічний метод, систематизується та узагальнюється набута сумарна інформація:

1. Шляхом структурно-генетичного аналізу хорових партитур студенти мають з'ясувати, що в одній тематиці образ моря подається у різних станах: спокійному і бурхливому, сплячому і задумливому, величному і чаруючому, ласкавому і грізному.

2. Здійснивши перегляд репродукцій полотен видатного художника-мариніста І. Айвазовського, для творчості якого характерне зображення різноманітних морських краєвидів, студенти мають визначити, які виражальні прийоми можуть бути спільним для музичного та хорового твору, а які специфічні для кожного з видів мистецтва.

Серед усіх переглянутих картин бажано знайти сюжети, образно адекватні кожному хорошому твору, що розглядаються на занятті. Наприклад, учасникам групи можна запропонувати співставлення хорошого твору "Море" К.Проснака та репродукцій полотен І.Айвазовського з метою виявлення суб'єктивних та об'єктивних образних асоціацій, які можуть мати місце у паралельному сприйнятті цих творів.

<p>I строфа Море: безкрає, безбережне, величне, лазурне.</p>	<p>"Неаполітанська затока в місячну ніч", "Острів Крит", "Група хмар", "Схід сонця", "Чорноморський флот в Феодосії"</p>
<p>II строфа Море: схвильоване, сиве, похмуре, збентежене, приваблююче, світле, сонячне.</p>	<p>"Млин на березі", "Кораблі на рейді", "Море" (1853), "Схід сонця біля берегів Ялти", "Море" (1864)</p>
<p>III строфа Море: мальовниче, блискуче, зачаровуюче, бездонне, спокійне.</p>	<p>"Неаполітанська затока вранці", "Вечір в Криму", "Вечір", "Георгіївський монастир", "Туманний ранок в Італії"</p>
<p>IV строфа Море: пінливе, бурне, шквалисте, грізне, вселяюче страх.</p>	<p>"Аварія корабля" (1843), "Буря на Льодовитому океані", "Буря на Північному морі", "Аварія корабля" (1876), "Гроза", "Серед хвиль"</p>

3. Учасники гетерогенної групи з'ясовують що характер мелодики, метро-ритмічна структура, ладо-тональний план, фонічний компонент, фактурний виклад, темпові та динамічні показники та ін. у кожному конкретному творі вибудовуються в неповторну художню форму, сприяють глибокому розкриттю поетичного першоджерела, створюючи

особливу образну сферу, що обумовлено індивідуальним баченням та стильовими принципами композитора.

4. У висновках, що здійснюються студентами, обов'язковому висвітленню підлягають питання вокально-хорової органіки, хорової інструментовки, ансамблевої узгодженості, дикційно-орфоепічної достовірності, проблеми артикуляційної виразності, агогічного плану, рель'єфної гучносної динаміки, довершеності композиційної побудови.

5. Кожен студент, стосовно власної хорової партитури, аргументує використання в техніці диригування необхідних мануальних прийомів, їх комбінації, інваріантність, художню доцільність та можливість створення повноцінного пластично-емоційного образу виконуваного твору в комплексі з відповідним характером міміки.

На четвертому, виконавському занятті всі учасники гетерогенної групи:

- демонструють концертну версію диригування хорових творів єдиної тематики, що всебічно вивчались на попередніх групових заняттях;

- за допомогою спеціальної системної таблиці проводять взаємоаналіз і взаємооцінювання диригентсько-виконавської інтерпретації;

- спільно з педагогом виробляють перспективний перелік рекомендацій з удосконалення виконавської трактовки творів єдиної тематики.

Пропонуємо варіант системи оцінювання диригентсько-виконавської інтерпретації для використання на підсумкових заняттях гомогенних та гетерогенних груп продуктивного та творчого рівнів:

Параметри академічної диригентської постановки	Художньо-виразні прийоми	Управлінська техніка
Правильність диригентської постави: Корпус, ноги, голова, руки Використання трьох елементів початку виконання:	- графічна ясність диригентських схем; - відповідність малюнків диригентських сіток артикуляційному змісту хорової	- інформаційна насиченість ауфтактів; - ясність передачі прийомів припинення звучання;

Увага, дихання, вступ Гнучке використання в жесті показників: <i>висоти:</i> висока, середня, низька позиції <i>об'єму:</i> широкий, середній, вузький діапазони; <i>глибини:</i> близький, середній, дальній плани	партитури; - швидкість та амплітуда жесту як засіб відтворення темпів твору; - сила жесту відповідно до гучно-динамічних показників; - маса жесту в узгодженні з темпом та динамікою	- маневрування в галузі розмежування функцій правої та лівої рук; - емоційно-образна виразність; - ступінь сугестії
--	---	---

Варіант схеми комплексного аналізу хорової партитури
на прикладі твору К.Проснака "Море"

1. Характеристика музичного образу моря	2. Характеристика образу моря в живописі	3. Засоби музичної виразності
безбережне, безкрає, лазурне, приваблююче, мальовниче, зачаровуюче, бездонне, глибоке, сиве, світле, сонячне, блискуче, збентежене, похмуре, пінливе, бурне, шквалисте,	Кольорова гама, світлотінь, перспектива, динаміка, колорит	Форма – структура, мелодика, метрична структура, ритмічний малюнок, артикуляція, особливості акцентуації, ладовий колорит, тональний план, фонічний ряд, фактурні типи, темпові показники, агогічні відхилення, динамічні відтінки, цезури, фермати

<p>грізне, вселяюче страх</p>		
<p>4. Засоби хорової виразності у виконавській інтерпретації</p>	<p>5. Засоби диригентської виразності</p>	
<p>Ансамблювання в категоріях хорової звучності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - співацького дихання; - звуковидобування; - звуковедення; - темброво-хорової інструментовки; - висотно-інтонаційних в умовах зонного строю; - теситури; - вербальної артикуляції; - фонетично-орфоепічних <p>Ансамблювання в загальному-зичних виконавських категоріях:</p> <ul style="list-style-type: none"> - гоморитмії та поліритмії; - голосоведення в різних типах хорової текстури; - гучносної динаміки; - фонічно-колористичних; - виразно-артикуляційних; - просторово-перспективних; - кульмінаційних зонах; - художнього формоутворення 	<p>Параметри диригентської постановки рук для управління голосоведенням, виразним виконанням центральної кульмінації та субкульмінацій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - позиції; - плани; - діапазони <p>Види ауфтактів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - повний; - дроблений <p>Прийоми зняття звуку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фіксований; - нефіксований <p>Малюнки диригентських сіток у зв'язку з прийомами звуковедення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - legato; - non legato; - marcato <p>Властивості диригентського жесту для передачі фразування, динамічних та агогічних показників:</p> <ul style="list-style-type: none"> - тривалість; - швидкість; - маса; - сила; - форма; 	

	<p>- напрямок</p> <p>Співставлення особливостей передачі різних метричних побудов у перемінних умовах:</p> <ul style="list-style-type: none"> - чотиридольної; - тридольної <p>Взаємоперемінність функцій лівої та правої рук залежно від типу хорової фактури</p> <p>Артистизм, емоційність, мімічна гнучкість, в умовах виконання твору контрастно-складеної форми</p>
--	--

В групах гетерогенного типу, що досягли продуктивного та творчого рівнів, можна впроваджувати аналогічний блок тематичних занять, присвячених вивченню:

- хорової творчості окремих композиторів, якщо можливий підбір аналогічних за обсягом та складністю творів, що піддаються систематизації та стильовим узагальненням;
- жанрів хорової музики, які можуть бути зрозумілими та посильними для студентів у процесі вивченні хорового диригування;
- форми музичних складів, що є найбільш типовими для хорової музики;
- складних видів хорової текстури, як вищих форм фактурної організації, аналіз яких потребує втручання педагога та використання спеціальної методики аналізу;
- особливостей диригентської інтерпретації оперних сцен, з обов'язковим відвідуванням сценічних постановок, прослуховувань записів або перегляду відеофільмів;
- хорових композицій сучасних українських авторів з метою ознайомлення з новітніми композиторськими технологіями.

**Приклади змістовного наповнення
тематичних групових занять**

Хорова творчість українських композиторів	Жанри хорової музики	Типи музичного викладу в хоровій літературі
М. Березовський А. Ведель Г. Гаврилець Л. Дичко М. Леонтович М. Лисенко Б. Лятошинський Л. Ревуцький М. Скорик Є. Станкович В. Степурко	- хорова обробка української народної пісні - хорова п'еса - хорова сюїта - духовний концерт - хоровий цикл - кантата - Літургія - Реквієм	- монодія - гетерофонія - акордовий склад - гомофонно-гармонічний склад - поліфонічне письмо - фактура змішаного типу - поліпластова хорова текстура (ознайомлення)
Диригентська інтерпретація оперних сцен та творів великої форми		
Драматургічне значення хорів в опері Синтетична природа оперного жанру: на прикладі вивчення фрагментів з опер Оперні сцени для хорів однорідного складу Стильові та композиційні риси "Реквієму" Поняття про сцену та мізансцену як компоненти оперної драматургії Прийоми поліфонічної техніки в творі кантано-ораторіального жанру		

Підготовка тематичного заняття з групами гетерогенного типу повинна проводитися викладачем заздалегідь окремо з кожним студентом. На етапі підготовки до тематичного заняття кожному студенту необхідно досконало вивчити свій твір у класі хорового диригування, ознайомитись з переліком загальних питань майбутнього заняття, самостійно опрацювати необхідну літературу, систематизувати коло питань, які будуть висвітлюватися у його виступі під час колективного тематичного заняття.

З метою ілюстрації методики організації тематичних занять з групами гетерогенного типу, поповнення інформативної бази даних з хорової літератури, пропонуємо найбільш актуальні, проблемні та доступні, з точки зору авторів, теми занять із варіантами конструктивно викладених питань для розгляду.

Тема: "Творчість О.Кошиця"

1. Творча постать О.Кошиця в історії української музики. Органічний зв'язок діяльності О.Кошиця з процесами розвитку національної культури.

2. Етнографічні позиції Кошиця у використанні регіональних особливостей фольклору.

3. Новаторство О.Кошиця в галузі аранжування для хорів народних пісень, жанрова систематика та атрибуція зразків.

4. Стильові риси творчого методу О.Кошиця: застосування технічних засобів народнопісенної стилістики, прийомів поліфонічного письма та театралізації.

Рекомендовані твори

Жартівливі пісні	Лірико-побутові пісні	Історичні та козацькі пісні
Коломийка; На вулиці скрипка грає; Вийди, Грицю, на вулицю; Журавель; Ой, піду по коліна в лободу; Щигликове весілля	Ой, ковалю, ковалю; Посію я конопельки; Спи, дитя моє малеє; Котику сіренький; Ой, ходить сон; Ой, зійди, зійди ти	Максим козак Залізник; Про Байду; Про Сагайдачного; Зажурилась Україна; Ой, у полі могила; Гей, я козак з України

Тема: "Кантата – як жанр хорової музики"

1. Історично-соціальні умови виникнення кантати.
2. Образно-стильові характеристики класичної кантати.
3. Кантата в творчості російських композиторів.
4. Еволюція кантати в українській класичній музиці.

Рекомендовані твори

Західноєвропейська кантата	Кантати українських композиторів
Й.С.Бах "Селянська кантата"	Л.Дичко "Весна"
Й.С.Бах "Кофейна кантата"	Л.Дичко "Карпатська кантата"
А.Вівальді "Глорія та Гіменей"	Л.Дичко "Пори року"
Л.Бетховен "Морська тиша та щасливе плавання"	М.Лисенко "Радуйся, ниво неполитая"
В.А.Моцарт "Розкаяний Давид"	М.Лисенко "Радуйся. Ниво неполитая"
Ф.Шуберт "Переможна пісня Міріам"	М.Лисенко "На вічну пам'ять Котляревському"
Ф.Мендельсон – Бартольдї "Перша Вальпургієва ніч"	Б.Лятошинський "Заповіт"
Е.Гріг "Повернення на Батьківщину"	К.Стеценко "Єднаймося"
А.Онеггер "Різдвяна кантата"	К.Стеценко "Шевченкові"
Ф.Пуленк "Засуха"	Л.Ревуцький "Хустина"
К.Орф "Катуллі Карміна"	Д. Січинський. "Дніпро реве"
К.Орф "Карміна Бурана"	Д. Січинський. "Лічу в неволі"
	М.Скорик "Весна"
	Г. Топольницький. "Хустина"

Тема: "Вивчення творів з фактурою змішаного типу"

1. Художня функція музичної фактури.
2. Типологія складів хорової фактури.
3. Структурні компоненти фактури змішаного типу.

Рекомендовані зразки хорових творів з фактурою змішаного типу

Твори зарубіжних композиторів	Твори українських композиторів
Й.Гайдн. "Гроза" з ораторії "Пори року"	Д.Бортнянський. "Хоровий концерт №32"
Дж. Верді. "Stanat Mater"	А.Ведель. Хоровий концерт "На ріках Вавілонії", ля мінор
К.Проснак. "Буря морська"	М.Лисенко. "Камо поїду от лиця"
К. Проснак. "Море"	

<p>Р.Шуман. "Циганське життя" Ш.Гуно. "Ніч" Дж. Гершвін. Сюїта з опери "Поргі і Бесс" М.Равель. "Ніколетта" Ю. Свідер. "Cantus gloriosus" Ш.Соколаї. "Cantate Domine" П.Стігманс. "Ave Regina" С.Танєєв. "Прометей" В.Калінніков. "Осінь" С.Рахманінов. "В молитвах неусипаючу Богородицю" А.Архангельський. "Помишляю день страшний" Р. Твардовський. "Alleluya" Ф. Бібль "Ave Maria" В. Мішкініс. "Cantate Domino" А. Брукнер. "Ave Maria"</p>	<p>твого, Господи" М.Вербицький. "Ангел вопієше" К.Стеценко. "Милість спокою" М.Леонтович. "Льодолом" А.Вахнянин. "Садок вишневий коло хати" Б.Лятошинський. "За байраком байрак" Л.Ревуцький. "Дід іде" Л.Дичко. "Слава Отцю і сину з Літургії №2" Є.Станкович. "Русальські купала" з фольк-опери "Цвіт папороті" В.Степурко. "П'ять духовних творів" Г.Гаврилець. "Боже мій, нащо мене ти покинув" Ю.Алжнєв. "Щедрівка" М.Скорик. "Духовний концерт" (Реквієм) І. Алексійчук. "Свят, свят Господь Саваоф"</p>
---	---

Тема: "Функція хору в оперній творчості Дж.Верді"

1. Соціальні умови виникнення феномену Дж.Верді
2. Характерні риси індивідуального авторського стилю Дж.Верді.
3. Історична періодизація оперної творчості композитора.
4. Роль хору в драматургії опер Дж.Верді:
 - емоційно-настроювальна;
 - національно-колористична;
 - носія духу народних мас;
 - ситуативно-коментаторська;
 - декоративно-фонова;
 - лірико-побутова;
 - інтермедійна;
 - колористична

**Перелік опер Дж.Верді, рекомендованих для вивчення в класі
хорового диригування (фрагменти)**

Ранній період творчості	Зрілий період творчості	Пізній період творчості
"Набукко" "Ломбардці" "Ернані"	"Ріголетто" "Трубадур" "Сила долі"	"Аїда" "Отелло"

Таким чином, за короткий проміжок часу студенти мають можливість познайомитися з великою кількістю хорових партитур, вивчити прийоми хорового письма, набути досвіду інтерпретації творів великих форм та українських народних пісень різних жанрів. Крім того, на всіх групових заняттях узагальнюються дії, необхідні студентам під час самостійної роботи над хоровою партитурою. Ці дії включають:

1. Вироблення мети і програми діяльності.
2. Визначення шляхів розв'язання завдання.
3. Виконання завдання.
4. Контроль за ходом виконання завдання.

Тут і предмет пізнання, який виступає у вигляді конкретного знання, яке одержується в ході пошуку розв'язання задачі, і предмет самокерування власною пізнавальною діяльністю, координуючий і контролюючий її хід. Студенти опнують дії, які необхідні під час вивчення будь-якої хорової партитури незалежно від її складності.

Особливо важливим є те, що застосування групових форм навчальної діяльності у класі диригування сприяє подоланню головного протиріччя, існуючого у традиційній методиці – протиріччя між колективним характером професійної діяльності диригента-хормейстера та індивідуальною формою навчання.

Групова форма навчальної діяльності у системі диригентсько-хорової підготовки є беззаперечним чинником педагогічно-технологічної інновації. Вона дозволяє створити найбільш сприятливі умови для постановки і виконання завдань проблемно-пошукового характеру і більш раціонально використати край обмежений час аудиторних занять при поясненні теоретичного матеріалу та повідомленні відомостей настановного характеру. Колективні заняття можуть знайти широке та

різноманітне застосування у здійсненні контролю, взаємоконтролю та взаємоперевірки, які є засобом активізації пізнавального інтересу та формування загальнопедагогічних умінь студентів та учнів.

Запропонована організаційно-педагогічна система свідчить про те, що групові форми організації навчальної діяльності студентів у ході диригентсько-хорової підготовки можуть виконувати найрізноманітніші функції, діапазон яких є достатньо широким. Вони застосовуються у засвоєнні усіх компонентів змісту курсу хорового диригування – розвиток музичного мислення, формування мануальної техніки та навичок репетиційної роботи з хором.

V. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ХОРМЕЙСТЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КЛАСІ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Теоретичні засади структури хормейстерської діяльності

Навчальний процес у вищій школі – це єдність двох основних видів діяльності, що знаходяться у нерозривному зв'язку між собою: діяльність викладача, спрямована на навчання студента, та активна осмислена навчальна діяльність самого студента. У сучасній дидактиці процес навчання розглядається як певна система, що являє собою організаційно-функціональну єдність послідовних дій викладача та дій студентів, які проходять під керівництвом викладача та спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Формування нового типу навчального процесу, переміщення центру тяжіння з запам'ятовування знань на формування самостійного творчого мислення у студентів пов'язані із суттєвими змінами в характері діяльності викладача та студента. Викладач з інформатора для студентів повинен перетворитися на організатора їхньої пізнавальної, навчально-дослідницької діяльності.

Специфіка навчального процесу полягає у тому, що студенти не тільки засвоюють конкретні знання та навички, але й оволодівають засобами діяльності щодо засвоєного змісту, тобто здійснюється процес формування предметних компетенцій. Навчання – це подвійний процес накопичення знань та оволодіння засобами оперування ними (прийомами їх видобування та застосування). За раціональних умов навчання обидва ці процеси рівномірно прогресують, але за невірної організації навчальної діяльності може відбутися відставання одного процесу від іншого – інтенсивне накопичення знань може поєднуватися з недостатнім розвитком умінь оперувати ними. Усунути ці суперечності можна різними шляхами, та найбільш ефективним є використання сучасних педагогічних технологій, орієнтованих на широке застосування різних форм і методів активного наочіння та посилення самостійності студентів.

Формування компетенцій – це складний та багатогранний процес діяльності людини. Він обумовлений наявністю певних умов, зокрема цілеспрямованою методикою навчання, на основі якої відбувається формування гнучких, пластичних компетенцій, що реалізуються в умовах, відмінних від звичайних.

Оскільки предметом розгляду є формування хормейстерських компетенцій у класі диригування з подальшим використанням у практичній роботі з хором, звернемося до аналізу цієї проблеми в спеціальній літературі. Аналіз хормознавчої літератури дозволяє виділити певні компетенції, необхідні у професійній діяльності диригента-хормейстера.

Так, у праці "Хор та керування ним" професор П.Чесноков зазначає, що всі рухи диригента – вступ та закінчення звучання, прийоми управління ансамблем, строем, динамікою, темпом – знаходяться в органічній залежності від потреб хорового звучання і художнього змісту твору [70]. Автор розділяє репетиційний процес на фази та періоди: спочатку оволодіння технічними труднощами, після чого – здійснення завдань художнього порядку. Приділяючи велику увагу технічній підготовці диригента, автор не зупиняється на питаннях психологічної підготовки диригента, яка відіграє не менш важливу роль у формуванні керівника хору.

Професор С.Казачков розглядає психолого-педагогічний аспект проблеми хормейстерської підготовки, визначає роль хорового класу у формуванні хорового мислення студента. Автор спирається на принцип осмислення навчання та взаємозв'язку теорії з практикою. Конче важливим, на наш погляд, є порушення автором проблеми навчання у класі диригування, яка полягає в існуванні ряду суттєвих недоліків, неминучих у навчанні студента диригуванню "під фортепіано". Головний з них – розвиток зовнішньої техніки, не пов'язаної з внутрішніми музично-слуховими уявленнями, що підпорядковується не процесу музичного інтонування, а зовнішнім руховим канонам і схемам.

Професор М.Малько у книзі "Основи техніки диригування" підкреслює важливу роль психологічних чинників у професійній діяльності хормейстера, причому не тільки у сфері організації особистої диригентської діяльності, а і в умінні створювати сугестивний вплив на виконавський колектив.

У працях Р.Кофмана, К.Ольхова, Г.Єржемського, С.Казачкова підкреслюється взаємодія професійної та психологічної підготовки, яка забезпечує достатньо високий рівень реалізації знань та умінь і сприяє виникненню психічного стану готовності до хормейстерської діяльності.

У хорознавчій літературі виявлені уміння хормейстерської діяльності, формуванню та розвитку яких приділена значна увага видатними диригентами, акцентуються також необхідні диригенту особистісні якості, що сприяють успішній роботі з колективом, частково піднімаються питання більш ефективної підготовки студентів до роботи з хором.

У репетиційній роботі з хором мають місце мовна (вербальна) та виконавська форми діяльності, за допомогою яких стає можливим розкриття та втілення авторського задуму хорового твору. Вербальна форма включає комунікативний та художньо-образний чинники, виконавська форма складається з вокального, інструментального та мануального компонентів. У ході взаємодії цих форм створюється своєрідна модель задуму та модель необхідного кінцевого результату. Щоб визначити професійні якості диригента, треба познайомитись з його методами проведення репетиційної роботи.

Дійсно, репетиційна робота таких відомих диригентів, як С.Турчак, В.Кожухар, Л.Венедиктов, П.Муравський, А.Авдієвський, Є.Савчук, К.Птиця, В.Соколов, С.Казачков, Є.Мравинський, Г.Рождественський та ін. підтверджує важливість різноманітних сторін творчої діяльності керівника колективу: мови, виконавського показу та пластичних засобів. Усі ці професійні якості диригента потребують процесу визрівання протягом певного часу та умов, тому їх формування необхідно проводити з перших кроків оволодіння предметом диригування.

У системі диригентсько-хорової підготовки формування хормейстерських компетенцій, необхідних у подальшій професійній діяльності, посідає центральне місце. Ці компетенції складають модель диригентсько-хорової діяльності учнів або студентів та умовно розподіляються на три компоненти:

1. Диригування, що забезпечує мануальне управління хором колективом у репетиційних та концертних умовах.
2. Діагностика хорового звучання, за допомогою якої керівник хору домагається досконалого ансамблевого узгодження всіх компонентів хорової органіки.
3. Управлінська сугестія, тобто уміння впливати на хоровий колектив, що створює необхідний контакт диригента та хору.

Здійснення хормейстерської діяльності потребує виконання певних дій, операцій, тобто дана діяльність має достатньо визначений операцій-

ний склад. Тому організація навчальної підготовки до хормейстерської діяльності передбачає оволодіння студентами прийомами та засобами, що дозволяють її здійснювати. Тут важливі два моменти: по-перше, достатньо чітко повинна бути визначена структура тих дій, якими необхідно оволодіти студенту в навчальному процесі, при чому важливо, щоб це були не тільки окремі дії, а їх цілісна система; по-друге, повинні бути розроблені механізми, що дозволяють цілеспрямовано формувати у студентів операційні структури діяльності. У процесі диригентсько-хорової підготовки часто виникає спрощений підхід до формування окремих хормейстерських операцій, що не сприяє дійсному оволодінню змістом хормейстерської діяльності. Відсутність розуміння про зміст компонентів хормейстерської діяльності та послідовності практичних хормейстерських операцій призводить до того, що студенти під час розв'язання завдань практичної роботи з хором ідуть нераціональними, недосконалими, помилковими шляхами.

Впровадження методики формування хормейстерських компетенцій

Аналіз психолого-педагогічної та хорознавчої літератури, вивчення досвіду видатних майстрів диригентського мистецтва, власний виконавський та педагогічний досвід авторів дозволяє запропонувати в організаційній системі навчальної діяльності студентів комплекс спеціальних умов, при впровадженні яких буде здійснюватися формування та становлення хормейстерських компетенцій. Їх формування вбачається можливим за створення в класі хорового диригування наступних умов:

- 1) ознайомлення зі спеціальною літературою, що висвітлює методичні узагальнення діяльності видатних диригентів;
- 2) всебічного вивчення в класі хорового диригування творів, що входять до репертуару хорового класу;
- 3) аналізу студентами професійно-психологічних компонентів методики роботи керівника хорового класу;
- 4) психологічної підготовки до контакту з виконавським колективом;
- 5) роботи з хоровим ансамблем класу хорового диригування як підготовчого етапу до "Практикуму роботи з хором".

У наведеному вище переліку перші дві умови створюються викладачем з диригування і починають "працювати" практично з першого

курсу навчання. Спеціальна література привертає увагу студентів не тільки до зовнішнього аспекту диригентської професії – теорії мануальної техніки, але і до сутності методики хороуправління та узагальнень творчого досвіду видатних диригентів-практиків, надає можливості зорієнтуватися у напрямках хормейстерської діяльності.

Включення в робочі програми студентів творів з репертуару хорового класу сприяє активізації міжпредметних зв'язків, надає процесу індивідуальної підготовки в класі диригування предметності, викликає у студентів позитивну мотивацію до учіння, зацікавленість.

Аналіз студентами професійно-психологічних компонентів методики роботи керівника хорового класу набуває доцільності з другого курсу, після завершення адаптаційного періоду: у цей час у студента формуються вірні уявлення про роль хорового класу в навчальному процесі, про значення особистості керівника хору як хормейстера, вчителя та вихователя, виникає розуміння великої емоційної сили, що притаманна колективній творчій співпраці. У цьому напрямку роботи, що, безумовно, скеровується викладачем з диригування, важливим підґрунтям стають знання, які студент отримує на хорознавстві, диригуванні, вокалі, педагогіці та психології. Але реальної результативності від створення такої умови можна очікувати тільки під час застосування спеціальної індивідуально-аналітичної карти, яку кожен викладач створить для студента з урахуванням його базової освіти та індивідуальних музичних здібностей.

Психологічна підготовка студентів до контакту з виконавським колективом повинна торкатися загальних питань, що пов'язані власне з діяльністю хормейстера-керівника та передбачає розвиток:

- уваги, її стійкості, зосередженості, переключення з одного об'єкту на другий;
- процесів сприйняття, зокрема слухового сприйняття, почуття простору та часу;
- спостережливості, уміння швидко та вірно схоплювати важливі особливості різноманітних ситуацій на хорі, орієнтуватися в їх швидкому перебігу;
- пам'яті, уявлення, здібності точно запам'ятовувати прийоми, якими користується керівник хору, проблемних ситуацій, що мають місце в роботі навчального хорового колективу;

- здібності керувати своїми емоціями в процесі практичної діяльності;
- вольових якостей – цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, витримки, самовладання тощо.

Для здійснення загальної психологічної підготовки необхідно проаналізувати психологічні можливості кожного студента шляхом складання спеціального переліку тих чи інших особистісних якостей, що сприятимуть успішній навчальній, а в подальшому – в практичній діяльності. Це дозволить виявити позитивні якості, на які потрібно спиратися в роботі, і негативні, які треба нівелювати. Облік індивідуальних особливостей студента у класі хорового диригування дозволить ефективніше формувати необхідні хормейстерські компетенції і плідно здійснювати підготовку до роботи з хором.

На базі загальної психологічної підготовки ґрунтується здійснення часткової психологічної підготовки до кожного конкретного заняття з хоровим ансамблем, яка є основою для ефективного формування управлінсько-сугестивного напрямку хормейстерської діяльності учнів та студентів.

Однією з умов, що найбільш наближена до умов роботи в хорі, може бути робота з хоровим ансамблем студентів окремого класу диригування. Створюючи такий ансамбль, ми притримувались думки багатьох педагогів-хормейстерів про користь групових занять, де відбувається спілкування різних індивідуальностей і, отже, має місце наявність різноманітних поглядів, суджень, міркувань з тих чи інших питань. Це допомагає аналізувати, узагальнювати спостереження, зроблені студентами. Такі заняття дозволять не тільки закріплювати набуті теоретичні знання в галузі хорознавства, але і напрацьовувати практичний досвід хороуправління. Можливість апробації своїх знань і набуття умінь зробить практику занять з ансамблем у класі хорового диригування конче потрібною та корисною і стане показником готовності студента до виконання програмних вимог до роботи з хором.

Ансамбль класу хорового диригування може складатися за двома принципами організації групових форм навчальної діяльності залежно від цілей, завдань та рівнів професійної підготовки студентів.

Гомогенні групи утворюються зі студентів 1–2 курсів навчання, при цьому студенти першого курсу зможуть отримувати пасивну

практику, а студенти 2 курсу отримують можливість на мінімальній моделі, подібній до навчального хору, зробити перші кроки у спілкуванні зі співацьким колективом, здійснити спробу комплементарного застосування елементарних диригентсько-хорових умінь у комфортних психологічних умовах:

- здійснення настройки хору голосом (за допомогою фортепіано);
- прийоми уваги, дихання, вступу (у взаємодії жест-хор);
- атака звуку в диригентській точці звукоутворення;
- прийом звуковедення легато в помірному темпі на матеріалі хорового унісону;
- проведення фрази, речення та періоду з метою орієнтації в конструктивних побудовах твору;
- прийом закінчення звучання з дотриманням усіх правил відповідності жеста темпу, штриху та характеру музики;
- використання голосового показу з метою ілюстрації ідеального варіанту звучання;
- практичне втілення провідного методу хормейстерської роботи: завдання – жест – спів – слуховий аналіз – діагностика – зауваження: вербальні, вокальні та мануальні прийоми усунення недоліків.

Гетерогенні групи доцільно утворити з усього контингенту класу диригування. У такій групі студенти молодших курсів у ході пасивної практики зможуть спостерігати перебіг усіх подальших етапів хорового практикуму, а студенти старших курсів виконуватимуть конкретні завдання стосовно комплексного комплементарного застосування диригентсько-хорових навичок, що відповідають їхнім програмним вимогам і рівню знань та сприяють формуванню стрижневих хормейстерських компетенцій. Робота проводиться на матеріалі спеціально підібраних хорових творів.

Репродуктивний етап:

- використання ауфтакту належної тривалості, об'єму та швидкості з метою організації якісного одночасного вдиху хору;
- прийом показу вступу на різні долі такту;
- ведення хору на штрих *non legato*;
- управління хором у рухливих темпах (*moderato con moto*, *allegretto*);

- прийом закінчення звучання на різних долях такту;
- використання робочого жесту для роботи з партіями;
- диригування однією рукою з одночасним програванням цієї ж мелодичної лінії протилежною рукою;
- характеристика музично-образного змісту твору з використанням спеціальної таблиці (див. додатки, табл. 2);
- передача в жесті логіки музичного фразування, смислових акцентів та узгодження цих прийомів з відповідним співом хору;
- внесення фонетично-орфоепічних корективів.

Продуктивний етап:

- настройка хору від камертону;
- розспівування хору – вправи на розвиток вокально-хорової техніки;
- корективи вокально-ансамблевої техніки за допомогою систематизованої інформації стосовно залежності елементів хорового звучання від різноманітних художньо-технологічних чинників;
- прийом показу вступу на різних динамічних показниках;
- тверда атака звуку внаслідок використання прийому "точка – удар";
- ведення хору на штрих *marcato*;
- управління рухливими динамічними відтінками в хорі;
- відпрацювання послідовного виконання звуків мелодичних інтервалів на ферматі;
- використання розмежування функцій рук;
- диригування однією рукою з одночасною грою опорних співзвуч протилежною рукою;
- диригентські прийоми та вокально-технічні засоби побудови кульмінаційних зон;
- вербальне викладення власної виконавської трактовки.

Творчий етап:

- користування камертоном протягом усієї репетиції;
- розспівування хору – інтонаційні та гармонічні вправи;
- ведення хору на штрих *staccato*;

- керування процесом загальнохорового вдиху у різних темпах та взаємозв'язку з властивостями ауфтакту – швидкістю, тривалістю, об'ємом, наявністю елемента затримки після вдиху;

- оволодіння прийомами ведення звуку за різного характеру внутрішньодольової пульсації;

- відпрацювання з хором ритмічних труднощів;

- управління в умовах імітаційного складу хорової фактури;

- робота над дикційною технікою та осмисленням вимовляння поетичного тексту;

- системне аргументоване викладення власної виконавської інтерпретації з використанням образного мовлення, виразного співу, фортепіанної ілюстрації.

Змістовний склад завдань для роботи з хоровим ансамблем студентів базується на загальних дидактичних принципах: зв'язку теорії з практикою, системності, послідовності, доступності, наочності, виховного та розвиваючого навчання. Систематичність у роботі ансамблю стане запорукою формування стрижневих хормейстерських компетенцій, які ми виділяємо, спираючись на модель диригентсько-хорової підготовки студентів. До комплексу стрижневих хормейстерських компетенцій, які у вирішальному ступені впливають на розвиток оперативності хормейстерських дій, ми відносимо:

- художньо-вербальні;

- конструктивні;

- аналітико-проектувальні;

- інтелектуальні.

На усіх рівнях професійної диригентської підготовки хормейстерським компетенціям, які формуються у студентів, мають бути притаманні доцільність, гнучкість, оперативність, комплементарність, асоціативність. Усі ці якості хормейстерських компетенцій, як компонентів цілісної системи, за відносної самостійності, знаходяться в певній взаємозалежності за домінуючої ролі оперативності та гнучкості. Під оперативністю хормейстерських компетенцій ми розуміємо готовність, на основі комплексу узагальнених професійно значущих знань та навичок, результативно та творчо використовувати їх у хормейстерській діяльності. Ця якість є вирішальним показником готовності учнів та

студентів до подальшої роботи з хором. Оперативність, як системоутворюючий компонент, стимулює розвиток усіх інших якостей, їх гармонічне взаємозбагачення відображає цілісні якості системи, забезпечує успішність її функціонування.

До художньо-вербальних компетенцій, за допомогою яких стає можливим здійснення вербальної характеристики змісту хорового твору, відносяться ті, що характеризують його образну сферу в необхідному психологічному аспекті, виявляють виражальні засоби втілення змісту хорового твору, визначають диригентсько-виконавську драматургію, семантику усіх елементів хорової фактури, реалізують багатоваріантність загальної трактовки.

Для успішного проведення роботи вокально-хорового ансамблю доцільно визначати деякі аспекти теоретичної та практичної підготовки студента, що сприятимуть оперативності його хормейстерських компетенцій. Для систематизації матеріалу, його необхідно викласти в конструктивній формі, що обумовлено змістом стрижневих компетенцій.

Багаторічний досвід авторів у проведенні практикуму роботи з хором показав недостатній рівень психологічної свободи студентів під час вербальної інтерпретації, що спричиняється відсутністю художньо-вербальних компетенцій. Для формування художньо-вербальних компетенцій необхідно засвоєння певного мовно-художнього апарату, за допомогою якого стає можливим здійснення вербальної трактовки змісту, технології та втілення хорового твору. Для повноцінного та всебічного розкриття художнього образу пропонуємо використання таблиці характеристик художнього образу (див. додатки, табл. 2).

Конструктивні компетенції обумовлюють успішність добору та конструювання різноманітного змісту вербальної музичної інформації, необхідної для здійснення майбутньої диригентсько-хорової діяльності.

У здійсненні музично-теоретичного аналізу хорового твору та у ході роботи з хором над втіленням засобів музичної виразності студенту необхідно запропонувати вивчення спеціальної таблиці, яка в наочній формі систематизує додаткові мовні моделі, що об'єктивізують роботу мислення і використовуються як знаряддя спілкування з виконавським колективом (див. додатки, табл. 3).

У ході тривалого спостереження за перебігом роботи з хором студентів з'ясувалось, що відсутність вільного володіння спеціальною

методикою структурування хорової фактури спричиняє психологічну скутість, яка суттєво впливає на рівень конструктивних компетенцій. Тому на етапі, що передує роботі з хором, студенту бажано запропонувати аналіз фактури хорового твору за допомогою спеціальної таблиці прийомів хорового письма залежно від їхнього функціонального значення та відбір необхідних термінів з метою осмисленого використання їх у репетиційному процесі (див. додатки, табл. 4).

Аналітико-проектувальні компетенції – це вміння прогнозувати варіанти здійснення майбутньої диригентсько-хорової діяльності, а саме: визначити форму організації та проведення репетиційної роботи з хором; намітити перспективний та тематичний план вивчення хорового твору, конкретні етапи заняття; розробити декілька можливих сценаріїв реалізації задуманого плану; коректувати за необхідності намічений проект; продумувати програму дій, методи та прийоми педагогічного та психологічного впливу; прогнозувати можливі недоліки в хоровому звучанні та визначати методи їх усунення. Готуючись до роботи з вокально-хоровим ансамблем класу диригування, студент повинен заздалегідь під контролем викладача організувати самостійну роботу за перспективним планом, який включає:

- програвання партитури на фортепіано або прослуховування його в запису з метою створення первинного естетичного враження;
- вивчення історії створення хорового зразка та його стилістичних особливостей, вірного розуміння специфіки контексту в історичному аспекті;
- здійснення комплексного аналізу хорової партитури за загально-відомим планом, що сприятиме створенню оптимальної моделі художньо-доцільної вербальної та диригентсько-хорової інтерпретації: історико-стилістичний та естетичний аналіз; музично-теоретичний аналіз; вокально-хоровий аналіз; виконавський аналіз;
- індивідуально-вокальне вивчення та засвоєння студентом хорової партитури по горизонталі, вертикалі та діагоналі:
- спів партій, акордів, позачергових вступів голосів та переходів з голосу на голос;
- створення диригентської інтерпретації твору за двома напрямками згідно з функціональним призначенням жестів: робоча форма та художньо довершена форма;

- складання прогностичного плану розучування твору з вокально-хоровим ансамблем з урахування кількісного та якісного складу виконавців та об'єктивних властивостей хорового твору за апробованої в педагогічно-хоровій практиці структурою: вступна бесіда; власна ілюстрація; настроювання хорового ансамблю в тональності твору, що розучується; вокально-технічний етап; художній етап; узагальнюючий заключний етап.

План проведення хорової репетиції повинен складатися з урахуванням професійної специфіки хормейстерської діяльності:

- стратегічної;
- вербально-художньої;
- індивідуально-вокальної;
- вокально-технологічної;
- слухово-аналітичної;
- коректувальної;
- психологічної;
- комунікативної;
- імпровізаційної;
- поліверсійної.

Одним із важливих аспектів хормейстерської діяльності є її поліверсійність, яка обумовлена феноменально-неповторною особливістю кожного репетиційного заняття. У роботі студентів з вокально-хоровим ансамблем виникає необхідність моделювання різних версій побудови репетиції з розучування хорового твору, що спричиняє необхідність формування проектувальних компетенцій хормейстера. Важливим засобом впливу на формування та розвиток проектувальних компетенцій є, на нашу думку, використання в роботі зі студентами систематизованої інформації стосовно залежності елементів хорового звучання від різноманітних художньо-технологічних чинників, яка надасть можливість зробити професійно-оптимальний відбір методів для створення кількох варіантів перебігу роботи з хором.

1. Чинники, зумовлені засобами музичної виразності:

- лад – мажор, мінор та їх різновиди, закони внутрішньоладового тяжіння;

- тональний план – модуляції, відхилення, енгармонізми, еліптичні звороти, співставлення;
- гармонія – співвідношення функцій та розташування звуків в акордах, використання правил роботи над гармонічним строєм;
- інтервальний зміст мелодичних ліній: лінійність, пощабельність, стрибкоподібність, хвилеподібність, використання правил роботи над мелодичним строєм;
- характер голосоведення: гетерофонний, хоральний, акордовий, гомофонно-гармонічний, поліфонічний, народно-підголосковий склади;
- метричні особливості: прості, складні, змішані – симетричні та несиметричні, перемінні метричні побудови, характер внутрішньодольової пульсації;
- простота або ускладненість ритмічного малюнку партій, гоморитмічний або поліритмічний виклад, домінуючі ритмоструктури, мелізматики;
- статичні, контрастні або рухливі динамічні показники, можливості нюансування;
- постійні темпи, зіставлення темпів, поступова зміна швидкості виконання, агогічні відхилення;
- однорідність або відмінність теситурних умов;
- цезури, їх взаємозв'язок з логікою музичного контексту та смисловою сферою твору.

2. Чинники, що зумовлені прийомами вокальної техніки:

- вірна співацька постава;
- свобода м'язів голосового апарату;
- вірний тип співацького дихання – узгодження роботи нижньорегіонарно-діафрагматичного комплексу;
- єдина манера звукоутворення у співаків хору;
- правильні швидкість, об'єм та структура вдиху, уміння рівномірного видиху, міра його інтенсивності;
- висока або низька співацька позиція;
- вірна робота резонаторів, необхідність використання окремих механізмів
- резонування (фальцет, грудний) або змішаної манери (мікст), співацька форманта;

- координація роботи голосових м'язів та дихання для відтворення м'якої або твердої атаки звуку;
- взаємообумовленість співацької атаки та засобів артикуляції;
- вплив примарних та перехідних звуків на якість звучання;
- теситурні умови;
- злагоджена робота активних складових артикуляційного апарату;
- фонетична ясність голосних та приголосних звуків;
- фонетична асиміляція звуків як естетичний прийом;
- володіння прийомами прикриття та округлення звуку.

3. Чинники, що зумовлені художньо-виконавськими завданнями:

- розуміння співаками образно-художнього змісту твору;
- хорові тембри, їх модифікаційні можливості в створенні виразного художнього образу хорового твору;
- орфоепічні особливості та їх правила у різних мовах;
- осмисленість вимови поетичного тексту, розподіл смислових наголосів залежно від поетичних та суто музичних побудов;
- артистизм та міміка як показники адекватного емоційного співпереживання;
- художньо-доцільна система жестів диригента.

4. Психологічні чинники:

- творча комунікабельність студента-практиканта (контакт з колективом, відношення колективу до диригента);
- зацікавленість виконавців на всіх етапах заняття;
- робочий настрій студента-практиканта;
- позитивний або негативний настрій у групі;
- особистісний емоційний стан кожного учасника;
- сугестивні здібності практиканта щодо уміння утримувати, перерозподіляти, переключати увагу співаків;
- здібність до активного темпу ведення роботи протягом усього заняття незалежно від його результативності;
- оперативне реагування диригента на недоліки хорового звучання;
- вимогливість студента щодо результативності виконання його зауважень.

Завданнями навчання є не лише засвоєння та застосування знань, а й уміння здобувати знання, тому у цьому контексті великого значення набуває формування інтелектуальних компетенцій: уміння концентрувати свою увагу на головному, згортати та систематизувати знання, порівнювати й аналізувати явища, узагальнювати їх, порівнювати свою роботу із зразком, перевіряти й оцінювати якість своєї роботи та роботи інших студентів.

Оцінювальна діяльність є чинником підвищення навчально-пізнавальної активності студентів у процесі їхньої професійної підготовки, але недостатня методична розробленість цієї проблеми саме в галузі становлення хормейстерських компетенцій потребує впровадження спеціальних методичних прийомів. З метою формування у студентів інтелектуальних компетенцій, у ході проведення роботи з вокально-хоровим ансамблем, рекомендується використання аналітично-оцінної системи. Така система надасть можливість аналізувати та оцінювати результативність своїх хормейстерських дій (або дій інших студентів) за допомогою точно визначених критеріїв, а конструктивне оформлення інформації полегшить візуальне, а згодом і практичне її оволодіння користувачем (див. додатки, табл. 5 та 6).

Після проведення кожного заняття з хоровим ансамблем у ході колективного обговорення необхідно запроваджувати аналіз часткової психологічної підготовки студента та порівняльний психологічний аналіз роботи різних практикантів, що є важливим чинником впливу на формування управлінсько-сугестивних якостей хормейстера. Хід обговорення скеровується викладачем і потребує висвітлення наступних проблем:

- знання навчального хорового колективу, його особливостей, можливостей кожної партії, деяких співаків;
- визначення цілей та завдань заняття з ансамблем;
- чи були завдання конкретними та осмисленими, чи вірні шляхи їхнього виконання в ході репетиційного процесу;
- чи підтвердилась вірогіднісна оцінка запланованої роботи з хором;
- чи співпали змодельовані хормейстерські проблемні ситуації (як позитивні, так і негативні) у відхиленнях від плану роботи;

- причини виявлення несприятливих психологічних станів: невпевненості, хвилювання, страху тощо та можливі шляхи реорганізації підготовчого процесу для досягнення оптимальної комфортності в роботі з хором;

- творча активність у проведенні кожного заняття з хором;

- присутність тактовного ставлення до колективу з урахуванням меж вимогливості та доброзичливості.

Запропонована система формування хормейстерських компетенцій у процесі диригентсько-хорової підготовки активізує процес становлення мотиваційної сфери навчання та оптимізує навчально-пізнавальну діяльність майбутніх хорових диригентів. Саме така система стає інструментом для реалізації спеціальних методів формування хормейстерських компетенцій, кінцевим результатом функціонування якої стане сформованість фахових компетентностей та готовність студентів до здійснення подальшої професійної хормейстерської діяльності.

VI. ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У світлі реформування національної освіти в нових умовах глобального освітньо-культурного розвитку, одним з ефективних модернізаційних спрямувань розглядається впровадження компетентнісного підходу у педагогічному процесі. "Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки ґрунтується на особистості студента та може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретного комплексу дій. Знання, вміння та навички, котрі студенти набувають, навчаючись у мистецькому закладі, беззаперечно, є важливими. Поряд із цим сьогодні актуальності набуває поняття професійної компетентності, що визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентність є тим індикатором, що дозволяє визначити готовність випускника вищого навчального закладу до життя, його подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства" [60, 66-67].

Інноваційним показником сучасної диригентсько-хорової підготовки ми вважаємо дотримання синергетичного підходу, як методологічної основи моделювання навчального процесу і, насамперед, відповідність одній з визначальних категорій синергетики – атракторності. Атракторність стає визначником усього ходу навчання: мета навчання, якість його кінцевого результату, перспективне бачення компетентнісного образу майбутнього диригента-хормейстера організують та продукують аспекти індивідуальної стратегії формування професійної майстерності хормейстера, яка має базуватися на асиміляції та присвоєнні інтегрованого комплексу знань з історії, теорії та практики хорового виконавства, музичної теорії, вокалу та фортепіано, педагогіки, психології, етики та естетики.

Зміст диригентсько-хорової підготовки передбачає засвоєння знань з фахових, психолого-педагогічних, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, оскільки студенти мають демонструвати високий рівень особистісно-психологічної та професійно-педагогічної готовності до навчання за фахом і тому організація навчального процесу з дисциплін диригентсько-хорового циклу має бути педагогічно доцільною і відповідати меті навчання – міждисциплінарній інтеграції знань, тобто

зв'язуванню диференційованих знань і умінь в єдину систему, результатом якої виступає нова якість диригентсько-хорових фахових компетентностей. Впровадження компетентнісного підходу в процес підготовки майбутнього хормейстера сприятиме досягненню мети навчання.

Сучасні науковці розглядають професійну компетентність як систему, що включає: професійні знання, уміння, навички, досвід застосування їх на практиці (у тому числі в нових умовах), володіння різноманітними засобами професійної комунікації, здатність до саморозвитку, готовність до здійснення продуктивної діяльності, що має базуватися на системі професійних компетентностей. Важливими складовими компетентності є мотиваційний та ціннісно-смісловий компоненти. Відповідно до змісту професійної діяльності визначаються і фахові компетентності – ефективне здійснення професійної діяльності на основі інтегративного оперування знаннями, уміннями та навичками.

Структура та зміст професійної компетентності хорового диригента визначаються специфікою його професійної діяльності, яка має своєрідні особливості. Диригентсько-хорова діяльність (виконавська, педагогічна) є одним із видів творчої діяльності і відрізняється багатаспектністю, неповторністю за характером здійснення та результатом, оригінальністю, суспільно-історичною та індивідуальною унікальністю. У ній діалектично поєднуються свідоме і підсвідоме, інтуїтивне і розумове, емоційне та раціональне. Диригентсько-хорова діяльність містить в своїй основі комунікативний процес, спрямований на передачу семантичної інформації, що міститься в хоровому творі і зашифрована за допомогою знакової системи хорової фактури та мануальних прийомів, від композитора до слухачів. Посередником у процесі передачі інформації є диригент-інтерпретатор та керований ним хоровий колектив, який, у свою чергу, шляхом "прочитання" мови диригентських жестів, здійснює "дешифрування" фактурної тканини, її звуко-висотне та вокально-темброве озвучення – своєрідну мануальну екстраполяцію контексту хорової текстури в форму акустичної матерії, вокально-кolorистичних образів.

У здійсненні професійної діяльності хорового диригента, окрім загальних (мистецтвознавчих) та спеціальних (хорознавчих) знань, умінь та навичок, великого значення набуває система художньо-естетичних цінностей, емоційно-вольова сфера особистості, вокальний слух,

художньо-образне мислення, володіння мануальною та співацькою технікою, здатність до поліфункціонального управління хором колективом.

Для хорового диригента, окрім вказаних вище, також необхідні психолого-педагогічні знання, організаційно-управлінські якості, володіння засобами вокально-мануальної та вербальної комунікації, досвід індивідуального та групового спілкування.

Виходячи із специфіки диригентсько-хорової діяльності, основу професійної компетентності викладача-диригента, на наш погляд, складають наступні фахові компетентності: вокально-слухова, фактурно-аналітична, мануально-управлінська та диригентсько-педагогічна.

Формування фахових компетентностей у ході підготовки хорового диригента, у значній мірі забезпечується за рахунок побудови освітнього процесу за технологічним циклом: "сприйняття – аналітичне вивчення – відтворення" хорових творів, який в існуючій диригентсько-педагогічній практиці нерідко порушується (відсутня ланка, пов'язана з вивченням хорового твору або вивчення випереджує сприйняття).

При сприйнятті хорового твору інформація надходить в свідомість диригента шляхом різних аналізаторів (головним чином, слухових), обробляється за допомогою дії перцептивних механізмів, унаслідок чого народжуються вокально-ансамблеві художні образи, виникає мануально-емоційний відгук на почуте, спричиняючи управлінсько-рефлексивну діяльність.

Далі диригент здійснює аналіз хорової фактури з метою виявлення особливостей композиції, музичної мови, виконавських засобів, результатом якого стає розшифровка – декодування фактурної інформації, зашифрованої композитором у хоровому творі, і її вираження в словесній мові, що повинно призвести до розуміння змісту твору, розкриттю його авторського задуму і формуванню виконавської концепції.

Наступний етап – відтворення хорової фактури (трактування): коли хоровий диригент вже має ясне уявлення про засоби втілення художньої концепції хорового твору, він повинен "перевести" (закодувати) змістовний ряд хорової текстури в систему мануальних комунікативних прийомів виконавської техніки та реалізувати його засобами вокально-ансамблевої хорової інтерпретації.

Кожен етап даного технологічного циклу, впроваджений у процес формування фахових компетентностей хорових диригентів, характеризується встановленням комунікативних зв'язків. На етапі сприйняття виникає взаємозв'язок "хоровий твір – диригент"; на етапі фактурного аналізу "композитор – хорова текстура – диригент"; на етапі інтерпретації – "композитор – хорова текстура – диригент – хоровий колектив – слухачі".

Для ефективності процесу формування фахових компетентностей майбутнього хорового диригента, в навчальному процесі необхідно використовувати спеціальні методи.

На етапі сприйняття хорового твору доцільним є метод представлення музичного матеріалу в синтезі звукового та візуального рядів. Це дозволяє задіяти слуховий та зоровий аналізатори диригента, збільшити об'єм інформації, що сприймається і, відповідно активізувати дію перцептивно-рефлексивних механізмів, диференціювати вокально-темброві та мануальні уявлення, розширити емоційно-образну сферу, поповнити "банк" музично-слухової інформації, тобто забезпечити формування вокально-слухової фахової компетентності.

На етапі вивчення хорового твору необхідно застосування методу комплексного фактурного аналізу хорового твору на засадах інтеграції історико-гуманітарних, музично-теоретичних та хорознавських знань при умові варіативно-модульної побудови змісту навчальних дисциплін (відбір особистісно орієнтованого педагогічно-хорового репертуару і засобів його вивчення). В процесі комплексного фактурного аналізу формується система художньо-естетичних цінностей, поповнюється обсяг диригентсько-хорових знань, активізується раціонально-логічне мислення, удосконалюється аналітико-дослідницька техніка, підвищується культура вербального спілкування, тобто формується фактурно-аналітична фахова компетентність.

На етапі відтворення хорового твору продуктивну функцію виконує застосування методу варіативної множинності виконавських концепцій з постановкою конкретних творчих завдань: адаптування диригентського стилю відповідно до жанру та характеру твору, можливих модифікацій структури мануальної мови при оновленні фактурних засобів та наскрізного типу розвитку тембрової драматургії, перемінна дієвість певних груп художньо-виразних та вокально-технологічних

прийомів управління тощо. Цей метод спрямований на оволодіння диригентсько-виконавськими прийомами і засобами осмисленого управління диригентським апаратом, що сприяє формуванню мануально-управлінської фахової компетентності.

Метод педагогічно-виконавського передбачення (відображення в процесі управління навчальним хором ситуацій професійної діяльності диригента) на етапі відтворення хорової партитури, передбачає: гнучку оперативність у використанні теоретичних знань та практичних умінь з галузі дидактики та хороуправління; аналітико-діагностичний підхід до проведення вокальної роботи в хорі на межі перетину композиторського, вокального та виконавського стилів; застосування у хормейстерській роботі нових педагогічних та вокально-сценічних технологій; комплексність хормейстерських та психологічних управлінсько-комунікативних засобів. Таким чином, відбувається інтегрування диригентських, хормейстерських, педагогічних та психологічних знаннєвих сфер майбутнього хорового диригента, що у цілому повинно забезпечити формування фахової диригентсько-педагогічної компетентності.

У ході підсумкової та державної атестації зі спеціальних дисциплін, в межах підготовки хорового диригента, відбувається зріз знань та оцінювання рівня сформованості фахових компетентностей.

Відповідність професійного рівня випускника прогнозованим очікуваним результатам констатується за допомогою системи оцінювання, упорядкованої шляхом визначення її елементів – оцінних критеріїв: особистісного, когнітивного, хормейстерсько-діяльнісного та соціально-комунікативного. Такий підхід до оцінювання професійного рівня хорового диригента – випускника потребує детального висвітлення.

Критерії оцінювання сформованості фахової вокально-слухової компетентності:

- володіння широким спектром вокально-технологічних прийомів дитячого, академічного та народного звуковидобування;
- розвинутість комплексного вокально-тембрального, зонно-інтонаційного, фактурно-гармонічного слуху;
- слухове та вокальне моделювання просторово-часової процесуальності хорового твору;
- засвоєння стилістичних, вокально-ансамблевих та сценічно-поліморфних інновацій в хоровому мистецтві.

Критерії оцінювання сформованості фахової фактурно-аналітичної компетентності:

- здатність до когнітивно-синтезуючого аналізу хорових творів та явищ хорового мистецтва в музично-естетичному, морально-етичному, семантичному та практично-відтворюючому аспектах;
- володіння музично-теоретичним, історико-стилістичним та хорознавським термінологічним апаратом;
- творча імпровізаційність в процесі вокально-строевої діагностики та ситуативної корекції хорової звучності;
- політехнологічність у створенні авторських художньо-доцільних інтерпретацій хорових партитур, що містять вокально-технічну, темброво-хорову, фактурно-акустичну, режисерсько-образну драматургію.

Критерії оцінювання сформованості фахової мануально-управлінської компетентності:

- готовність до застосування власного диригентсько-виконавського стилю на основі історичного, філософського та практично-діяльного знання еволюції диригентського мистецтва;
- креативний характер альтернативних мануально-технічних інтерпретацій зразків хорової музики;
- семантична виразність та полістилістична адекватність прийомів мануального хороуправління;
- диференційованість прийомів мануально-управлінської техніки в усіх жанрах хорової музики: хорова мініатюра, обробка народної пісні, поліфонічна хорова композиція, контрастно-складена або велика форма з наскрізним розвитком.

Критерії оцінювання сформованості фахової диригентсько-педагогічної компетентності:

- власна творча позиція, стратегічно-перспективне бачення та здатність до модернізації у царині створення, керівництва та розвитку навчального хорового колективу;
- здатність до застосування сучасних педагогічних технологій в навчальному процесі з хорового диригування та хорового класу;
- готовність до розроблення педагогічного та концертного репертуару з урахуванням сучасних запитів диригентсько-хорової педагогіки;

➤ здатність до створення власних хормейстерсько-управлінських, диригентсько-педагогічних, концертно-просвітницьких методик та технологій;

➤ активна особистісна соціально-комунікативна позиція диригента-хормейстра: готовність захищати та відстоювати власний комплекс творчих переконань, естетично-ціннісних ідеалів, національно-культурній самобутності.

Зазначимо, що компетентнісний підхід у системі диригентсько-хорової підготовки дозволяє вирішити важливе завдання: актуалізувати у тих, хто навчається попит на диригентсько-хорову освіту і забезпечити високий рівень фахової підготовки майбутніх хорових диригентів. Навчальний процес повинен бути особистісно зорієнтований та спрямований на якісний результат навчання – сформованість фахових компетентностей у результаті засвоєння програми диригентсько-хорової спеціалізації та набуття творчо-педагогічної майстерності з метою подальшого успішного професійного самопросування в умовах високого рівня конкурентності на ринку праці.

Отже, система фахової диригентсько-хорової підготовки має слугувати реалізації кінцевої мети навчання: сформованості фахових компетентностей майбутнього хормейстера, що відповідатиме рівню сучасного хорового виконавства та педагогіки.

VII. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ХОРОВИХ ДИРИГЕНТІВ

Головна ознака самостійної діяльності, як дидактичної категорії, виявляється у тому, що мета діяльності студента несе у собі одночасно і функцію управління цією діяльністю. Предметний зміст кожної навчальної дії усвідомлюється тим, хто навчається і стає безпосередньою метою цієї дії. Тому, якщо ми ставимо за мету підвищення самостійності студента і зменшення керівних дій з боку викладача, то йдеться про формування умінь вчитися, у тих хто навчається, що передбачає аналіз процесуального аспекту організації самостійної навчальної діяльності.

Основна ідея управління процесом самостійної роботи студентів (СРС) полягає в необхідності так організувати цей процес, щоб студенти не просто розширювали обсяг знань на аудиторних заняттях, але шляхом самостійного пошуку опановували методи наукового пізнання, формували вміння займатися самоосвітою, розвивали інтерес до творчого підходу у своїй навчальній роботі та тим самим виробляли або удосконалювали у себе якості, властивості, риси характеру, значимі для успішного виконання професійні диригентських функцій.

Необхідним аспектом вироблення самостійності є дотримання певних принципів навчання. При цьому слід врахувати, що у процесі вивчення хорового диригування на різних етапах навчання може переважати один або кілька принципів, інші ж можуть грати другорядну роль. Проте, урахування зв'язків і взаємовпливів всіх дидактичних принципів на кожному етапі сприятиме оптимізації процесу навчання. У ході вивчення диригування, провідне місце посідає принцип індивідуалізації особистості майбутнього фахівця у галузі хорового виконавства та педагогіки.

Впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, коли резерв позааудиторного часу відведеного на самостійну роботу значно збільшується, передбачає необхідність дотримання принципу індивідуалізації навчання, практичне втілення якого потребує від викладача високої педагогічної майстерності у гнучкому застосуванні декількох технологій:

– індивідуального підходу, що сприяє саморозкриттю індивідуально-творчих можливостей та розвитку творчої самостійності кожного студента;

– особистісно-диференційованого підходу, що враховує особистісні здібності кожного майбутнього фахівця та якість його довузівської підготовки;

– підходу, що визначається індивідуальним стилем діяльності та допомагає скорішому адаптуванню студента в умовах навчального процесу, використовуючи власні індивідуально-типологічні особливості.

Це пов'язано з тим, що за типами професійної навченості, виділяють чотири основні категорії студентів які бажано враховувати при організації їх самостійної роботи:

– студенти з високим рівнем професійної навченості. Вони активні, ініціативні, комунікабельні, володіють високою мотивацією до навчання, сформованими якостями розуму, навичками самоорганізації, творчими здібностями. Для організації самостійної роботи таких студентів необхідна розробка завдань підвищеної складності.

– студенти з рівнем професійної навченості вище середнього. Цим студентам необхідна стимуляція, для них ефективна розробка творчих завдань, що підвищують мотивацію навчання.

– студенти із середнім рівнем навченості. Труднощі в навчанні у даних студентів визначаються різними причинами, серед яких – проблеми комунікативної активності, самоорганізації та розвитку інтелектуальних властивостей.

– пасивні студенти зі зниженим рівнем професійної навченості, що уникають інтелектуальної напруги. Для них характерне тяжіння до звичних форм активності, інертність, безініціативність. Для цих студентів необхідний підбір індивідуальних завдань, спрямованих на розвиток комунікативної активності і пізнавальної мотивації.

Шляхи індивідуалізації кожного студента та розвитку його здібностей, у ході диригентсько-хорової підготовки, визначаються таким чином:

– знаходження студентом спільно з викладачем придатного саме для даного студента способу навчання в опорі на його власний індивідуальний диригентсько-хоровий досвід;

– індивідуально-спрямоване проникнення у сутність хорового диригування у процесі сходження від абстрактного до конкретного при вивченні та рішенні студентом творчих завдань;

– прискорення розвитку індивідуальних здібностей студента при умові використанні прийому "забігання вперед розвитку".

Тобто, основою механізму індивідуалізації може бути модель, котра має у своєму складі три взаємопов'язані етапи:

1. діагностичний етап – визначення рівня музично-творчої індивідуальності студента – початківця;

2. організаційний етап – розробка форм і методів індивідуалізації диригентсько-хорової підготовки;

3. управлінський етап – створення зовнішніх та внутрішніх умов, які регулюють процес індивідуалізації в ході вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

Втілення такого цілеспрямованого індивідуалізованого підходу в навчанні студентів є одним із засобів розвитку творчої самостійності, при здійсненні хормейстерської діяльності, та має вплив на увесь процес їх професійної підготовки, що здійснюється через зміст навчання, темп засвоєння навчального матеріалу, шляхи (методи, способи, технологія) підвищення фахової кваліфікації, контроль і самоконтроль.

Ефективність професійної підготовки майбутніх хормейстерів досягається за допомогою реалізації компетентнісного підходу до організації самостійної роботи студентів при дотриманні комплексу педагогічних умов: виховання мотиваційно-ціннісного ставлення до самостійної роботи; проектування змісту предметів диригентсько-хорового циклу; методичне забезпечення самоорганізації навчальної діяльності; організація контролю за самостійною роботою.

1. Виховання мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до самостійної роботи за допомогою розвитку їх внутрішньої, зовнішньої та процесуальної мотивації має бути першочерговим завданням викладача з хорового диригування. До основних стимулів, що сприяють активізації самостійної роботи студентів ми відносимо: а) розуміння, що виконувана робота корисна для оволодіння диригентсько-хоровим уміннями та компетенціями (для чого, чому сприяє); б) участь студентів у творчій діяльності хорового колективу; в) участь в олімпіадах з диригентсько-хорових дисциплін, конкурсах тощо; г) заохочення студентів за успіхи в навчанні і творчій діяльності; д) індивідуалізація завдань для самостійної роботи з опанування теоретичних основ техніки диригування, аналізу хорових партитур, підготовки плану репетиційної роботи з

хором тощо. Мотиваційним чинником інтенсифікації навчальної роботи і, в першу чергу, самостійної є особистість викладача з фаху.

2. Проектування змісту предметів диригентсько-хорового циклу як системи професійно орієнтованих завдань, вирішення яких дозволяє здійснити планомірний перехід від навчальної діяльності студента у класі хорового диригування до професійної самостійної діяльності як диригента-хормейстера у хоровому класі (постановка пізнавальних завдань при вивченні хорової партитури, алгоритм здійснення репетиційної роботи під час хорового практикуму тощо).

3. Ефективність організації самостійної роботи студентів і, як наслідок, самостійної навчальної діяльності в цілому, багато в чому визначається методичним забезпеченням, що постійно має розроблятися кафедрами. Це - методичні рекомендації організаційного характеру, у яких надається структура та зміст курсу "Хорове диригування", плани навчальних занять, рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів, визначаються терміни виконання індивідуальних завдань і форми контролю знань. Методичне забезпечення самоорганізації навчальної діяльності студентів з використанням можливостей сучасних технологій: а) технології відбору цілей самостійної роботи (мета самостійної роботи повинна відповідати структурі готовності до диригентсько-хорової самоосвіти, що включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти); б) технології відбору змісту самостійної роботи у відповідності до навчальних та робочих програм з хорового диригування; в) технології конструювання завдань для самостійної роботи, що відповідають цілям різного рівня; г) технології організації контролю, що включає ретельний відбір засобів контролю, визначення етапів, розробку індивідуальних форм контролю.

4. Організація контролю за самостійною роботою студентів на основі моніторингу (моніторинг результатів навчальної діяльності студентів з диригентсько-хорових дисциплін; моніторинг навчальних досягнень студентів з інших виконавських дисциплін; моніторинг методів, які мають забезпечити якіснішу підготовку студентів до самостійної роботи), що забезпечить всіх учасників освітнього процесу зворотним зв'язком та дозволить вносити послідовні зміни в хід реалізації освітньої програми з метою підвищення якості її результатів.

Проведення моніторингових досліджень здійснюється у три етапи: 1) підготовчий, передбачає постановку мети, визначення завдань спостереження, встановлення термінів проведення моніторингу; 2) практичний: збір інформації через проведення співбесід зі студентами, тестувань, анкетувань, відвідування уроків, проведення контрольних та тестових робіт; 3) аналітичний: аналіз і систематизація інформації, розробка рекомендацій та формулювання висновків.

На початку кожного семестру має бути чітко визначення форм звітності, обсягів роботи, календарних термінів академічної звітності, оцінні критерії, види і форми контролю (хоровий практикум, тестування з теоретичних питань техніки диригування, колоквиуми, відкриті академічні концерти, диференційовані заліки та екзамени).

Для досягнення поставленої мети необхідно використовувати єдині нормативні матеріали за курсами; розробити технології збирання, узагальнення, класифікації та аналізу результатів самостійної навчальної діяльності студентів; проводити систематизацію інформації, підвищення її оперативності та доступності; здійснювати координацію самостійної діяльності всіх суб'єктів моніторингу; своєчасно виявляти динаміку розвитку системи самоосвіти студентів та визначати фактори, що призводять до зміни її показників; доводити до студентів інформацію про результати моніторингу; запроваджувати технології аналізу зібраної інформації, як інформаційної основи при прийнятті управлінських рішень з питань організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. Дані моніторингу використовують для обговорення на засіданнях секції диригування, кафедри, методичної ради факультету.

Одним з головних завдань вироблення професійної самостійності майбутнього хормейстера є формування "індивідуально-естетичного еталону" студента у галузі хорового мистецтва. Це дозволяє студенту у подальшому самостійно оновлювати та корегувати свої знання, творчо підходити до вирішення професійних завдань та постійно вдосконалювати свою фахову підготовку. У процесі формування "індивідуально-естетичного еталону" у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін, можна виділити два відмінні один від одного концептуальні підходи: а) спрямування діяльності студента на модель процесу – зразок оптимальної організації функціонування системи, котра має орієнтацію

на досягнення мети навчання; б) спрямування діяльності студента на модель результату – ідеальний продукт, котрий буде одержаний на виході системи як підсумок її функціонування.

Створення на індивідуальному рівні еталонних моделей професійної поведінки є основою підготовки студентів до здійснення самостійної практично-професійної діяльності.

"Індивідуально-естетичний еталон" майбутнього диригента-хормейстера – це самостійно сформоване студентом уявлення про ідеальний варіант виконавської інтерпретації музичного твору та рівень виконавської культури хорового колективу, який має озвучити, реально втілити вокальну фактуру, що відповідає певному композиторському задуму. Відповідно до чого, педагогічне керівництво процесом формування хормейстерського "особистісно-естетичного еталона" студента, має передбачати наявність низки основних напрямків.

Перший напрямок – накопичення музично-виконавського досвіду:

- ескізне проходження студентом творів, які відносяться до різних стилів і жанрів хорової музики;
- ознайомлення з кращими (еталонними) зразками музично-виконавських інтерпретацій;
- установка на обов'язкове досягнення студентом необхідного рівня диригентсько-хорової підготовки, відповідного семестровими програмним вимогам.

Другий напрямок – індивідуально орієнтоване навчання:

- підбір викладачем індивідуального темпу засвоєння музичного матеріалу;
- облік індивідуальних схильностей студентів до певних стилів, жанрів, характеру музики при виборі навчального репертуару;
- орієнтація на доступність музичного матеріалу інтерпретаторській можливостям студентів і "забігання" вперед розвитку, з урахуванням довузівської творчого досвіду кожного студента.

Третій напрям – розвиток творчої самостійності:

- формування у майбутнього фахівця стійких музично-слухових і аналітико-естетичних уявлень, які сприяють формуванню хормейстерському "особистісно-естетичного еталона";

- коригування студентом "особистісно-естетичного еталона" в залежності від його власного професійно-хормейстерському зростання;
- формування умінь моделювання хормейстерських дій з метою наближення до "особистісно-естетичного еталону" та урахуванням нових умов.

Формування "індивідуально-естетичного еталону" студентів ґрунтується на трирівневій основі:

1. усвідомлено-репродуктивний рівень:

- накопичення студентом знань з диригентсько-хорових, музично-теоретичних та вокальних дисциплін;
- спроба студента розібратись у всьому багатстві музично-виконавському досвіду за допомогою викладачів.

2. імпровізаційно-пошуковий рівень:

- вибір певної інтерпретації хорового твору;
- визначення власного темпу формування "індивідуально-естетичного еталону" залежно від довузівської підготовки, природних здібностей та індивідуальних особливостей студента в надбанні професіоналізму;

3. творчий рівень:

відпрацювання студентом власної оригінальної інтерпретації даного музичного твору, що вивчається, в опорі на сформований "індивідуально-естетичний еталон".

Для активізації самостійної роботи студентів застосовуються різноманітні прийоми. Найбільш дієві з них:

1. навчання студентів методам самостійної роботи (часові орієнтири виконання самостійної роботи для вироблення навичок планування бюджету часу; повідомлення рефлексивних знань, необхідних для самоаналізу і самооцінки);

2. переконлива демонстрація необхідності оволодіння пропонованим навчальним матеріалом для майбутньої навчальної і професійної хормейстерської діяльності;

3. застосування операційних формулювань законів і визначень з метою встановлення однозначного зв'язку хормейстерської теорії з хоровою практикою;

4. використання методів активного навчання (аналіз конкретних ситуацій, дискусії, групова і парна робота, колективне обговорення складних хормейстерських питань, ділові ігри);

5. розробка та ознайомлення студентів з структурно-логічною схемою аналізу хорової партитури і її елементів;

6. підготовка для студентів молодших курсів методичних вказівок, що містять докладний алгоритм диригентсько-хорового аналізу партитури, що вивчається; поступове зменшення роз'яснювальної частини від курсу до курсу з метою привчити студентів до більшої самостійності.

Робота студентів у процесі вивчення дисципліни "Хорове диригування" представляє собою єдність трьох взаємопов'язаних форм: 1. позааудиторна самостійна робота; 2. аудиторна самостійна робота, яка здійснюється під безпосереднім керівництвом викладача; 3. творча, в тому числі науково-дослідницька робота.

Конкретні форми позааудиторної самостійної роботи студентів можуть бути різними, в залежності від мети, рівня підготовки студентів, обсягу годин по курсам, визначених навчальним планом:

- підготовка до практичних і індивідуальних занять;
- реферування статей, окремих розділів монографій;
- вивчення навчальних посібників з предметів диригентсько-хорового циклу;
- вивчення і конспектування хрестоматій з хорознавства;
- виконання контрольних робіт або тестових завдань з теоретичних основ техніки диригування;
- написання тематичних доповідей та рефератів на теми розвитку хорового мистецтва;
- анотування або конспектування наукових статей з питань хорової культури та вокально-хорового виконавства;
- складання бібліографії і реферування по темі ІНДЗ;
- самостійне вивчення питань диригентської техніки в рамках "круглих столів" тощо.

Проблема вироблення самостійності студентів не буде вирішена без визначення комплексу специфічних самостійних дій, які повинні забезпечити втілення високого рівня музично-виконавської підготовки майбутнього керівника хорового колективу у повній мірі та здійснюватися за певними напрямками, що передбачають виконання комплексу цих самостійних дій. Провідними напрямками самостійної роботи студентів, у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін, слід вважати:

- закріплення метричних схем та різних диригентських вправ, які сприяють правильній постановці диригентського апарату, допомагають виправленню недоліків мануальної техніки;

- робота з методичною літературою, спрямованою на вивчення теоретичних питань з основ техніки диригування, диригентсько-хорової і вокальної термінології;

- порівняння різних інтерпретацій (у запису) розученого твору або подібного за жанрово-стильовими ознаками;

- аналіз образної сфери твору, засобів музичної та диригентської виразності;

- застосування методу цілісного аналізу партитур з метою вербального оформлення характерних особливостей хорових творів;

- використання отриманих аналітичних даних для підготовки до практикуму роботи з хором;

- відбір прийомів диригентської техніки, необхідних для використання на початковому етапі спілкування з хоровим колективом;

- засвоєння методів самостійного опрацювання хорових творів: гра партитури, спів окремих хорових партій, спів акордів по вертикалі;

- робота над виробленням навичок самостійного використання трьохелементного прийому розучування твору дитячого шкільного репертуару;

- створення власного фонду дитячого шкільного репертуару для здійснення хормейстерської діяльності з дитячими хоровими колективами;

- здатність виконувати індивідуальні науково-дослідні завдання – розгорнутий реферат на хоровий твір або на тему, що стосується висвітлення питань з історії та теорії хорового мистецтва, методики дитячого хорового навчання та виховання.

Керівництво та контроль за навчальною діяльністю студентів має ґрунтуватися на знанні чинників, що заважають тим, хто навчається виконувати самостійну роботу. До основних чинників ми відносимо:

1. відсутність інтересу до вокально-хорового мистецтва;

2. не вміння планувати час для самостійної роботи та знаходити необхідні інформаційні джерела;

3. недостатність методичних рекомендацій організаційного характеру з боку викладача, що призводить до невміння здійснювати самостійну роботу;

4. несформованість умінь оцінити власний результат виконання самостійних завдань відповідно до встановлених критеріїв;

5. відсутність окремих особистісних якостей: працездатність, самоорганізованість, вмотивованість.

Отже, залежно від виду самостійної роботи студентів рекомендується використовувати різні форми її керівництва викладачем.

Таблиця 1

Форми керівництва самостійною роботою студентів

Види СРС	Керівництво викладачем
1. Конспектування	1. Вибіркова перевірка
2. Реферування літератури	2. Розробка тем і перевірка
3. Анотація книг, статей	3. Зразки анотацій і перевірка
4. Виконання завдань пошуково-дослідницького характеру	4. Обговорення завдань, створення пошукових ситуацій; спецкурс, спецсеминар, складання картотеки за темою
5. Поглиблений аналіз науково-методичної літератури з фахових дисциплін	5. Співбесіда з літератури, що вивчалася; складання плану подальшої роботи, розбір методики отримання інформації
6. Робота у хоровому класі: складання плану стеження за репетиційною роботою диригента. Доповнення конспекту рекомендованою літературою	6. Пропозиція готового плану або пропозиція скласти свій план по ходу або по закінченню хорової репетиції
7. Участь у роботі хорового практикуму: підготовка конспектів проведення хорової репетиції	7. Складання орієнтовного плану проведення хорової репетиції, рекомендація літератури, перевірка завдань
8. Заняття з хорового практикуму: відповідно до інструкцій і методичних вказівок; отримання	8. Підготовка завдань, складання методичних вказівок щодо про-

результату	ведення хорового практикуму, алгоритму хормейстерських дій, показників рівня досягнення результату
9. Контрольна робота – письмове виконання	9. Розробка тематики та питань для контрольних робіт; консультації, керівництво ними
10. Виконання завдань зі спостереження і збору матеріалів у процесі хорової практики.	10. Розробка контрольних завдань, перевірка

Доречно виділити ряд методичних рекомендацій для викладачів диригентсько-хорових дисциплін щодо організації самостійної роботи студентів:

1. Розробити комплексні навчальні посібники для самостійної роботи з диригентсько-хорових дисциплін, у яких має поєднуватись теоретичний матеріал, методичні вказівки і завдання для вирішення практичних задач.

2. Підготувати навчальні посібники міждисциплінарного характеру.

3. Не перевантажувати студентів завданнями для самоспідготовки.

4. На індивідуальних заняттях з хорового диригування окреслювати завдання для самостійної роботи студентів, посилаючись на необхідні інформаційні джерела;

5. Надавати випереджаючі завдання для самостійного підготовки до вивчення тем майбутніх занять, нових хорових творів (в енциклопедіях, статтях, підручниках, клавірах, інтернет ресурсах тощо).

6. Впроваджувати індивідуалізацію домашніх завдань при груповій роботі, чіткий їх розподіл між членами групи.

7. Надавати студентам повну інформацію стосовно змісту, структури, механізмів та технологій самопідготовки (мету завдання; умови виконання; обсяг; терміни тощо).

8. Виокремлення серед студентів класу хорового диригування найбільш просунутих та надання їм статусу студентів-консультантів, що мають здійснювати патрунування студентів-початківців;

9. Систематично моніторити результатів виконання самостійних завдань у відповідності до виставлених викладачем критеріїв.

Отже, створення викладачем власної системи безперервного і тривалого спостереження за самостійною діяльністю тих, хто навчається, аналіз чинників впливу цієї системи на результативність та успішність самостійної діяльності, підтримка високої мотивації навчання та визначення оптимальних педагогічних умов для саморозвитку та самореалізації студентів стане запорукою високого рівня професійної культури майбутніх хорових диригентів та сприятиме сформованості важливих особистісних виконавсько-педагогічних якостей хормейстера та його фахових компетентностей.

VIII. СТРУКТУРА ЗМІСТУ САМОПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I МИСТЕЦТВО ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Тема 1. Основні завдання диригентської діяльності.

Професійні функції хорового диригента

Диригування – один із найскладніших видів музично-виконавського мистецтва: його ознаки та специфічні умови функціонування. Типи музично-художніх ансамблів, які потребують наявності художнього керівника-диригента. Творчість диригента та її спрямування на координацію ансамблевого узгодження у хоровому колективі. Специфічна обдарованість, специфічні виконавські прийоми та специфічна сугестивна техніка хорового диригента.

Складові диригентської діяльності. Уміння конкретизувати у зовнішньому вираженні (мануальна техніка, міміка, артистизм) своє розуміння музичного твору. Уміння творчого спрямування діяльності співацького колективу. Диригентська воля. Уміння диригента виявляти свої виконавські наміри. Виконавська мета диригента та шляхи її досягнення. Підготовчий етап, репетиційна робота диригента та публічний концертний виступ.

Професійні функції диригента: уміння керувати колективом, встановлювати творчий контакт з виконавцями, лаконічно і ясно формулювати свої вимоги і побажання, бездоганно чути хор і належним чином реагувати на неточності виконання, уміти планувати репетицію, уміти завоювати довір'я, симпатію, авторитет у учасників хору, педагогічні здібності та педагогічна майстерність керівника хору.

Тема 2. Еволюція диригентського мистецтва

Шлях еволюції диригентського мистецтва. Започаткування елементів управління колективним музикуванням у мистецтві первісних народів. Розвиток мелодичного елементу у музиці стародавніх народів (Індія, Єгипет, Греція, Рим) та її вплив на розширення функцій

музиканта-управлінця. Мнемотехнічні рухи, хейрономія. "Гвідонова рука". Початок вживанням батути (палиці, жезла) та її роль в організації синхронного просторово-часового музичного виконання. Роль процесів розвитку інструментальної музики та ускладнення поліфонічних форм в удосконаленні мистецтва управління музичним колективом. Поява генерал-басу, нові форми оркестрового ансамблю і управління ним. Функція клавесиніста як учасника оркестру та його керівника. Поч. ХІХ ст. Виникнення нового стилю диригування з диригентською паличкою. Піднесення значення інтерпретації у галузі хорового й оркестрового виконання. Видатні світові та українські диригенти.

Тема 3. Роль українських хорових диригентів у розвитку національної диригентської педагогіки

Розгляд системи диригентсько-хорової підготовки в Україні ХХ та початку ХХІ ст. Висвітлення методологічних та загальноконцептуальних основ диригентських шкіл Києва, Одеси, Львова, Харкова. Класичний комплекс диригентсько-хорових дисциплін. Визначення новітніх тенденцій у галузі диригентсько-хорової освіти. Постаті видатних майстрів-диригентів у становленні української диригентсько-хорової педагогіки та виконавства.

Київська диригентська школа: А.Авдієвський, О.Бенч, О.М.Берденников, Л.Венедиктов, Г.Верьовка, М.Вериківський, В.Верховинець, М.Гобдич, М.Гринишин, П.Козицький, О.Кошиць, М.Кречко, А.Лащенко, А.Мархлевський, О.Міньківський, П.Муравський, В.Петриченко, Б. Пліщ, Д.Радик, Є.Савчук, Е.Скрипчинська, П.Сорока, О.Тарасенко, О.Тимошенко, І.Шилова.

Львівська диригентська школа: М.Антків, В.Василевич, Є.Вахняк, Ф.Долгова, Б.Завойський, М.Колесса, М.Кулик, Ю.Луців, Д. Пелехатий, М. Солтис, Л. Туркевич, І.Юзюк, В. Яциняк.

Одеська диригентська школа: Л.Бутенко, Д.Загрецький, Ж. Косинський, Г.Ліознов, В.Луговенко, К.Пігров, В. Регрут, А.Серебрі, В.Шип, Г. Шпак.

Харківська диригентська школа: А.Бас-Лебединець, Н. Белік-Золотарьова, З.Заграничний, К.Греченко, Ю.Кулик, А.Мірошникова, В.Палкін, О.Перунов, С.Прокопов, А. Сиротенко, Т. Смиронова, З.Яковлева, Ю. Янко.

Пропонується підготовка студентами реферативних досліджень та тезисне викладення основного матеріалу у доповідях.

Контрольні завдання і запитання

1. Визначте основні складові диригентської діяльності.
2. У чому полягають професійні функції диригента?
3. Охарактеризуйте основні етапи розвитку диригентського мистецтва.
4. Що являє собою специфіка диригентської "мови жестів"?
5. Обґрунтуйте загальнозначущість семантичної природи елементів диригентської техніки.
6. Вкажіть особливості існуючої системи диригентсько-хорової підготовки в Україні другої пол. ХХ та поч. ХХІ ст.
7. Які компоненти містить класичний комплекс дисциплін у системі диригентсько-хорової підготовки?
8. Розкрийте сутність філософських, психологічних, мистецтвознавчих, педагогічних ідей, на яких ґрунтується феномен диригентської школи.
9. Порівняйте концептуальні засади диригентських шкіл України.
10. Проаналізуйте культуротворчий вплив діяльності видатних українських диригентів на процес розвитку національного хорового мистецтва.

План семінарського заняття

1. Основні завдання диригентської діяльності.
2. Методологічні та загальноконцептуальні основи діяльності диригентських шкіл України.
3. Аналіз диригентсько-хорової діяльності визначних персоналій вітчизняної музичної культури.

Мета заняття

1. Виявити розуміння єдності мануального, діагностичного, сугестивного, комунікативного, педагогічного та організаційного компонентів змісту диригентської діяльності;
2. Виявити знання системоутворюючих чинників функціонування провідних диригентських шкіл України.

Рекомендована література

1. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. / О. Г. Бенч-Шокало. – К. : Ред. журн. "Укр. світ", 2002. – 440 с.
2. Бурбан М. І. Українські хори та диригенти / М. І. Бурбан. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 672 с.
3. Ержемский Г. Л. Дирижеру XXI века: психолінгвістика професії / Г. Л. Ержемский. – СПб. : DEAN, 2007. – 239 с.
4. Живов В. Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Л. Живов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
5. Казачков С. А. Дирижер хора – артист и педагог / С. А. Казачков. – Казань : Казан. гос. консерватория, 1998. – 308 с.
6. Королюк Н. І. Корифеї української хорової культури ХХ століття / Н. І. Королюк. – К. : Музична Україна, 1994. – 288 с.
7. Лащенко А. П. З історії Київської хорової школи / А. П. Лащенко. – К. : Музична Україна, 2007. – 200 с.
8. Лащенко А. П. Хоровая культура: аспекты изучения и развития / А. П. Лащенко. – К. : Музична Україна, 1989. – 136 с.
9. Мартинюк А. К. Диригентсько-хорова освіта в музичній культурі України другої половини ХХ століття : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.01 / Мартинюк А. К. ; Харківська державна академія культури. – Харків, 2001. – 24 с.
10. Уколова Л. И. Дирижирование : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Л. И. Уколова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Тема 1. Предмет та завдання дисципліни "Хорове диригування"

Значення хорового диригування як одного з основних предметів диригентсько-хорового циклу. Професійна спрямованість хорового диригування на реалізацію завдань музично-естетичного виховання учнів засобами хорового співу.

Мета навчальної дисципліни "Хорове диригування". Завдання навчальної дисципліни "Хорове диригування". Хормейстерські компетенції, які необхідно набути учням, студентам у ході вивчення "Хорового диригування". Місце "Хорового диригування" у комплексі міждисциплінарних зв'язків.

Зміст дисципліни "Хорове диригування". Основні завдання кожного навчального семестру. Форми проведення підсумкової та державної атестації з хорового диригування.

Тема 2. Хорове диригування у системі стандартів середньої та вищої освіти. Нормативні документи

Поняття про державні стандарти освіти. Система стандартів середньої та вищої освіти та їх призначення. Ознайомлення із освітньо-кваліфікаційною характеристикою фахівця та освітньо-професійною програмою підготовки фахівця у системі освіти та культури. Вивчення структури та змісту навчальних планів: графік навчального процесу, план навчального процесу, принцип систематизації навчальних дисциплін у плані підготовки фахівця, сітка розподілу годин, види та форми практики, підсумкова та державна атестація.

Місце хорового диригування у блоці професійно-практичної підготовки. Ознайомлення із навчальною програмою з хорового диригування. Самостійне складання індивідуального робочого плану студента на основі навчальної програми та навчального плану.

Форми навчання у класі хорового диригування: індивідуальні заняття, групові заняття, конференції, самостійна робота студентів, практикум, взаємовідвідування. Методи навчання у класі хорового диригування та їх класифікація: за джерелом знань, за видами діяльності, за логікою навчального процесу. Форми педагогічного контролю. Поточний контроль. Тематичний або модульний контроль. Підсумковий контроль. Заключний контроль. Індивідуальне навчально-дослідне завдання. Державний екзамен.

Тема 3. Теоретичні основи організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення хорового диригування

Навчальний процес у класі хорового диригування – складна динамічна система, якій притаманна єдність і взаємообумовленість навчальної діяльності викладача і навчально-пізнавальної діяльності студента.

Два підходи до аналізу структури навчально-пізнавальної діяльності: 1) компонентна структура діяльності: мотиваційний, орієнтаційний, змістовно-операційний, ціннісно-вольовий і оцінний; 2) процес вирішення навчальних задач. Моделювання навчально-пізнавальної діяльності у класі хорового диригування з відповідно до складу і процесу діяльності. Взаємозв'язок етапів формування знань, способів діяльності і мотивів навчання. Цілепокладання – мотивації – навчання. Модель взаємозв'язку рівнів засвоєння основних якостей знань. Змістові характеристики компонентів навчально-пізнавальної діяльності як засіб визначення критеріїв її сформованості у студентів під час вивчення хорового диригування. Ієрархічна модель змісту диригентсько-хорової підготовки – одна з дидактичних умов організації навчально-пізнавальної діяльності. Організаційно-педагогічна модель вивчення хорового диригування.

Тема 4. Відомі навчальні праці

з методики навчання хоровому диригуванню

Вивчення та конспектування апробованих у диригентській педагогіці праць викладачів-методистів. Структура та зміст робіт. Тезисне викладення сутності авторської педагогічної концепції. Інноваційні методи формування диригентської майстерності. Порівняльний аналіз практичної та теоретичної складової відомих навчальних посібників. Можливість використання матеріалів у навчальних закладах різних типів та відповідність шаблонам диригентської підготовки.

До обговорення на семінарі пропонуються праці Л. Андрєєвої, Л. Безбородової, С. Казачкова, М. Канерштейна, М. Колесси, Л. Костенко, А. Лащенко, Я. Мединя, І. Мусіна, К. Ольхова, Ю. Пучко-Колесник, Л. Шумської та ін.

Контрольні завдання і запитання

1. Розкрийте сутність мети і завдання навчальної дисципліни "Хорове диригування".

2. Визначте зміст дисципліни "Хорове диригування".
3. Визначте знання і уміння, які необхідно набути студенту у ході вивчення "Хорового диригування".
4. Що таке державні стандарти освіти?
5. Що містить освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця?
6. Які основні форми проведення підсумкової та державної атестації з хорового диригування?
7. Охарактеризуйте структуру та зміст навчальних планів.
8. Класифікуйте форми та методи навчання, форми педагогічного контролю що застосовують у класі хорового диригування.
9. Поясніть значення загальних понять про "навчальний процес" і "навчальну діяльність".
10. У чому полягають два підходи до аналізу структури навчально-пізнавальної діяльності?
11. Проаналізуйте сутність мотиваційного компонента навчально-пізнавальної діяльності.
12. Доведіть необхідність усвідомлення студентом мети навчальної діяльності в процесі вивчення хорового диригування.
13. Поясніть модель взаємозв'язків рівнів і основних якостей знань.
14. Назвіть критерії сформованості компонентів навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення хорового диригування.
15. Визначте перелік педагогічних умов організаційно-педагогічної моделі вивчення хорового диригування.
16. Дайте характеристику основним методам педагогічної роботи у класі хорового диригування.
17. Які форми педагогічної роботи застосовують у процесі вивчення хорового диригування?
18. У чому особливість і новизна програмно-цільового методу в проектуванні і здійсненні навчання у класі хорового диригування?

План семінарського заняття

1. Теоретичні засади диригентсько-хорової педагогіки у світлі впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у закладах освіти.

2. Етапи розвитку диригентсько-хорової методології в умовах еволюції соціокультурного середовища.

3. Роль видатних хорових диригентів у становленні та розвитку диригентсько-хорової освіти України ХХ ст.

4. Диригентсько-педагогічна література.

Мета заняття

1. Виявити розуміння теоретичної сутності та практичної значущості наукового підходу до змісту диригентсько-хорової підготовки.

2. Виявити знання апробованих авторських методик навчання з хорового диригування та сформувані критично-аналітичні уміння у роботі із методичною літературою.

Рекомендована література

1. Андреева Л. Методика преподавания хорового дирижирования / Л. Андреева. – М. : Музыка, 1969.

2. Безбородова Л. А. Дирижирование / Л. А. Безбородова. – М. : Просвещение, 1985.

3. Казачков С. Дирижерский аппарат и его постановка / С. Казачков. – М. : Музыка, 1967.

4. Канерштейн М. Питання диригентської майстерності / М. Канерштейн. – К. : Україна, 1980.

5. Колесса М. Ф. Основи техніки диригування / М. Ф. Колесса. – К. : Музична Україна, 1981.

6. Костенко Л. Ю., Шумська Л. Ю. Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 98 с.

7. Лашенко А. П. З історії київської хорової школи. Київ : Муз. Україна, 2007. 198 с.

8. Медынь Я. Г. Методика преподавания дирижерско-хоровых дисциплин / Я. Г. Медынь. – М. : Музыка, 1977. – 135 с.

9. Мусин И. А. О воспитании дирижера : очерки / И. А. Мусин. – Л. : Музыка, 1987. – 247 с.

10. Ольхов К. Теоретические основы дирижерской техники / К. Ольхов. – Л., 1984.

11. Пучко-Колесник Ю. В. Діяльність диригента-хормейстера як соціокультурний феномен : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 26.00.01 / Пучко-Колесник Ю. В. ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – К., 2009. – С. 3–9.

12. Шумська Л. Ю. Хорове диригування : навч. посіб. / Л. Ю. Шумська. – 2-ге вид., доповнене та перероблене. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 105 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ У КЛАСІ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Тема 1. Завдання початкового етапу вивчення хорового диригування

Анатомо-фізіологічна характеристика та психологічний портрет студента-початківця. Складання індивідуальної матриці – характеристики студента у класі хорового диригування (див. додатки, табл. 7). Засвоєння диригентської постави, будови диригентського апарату, навичок початку диригентського виконання. Технічні вправи з розвитку універсальних рухових навичок та темпо-ритмічної стабільності початківця. Вивчення основних диригентських схем та комунікаційних прийомів (ауфтаки до вступу та зняття звучання). Диригентське втілення засобів музичної артикуляції.

Тема 2. Методика організації групових занять у класі хорового диригування

Концептуальні засади організації навчально-пізнавальної діяльності з хорового диригування у закладах освіти. Принцип поєднання індивідуальної та колективної праці в навчанні. Підвищення результативності та ефективності навчання з хорового диригування шляхом упровадження групових форм навчання. Структурно-системний підхід як методологічна основа для створення системи організації групових занять із хорового диригування. Логіка групової взаємодії на заняттях з хорового диригування: номінальна група, група-асоціація, група-кооперація, група-автономія, група вищого рівня. Відповідність групових форм навчальної діяльності структурі змісту диригентської підготовки. Завдання групових форм навчальної діяльності з хорового диригування.

Критерії формування малих груп: гомогенні групи елементарного рівня, гомогенні групи студентів з диригентською підготовкою, гомогенні групи – кооперації на старших курсах навчання, гомогенна автономно-колективна група на творчому рівні професійної підготовки. Графік роботи гомогенних груп та змістовне наповнення занять.

Поєднання для спільної роботи студентів з різним рівнем попередньої музичної підготовки у групах гетерогенного типу. Виконання групами гетерогенного типу синтетичних завдань стосовно набуття навичок системно-структурного аналізу хорових партитур, використання технічно-диригентської майстерності для створення власних виконавських інтерпретацій та організаційно-репетиційних умінь практичної роботи з хором.

Тема 3. Методи проведення занять із хорового диригування з групами різного рівня підготовки

Діагностичний етап у створенні гомогенних та гетерогенних груп студентів. План роботи та тематика занять із номінальними групами гомогенного типу в першому навчальному семестрі. Планування роботи з гомогенною групою-кооперацією, яка мусить відповідати продуктивному рівню професійної підготовки студентів. Поняття про анотацію констатуючого виду, комплексний аналіз та реферативне дослідження. Ефективні прийоми функціонування гомогенної автономно-колективної групи на творчому рівні професійної диригентської підготовки – використання новітніх нотних видань сучасних композиторів, аудіо-, відео- та CD техніки, інтернет-ресурсів. Застосування проблемно-евристичних завдань. Розробки тематичних занять для груп гетерогенного типу продуктивного та творчого рівнів, етапи їх проведення. Впровадження блоку тематичних занять, присвячених вивченню: хорової творчості окремих композиторів, жанрів хорової музики, типології музичних складів, складних видів хорової текстури, особливостей диригентської інтерпретації оперних сцен, хорових композицій сучасних українських авторів. Модель змістового наповнення тематичних занять на актуальні, проблемні та доступні теми з варіантами конструктивно викладених питань для розгляду.

Тема 4. Теоретична підготовка у процесі вивчення дисципліни "Хорове диригування"

Вивчення теоретичних основ техніки диригування як складова змісту навчальної діяльності у процесі диригентсько-хорової підготовки. Мета вивчення теоретичних питань. Аналітичний підхід до мануальних дій, закріплення практичних знань та умінь, розвиток самостійного диригентського мислення, використання технічної свободи та незалежності як засобу для втілення художньо-виконавських завдань. Перспективний підхід до систематизації теоретичних знань за принципом від простого до складного для усього періоду навчання хоровому диригуванню.

Початковий етап теоретичної підготовки: вивчення будови диригентського апарату, параметрів постановки рук, основних диригентських схем, структури диригентського жесту, його властивостей, елементарних прийомів початку та закінчення виконання, диригування у стабільних темпах тощо.

Розвивальний етап теоретичної підготовки: засвоєння основних принципів диригентських рухів, системи жестів вищого порядку, складних метричних утворень та ритмічних організацій, багатозначності та різновидів ауфтакту, різноманіття прийомів музичної артикуляції, підпорядкування диригентської техніки категорії музичної процесуальності в усіх її проявах (у тому числі метрична перемінність, агогічні відхилення, рухливі нюанси тощо).

Творчо-професійний етап: вивчення творів із складними типами фактури, поліфонічна техніка хорового письма, інтерпретація масштабних хорових жанрів, трактування оперних сцен. Діалектична єдність художньої та технічної сторін диригентського мистецтва. Синтез диригентської техніки та теоретичної підготовки як еталон творчого рівня розвитку виконавських якостей студента.

Контрольні завдання і запитання

1. У чому полягають завдання групових форм навчальної діяльності з хорового диригування?
2. Назвіть критерії формування малих груп.
3. Який графік можна застосовувати у роботі гомогенних груп?
4. Визначте орієнтовне змістове наповнення групових занять.

5. Перерахуйте основні завдання функціонування груп гетерогенного типу.

6. Складіть план роботи та визначте тематику занять із номінальними групами гомогенного типу.

7. Наведіть приклади ефективних прийомів функціонування гомогенної автономно-колективної групи на творчому рівні.

8. Впровадження блоків яких тематичних занять є можливим для груп гетерогенного типу?

9. Яка мета вивчення теоретичних питань у процесі диригентської підготовки?

10. Розкрийте зміст початкового етапу теоретичної підготовки навчання у класі хорового диригування.

11. Поясніть основне завдання розвивального етапу теоретичної підготовки.

12. Доведіть діалектичну єдність художньої та технічної сторін диригентського мистецтва, якому рівню знань вона відповідає.

План семінарського заняття

1. Теоретичні засади організації групових занять із хорового диригування.

2. Методика впровадження системи групових занять в умовах диригентсько-хорової підготовки у закладах освіти.

Мета заняття

1. Виявити розуміння системного підходу до організації групових занять із хорового диригування.

2. Виявити розуміння студентами методики впровадження системи групових занять.

Рекомендована література

1. Андреева Л. М. Методика преподавания хорового дирижирования / Л. М. Андреева. – М. : Музыка, 1969. – 120 с.

2. Безбородова Л. А. Дирижирование : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений и музыкальных колледжей / Л. А. Безбородова. – М. : Флинта, 2000. – 216 с.

3. Живов В. Л. Исполнительский анализ хорового произведения / В. Л. Живов. – М. : Музыка, 1987. – 95 с.

4. Казачков С. А. Дирижерский аппарат и его постановка / С. А. Казачков. – М. : Музыка, 1967. – 111 с.
5. Казачков С. А. От урока к концерту / С. А. Казачков. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1990. – 343 с.
6. Колесса Н. Ф. Основы техники дирижирования / Н. Ф. Колесса. – К. : Музычна Украина, 1981. – 208 с.
7. Костенко Л. В. Педагогічні умови організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів музики (на матеріалі вивчення диригентсько-хорових дисциплін) : автореф. дис. канд. педагогічних наук : спец. 13.00.01 / Костенко Л. В. ; НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 1998. – 16 с.
8. Медынь Я. Г. Методика преподавания дирижерско-хоровых дисциплин [Я. Г. Медынь. –М. : Музыка, 1977. – 135 с.
9. Мусин И. А. О воспитании дирижера : очерки / И. А. Мусин. – Л. : Музыка, 1987. – 247 с.
10. Ольхов К. А. Теоретические основы дирижёрской техники / К. А. Ольхов. – 2-е изд. –Л. : Музыка, 1984. – 160 с.
11. Уколова Л. И. Дирижирование : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Л. И. Уколова. – М. : Гуманит.-изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV ПІДГОТОВКА ДО ПРАКТИЧНОЇ ХОРМЕЙСТЕРСЬКОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 1. Формування хормейстерських компетенцій у класі хорового диригування

Характеристика професійних компетенцій диригента-хормейстера у спеціальній хорознавчій літературі. Модель диригентсько-хорової діяльності студента.

Методика формування хормейстерських компетенцій студентів у процесі вивчення дисципліни "Хорове диригування". Створення у класі хорового диригування специфічних психолого-педагогічних умов. Ознайомлення зі спеціальною літературою, що висвітлює методичні загалювання діяльності видатних диригентів; всебічне вивчення в класі хорового диригування творів, що входять до репертуару хорового класу;

аналіз студентами професійно-психологічних компонентів методики роботи керівника хорового класу; психологічна підготовка до контакту з виконавським колективом; підготовка до "Практикуму роботи з хором".

Розвиток оперативності хормейстерських дій на основі формування стрижневих хормейстерських компетенцій, які виділені на основі моделі диригентсько-хорової діяльності студентів: художньо-вербальні; конструктивні; аналітико-проектувальні; інтелектуальні.

Тема 2. Підготовка до хорового практикуму.

Методи формування стрижневих хормейстерських компетенцій

Виявлені уміння хормейстерської діяльності, їх формування та розвиток у хорознавчій літературі. Особистісні якості, необхідні диригенту для успішної роботи з хором колективом. Методи підвищення ефективності у підготовці студентів до репетиційної роботи з хором у напрямку розвитку мовної (вербальної) та виконавської форм діяльності. Засвоєння моделі диригентсько-хорової діяльності студента: диригування, діагностика хорового звучання, управлінська сугестія. Методи формування стрижневих хормейстерських компетенцій: художньо-вербальних, конструктивних, аналітико-проектувальних, інтелектуальних. Систематизація інформації стосовно залежності елементів хорового звучання від різноманітних художньо-технологічних чинників. Опанування методами вербальних характеристик художнього образу та засобів музичної виразності. Опанування методикою вокально-діагностичної та управлінсько-сугестивної діяльності студента у ході хорового практикуму.

Тема 3. Превентивна педагогічна практика

Відвідування занять з хорового диригування у провідних викладачів відповідної кафедри (секції, циклової комісії) навчального закладу:

- заняття із першим курсом – елементарний рівень – початковий етап;
- заняття зі студентами другого та третього курсів – репродуктивний та продуктивний рівні – розвивальний етап;
- заняття з випускниками – творчий рівень – підсумковий етап;
- групове заняття;
- підготовка до державної атестації;

- підсумкове обговорення відвідування.

Спостереження за перебігом навчального процесу за допомогою підготовлених завдань, які містяться у карті аналізу заняття за спеціальною схемою.

Схема аналізу заняття

I. Зміст і структура заняття

1. Тема заняття, його освітня, виховна, розвиваюча мета.
2. Етапи заняття, їх змістовна характеристика, тривалість проведення.
3. Зміст та об'єм домашнього завдання.
4. Зауваження викладача та побажання щодо організації самопідготовки.

II. Методика проведення заняття

1. Реалізація принципів єдності художнього і технічного, емоційного та раціонального у роботі зі студентами.
2. Реалізація проблемно-творчого та пояснювально-ілюстративного методів навчання і виховання. Застосування методів і прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.
3. Аналіз методики проведення заняття з точки зору відповідності дидактичним принципам.
4. Виявлення у змісті заняття методів диригентської педагогіки, відомих студентам з курсу теоретичної підготовки.
5. Динамічність заняття, його насиченість та емоційність.

III. Діяльність викладача на занятті

1. Педагогічна майстерність викладача: вміння зацікавити студентів, забезпечити сприятливий психологічний клімат у класі, нейтралізувати відволікаючі чинники. Стиль спілкування викладача і студента. Такт і культура спілкування на різних етапах заняття.
2. Організація правильного режиму діяльності студентів: різноманітність видів роботи, організація мікропауз, кульмінація заняття, врахування психологічного і фізіологічного стану студентів тощо. Створення позитивного настрою, неординарних педагогічних ситуацій.
3. Мова викладача, артистизм, енергійність, доброзичливість.
4. Аналіз виконавських ілюструвань викладача.

IV. Діяльність студента на занятті

1. Готовність студента до заняття.
2. Якість засвоєння матеріалу заняття.
3. Особистісна активність студента: увага, хід музичного мислення, емоційність, прагнення до креативного самовираження тощо.
4. Демонстрація умінь самостійної роботи.

V. Загальні висновки та оцінка заняття

Підготовка аналітичних висновків за результатами спостережень у письмовій формі.

Контрольні завдання і запитання

1. Визначте стрижневі хормейстерські компетенції.
2. У чому полягає сутність художньо-вербальних компетенцій диригента?
3. Доведіть необхідність сформованості конструктивних компетенцій майбутнього хормейстера.
4. Розкрийте значення аналітико-проектувальних компетенцій для хормейстерської діяльності.
5. Проаналізуйте залежність елементів хорового звучання від різноманітних художньо-технологічних чинників.
6. Наведіть приклади методів вербальних характеристик художнього образу та засобів музичної виразності.
7. Поясніть методику вокально-діагностичної та управлінсько-сугестивної діяльності студента у ході хорового практикуму.
8. Назвіть складові творчого рівня розвитку виконавських якостей студента.
9. На якому етапі педагогічної роботи краще застосовувати методи паралельного і блоково-паралельного навчання?
10. Яку педагогічну мету переслідує впровадження методики розвитку оцінного компонента навчально-пізнавальної діяльності студента?
11. Визначте завдання превентивної педагогічної практики.
12. Охарактеризуйте структуру та зміст спостереження за діяльністю викладача та студента у класі хорового диригування.
13. Які прийоми педагогічної майстерності сприяють оптимізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у класі хорового диригування.

14. Розкрийте сутність основних етапів заняття з хорового диригування, можливу варіативність структури та змісту занять.

Рекомендована література

1. Анисимов А. Дирижер-хормейстер: творческо-методические записки / А. Анисимов. – Л. : Музыка, 1976. – 160 с.
2. Байда Л. А. Вокально-хорова робота у системі підготовки майбутнього вчителя музики : навч.-метод. посібник / Л. А. Байда. – К. : УДПУ, 1997. – 69 с.
3. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором / А. Болгарський, Г. Сагайдак. – К. : Музична Україна, 1987. – 235 с.
4. Ержемский Г. Психология дирижирования: Некоторые вопросы исполнительства и творческого взаимодействия дирижера с музыкальным коллективом / Г. Ержемский. – М. : Музыка, 1988. – 80 с.
5. Живов В. Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Л. Живов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
6. Казачков С. А. От урока к концерту / С. А. Казачков. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1990. – 343 с.
7. Осеннева М. С. Хоровой класс и практическая работа с хором : учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Издательский центр Академия, 2003. – 192 с.
8. Пигров К. К. Руководство хором / К. К. Пигров. – М. : Музыка, 1964. – 220 с.
9. Сенченко Л. І. Формування хорового мислення диригента / Л. І. Сенченко. – Рівне : РДК Ліста, 1998. – 128 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль І

1. Опрацювання книги В.Л.Живова "Хоровое виконавство".
2. Опрацювання книги М.І.Бурбана "Українські хори та диригенти".
3. Конспектування теми "Еволюція диригентського жесту" за книгою С.А.Казачкова "Диригентський апарат та його постановка".

4. Опрацювання рекомендованої літератури для семінарського заняття.

5. Робота в інформаційних мережах за персоналіями, ключовими словами та поняттями: хор, диригент, диригентське мистецтво, хорове диригування, диригентська школа, диригентська педагогіка, диригентсько-хорова підготовка, діяльність хорового диригента тощо.

Змістовий модуль II

1. Ознайомлення з навчальним планом, навчальною програмою, змістом освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця.

2. Опрацювання навчально-методичних комплексів кафедри (предметно-циклової комісії, відділу).

3. Конспектування книг Л.Андрєєвої, Л.Безбородової, С.Казачкова, М.Канерштейна, М.Колесси, К.Ольхова.

4. Методична розробка індивідуальної робочої програми студентів з хорового диригування для початкового етапу навчання.

5. Опрацювання спеціальної літератури для семінарського заняття.

6. Робота в інформаційних мережах за ключовими словами та словосполученнями: навчальний план, державний стандарт освіти, навчальна програма, навчально-пізнавальна діяльність, мотивація навчання, методи та критерії оцінювання тощо.

Змістовий модуль III

1. Опрацювання книги М.Ф.Колесси "Основи техніки диригування".

2. Опрацювання книги К.А.Ольхова "Теоретичні основи диригентської техніки".

3. Опрацювання рекомендованої літератури та конспектування за темою "Технічні вправи по розвитку універсальних рухових навичок".

4. Методична розробка орієнтовної тематики групових занять для студентів із різним рівнем підготовки.

5. Робота в інформаційних мережах.

Змістовий модуль IV

1. Опрацювання навчально-методичного посібника авторів А.Г.Болгарського та Г.М.Сагайдака "Хоровий клас і практика роботи з хором".

2. Опрацювання навчально-методичного посібника Л.А.Байди "Вокально-хорова робота у системі підготовки майбутнього вчителя музики".

3. Засвоєння спеціальних таблиць для подальшого хорового практикуму: таблиця характеристик музичного образу, таблиця вербальних характеристик засобів музичної виразності, таблиця прийомів хорового письма, таблиця аналітично-оцінної системи вокально-діагностичної діяльності.

4. Опрацювання рекомендованої літератури для підготовки семінарського заняття.

5. Методична розробка схеми аналізу заняття з хорового диригування.

6. Підготовка аналітичних висновків за результатами спостережень над роботою викладачів у класі хорового диригування.

7. Розробка матриці – характеристики студента у класі хорового диригування.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

(індивідуальне навчально-дослідне завдання)

Теми рефератів

1. Мистецтво хорового диригування у соціокультурному контексті епохи.

2. Проблема поліфункціональності виконавської моделі діяльності хорового диригента.

3. Мистецький образ видатного українського хорового диригента – А.Авдієвський, Л.Венедиктов, Г.Верьовка, М.Гринишин, Д.Загрецький, М.Колесса, О.Кошиць, М.Кречко, Ю.Кулик, А.Кушніренко, Г.Ліознов, П.Муравський, В.Палкін, К.Пігров, О. Перунов, О.Тимошенко, Є.Савчук та ін.

4. Київська (Львівська, Одеська, Харківська) диригентська школа – універсальна система професійної диригентсько-хорової підготовки.

5. Оптимізація навчально-пізнавальної діяльності студентів (учнів) у процесі диригентсько-хорової підготовки.

6. Інноваційні процеси в українській диригентській педагогіці.

7. Методичні засади системи організації групових занять у класі хорового диригування.

8. Теоретичні основи техніки хорового диригування як засіб формування професійної компетентності хормейстера.
9. Зміст та форми хормейстерської діяльності.
- 10.Методика формування хормейстерських умінь у класі хорового диригування.
- 11.Підготовча робота студента до хорового практикуму у класі хорового диригування.
- 12.Відомі навчально-методичні роботи з хорового диригування та умови їх практичної апробації.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА ЗАЛІК

1. Основні завдання диригентської діяльності. Професійні функції хорового диригента.
2. Еволюція диригентського мистецтва.
3. Методологічні та загальноконцептуальні основи діяльності диригентських шкіл України.
4. Аналіз диригентсько-хорової діяльності визначних персоналій вітчизняної музичної культури.
5. Теоретичні засади диригентсько-хорової педагогіки у світлі впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у закладах освіти.
6. Етапи розвитку диригентсько-хорової методології в умовах еволюції соціокультурного середовища.
7. Роль видатних хорових диригентів у становленні та розвитку диригентсько-хорової освіти України ХХ ст.
8. Предмет та завдання дисципліни "Хорове диригування".
9. Теоретичні засади організації групових занять з хорового диригування.
10. Методика впровадження системи групових занять в умовах диригентсько-хорової підготовки у закладах освіти.
11. Методика формування хормейстерських умінь у класі хорового диригування.
12. Відомі навчальні посібники з методики викладання хорового диригування.
13. Завдання початкового етапу навчання хоровому диригуванню.
- 14.Методика аналізу хорової партитури.

ФОРМИ І МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

1. Поточне опитування.
2. Виступ на семінарському занятті.
3. Конспектування рекомендованої літератури.
4. Письмові контрольні роботи.
5. Реферативне дослідження.
6. Письмові методичні розробки.
7. Опитування на заліку.

Система контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів з дисципліни "Методика викладання хорового диригування"

Види навчальної діяльності	ЗМ I	ЗМ II	ЗМ III	ЗМ IV	К-ть балів
Лекції	2,5	2,5	2,5	2,5	10
Конспектування	5	5	5	5	20
Усна відповідь на семінарському занятті	5	5	5		15
Письмова робота	-	-	-	10	10
ІНДЗ – реферат	-	-	-	-	15
Екзамен	-	-	-	-	30
Загальна кількість балів					100

Критерії оцінювання знань із дисципліни "Методика викладання хорового диригування" за 100-бальною шкалою

Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS)

90–100 балів – *відмінно* (A);

75–89 балів – *добре* (BC);

60–74 бали – *задовільно* (DE);

35–59 балів – *незадовільно* з можливістю повторного складання (FX);

1–34 бали – *незадовільно* з обов'язковим повторним курсом (F).

90–100 балів – *відмінно* (A): магістрант демонструє глибокі міцні знання з історії диригентського мистецтва, може дати вичерпну характеристику будь-якого періоду еволюції диригентських жестів; має цілісне уявлення про сучасні підходи до змісту диригентської діяльності, чітко

орієнтується у питаннях диригентсько-хорової методології; адекватно розуміє проблему дидактичного змісту диригентської педагогіки; переконливо висвітлює сутність кредитно-модульної системи організації навчального процесу; здатний самостійно мислити, робити аргументовані висновки, вміє вести діалог з екзаменатором. На екзамені магістрант демонструє високий ступінь зацікавленості предметом, широку ерудицію у галузі хорового мистецтва, відмінні знання творчих досягнень видатних українських диригентів, засад теорії організації навчально-пізнавальної діяльності у системі диригентсько-хорової підготовки. Бездоганно володіє мистецтвом мовленнєвого спілкування, виявляє педагогічні здібності, вміє самостійно мислити. Демонструє неординарні аналітичні, діагностичні, конструктивні та прогностичні уміння.

75–89 балів – *добре* (BC): магістрант володіє міцними знаннями з історії українського диригентського мистецтва, має уявлення про сучасні підходи до змісту диригентської діяльності; дає чітку, але не достатньо впевнену відповідь, володіє фактами еволюційних процесів розвитку диригентської техніки; вільно, логічно, правильно, але з невеликими помилками розкриває навчальний матеріал; на запитання екзаменатора відповідає впевнено, але не вміє аргументувати свої висновки. Магістрант у цілому зацікавлений предметом, має достатню ерудицію у галузі хорового мистецтва, певні знання творчих досягнень видатних українських диригентів; розуміється у питаннях диригентсько-хорової методології; у цілому розкриває проблему дидактичного змісту диригентської педагогіки. Добре володіє мистецтвом мовленнєвого спілкування, виявляє педагогічні здібності, виявляє прагнення до самостійного мислення. Демонструє досить розвинуті аналітичні, діагностичні, конструктивні та прогностичні уміння. Іноді припускається помилок з термінології або виявляє небездоганні знання рекомендованої літератури.

60–74 бали – *задовільно* (DE): магістрант невпевнено володіє знаннями з історії диригентського мистецтва, з помилками характеризує основні етапи еволюції диригентської техніки, недостатньо орієнтується у характеристиці освітніх систем диригентсько-хорової підготовки в Україні, має недостатні знання у галузі диригентсько-хорової методології; слабо володіє знаннями дидактичних засад диригентської педагогіки; на запитання екзаменатора відповідає невпевнено, не вміє вести

діалог та аргументувати свої думки. Магістрант до певної міри виявляє зацікавленість предметом, володіє достатніми, але й обмеженими знаннями. Не схильний до міркувань щодо специфіки впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у традиційну модель навчання з хорового диригування; має фрагментарні знання творчих досягнень видатних українських хорових диригентів, теоретичних засад диригентської підготовки. Посередньо володіє мистецтвом мовленнєвого спілкування, майже не виявляє прагнення до самостійного мислення. Іноді припускається суттєвих помилок у знанні рекомендованої літератури та фактології.

35–59 балів – *незадовільно* (FX): магістрант не володіє знаннями з історії диригентського мистецтва, не здатний охарактеризувати жодного періоду еволюції диригентських жестів, не орієнтується в системі диригентсько-хорової освіти в Україні на сучасному етапі; не вміє аналізувати та самостійно мислити; не дає відповідь на запитання екзаменатора, зовсім не вміє вести діалог. Магістрант надає невірні відповіді на переважну більшість запитань, або взагалі не відповідає на них. Не володіє навичками спілкування з предмету бесіди та не виявляє аналітичних, діагностичних, конструктивних та прогностичних умінь.

1–34 бали – *незадовільно* з обов'язковим повторним курсом (F): магістрант переважно не відвідував лекційні та семінарські заняття, не надав конспектів рекомендованої літератури, не виконав методичні розробки та не підготував індивідуальне навчально-дослідне завдання.

ІХ. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

1. Андреева Л. М. Методика преподавания хорового дирижирования / Л. М. Андреева. – М. : Музыка, 1969. – 120 с.
2. Анисимов А. Дирижер-хормейстер: творческо-методические записки / А. Анисимов. – Л. : Музыка, 1976. – 160 с.
3. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. – Л., 1971. Кн. 1–2. – 1971. – 376 с.
4. Багриновский М. М. Дирижерская техника рук / М. М. Багриновский. – М. : Музгиз, 1947. – 103 с.
5. Байда Л. А. Вокально-хорова робота у системі підготовки майбутнього вчителя музики : навч.-метод. посіб. / Л. А. Байда. – К. : УДПУ, 1997. – 69 с.
6. Безбородова Л. А. Дирижирование : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений и музыкальных колледжей / Л. А. Безбородова. – М. : Флинта, 2000. – 216 с.
7. Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – 255 с.
8. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором / А. Болгарський, Г. Сагайдак. – К. : Музична Україна, 1987. – 235 с.
9. Бурбан М. І. Українські хори та диригенти / М. І. Бурбан. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 672 с.
10. Гинзбург Л. Дирижерское исполнительство / Л. Гинзбург. – М. : Музыка, 1975. – 619 с.
11. Гордеев В. П. Дирижирование джазом : учеб. пособие для студентов вузов / В. П. Гордеев. – М. : МГУКИ, 2006. – 375 с.
12. Демчишин М. С. Методика музичного аналізу вокально-хорових творів : навч. посіб. для студ. мистецьких вузів і вчителів освітньої галузі (Художня культура) / М. С. Демчишин. – К. : ІЗМН, 1996. – 132 с.
13. Ержемский Г. Психология дирижирования: некоторые вопросы исполнительства и творческого взаимодействия дирижера с музыкальным коллективом / Г. Ержемский. – М. : Музыка, 1988. – 80 с.
14. Ержемский Г. Л. Дирижеру ХХІ века: психолінгвістика професії / Г. Л. Ержемский. – СПб. : DEAN, 2007. – 239 с.

15. Живов В. Л. Исполнительский анализ хорового произведения / В. Л. Живов. – М. : Музыка, 1987. – 95 с.
16. Живов В. Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Л. Живов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
17. Иванова Л. Педагогічні ідеї М.Леонтовича // Музика в школі : зб. статей. Вип. 8. – К. : Музична Україна, 1982. – С. 58–62.
18. Иванов-Радкевич А. П. О воспитании дирижера / А. П. Иванов-Радкевич. – М. : Музыка, 1973. – 80 с.
19. Казачков С. А. Дирижер хора – артист и педагог / С. А. Казачков. – Казань : Казан. гос. консерватория, 1998. – 308 с.
20. Казачков С. А. Дирижерский аппарат и его постановка / С. А. Казачков. – М. : Музыка, 1967. – 111 с.
21. Казачков С. А. От урока к концерту / С. А. Казачков. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1990. – 343 с.
22. Калущька Н. Б. Мистецька діяльність Олександра Кошиця в контексті музики ХХ сторіччя : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 / Калущька Н. Б. – К., 2001. – 21 с.
23. Колесса Н. Ф. Основы техники дирижирования / Н. Ф. Колесса. – К. : Музична Україна, 1981. – 208 с.
24. Копытман М. Хоровое письмо : учебное пособие. – М. : Советский композитор, 1971. – 199 с.
25. Королюк Н. І. Корифеї української хорової культури ХХ століття / Н. І. Королюк. – К. : Музична Україна, 1994. – 288 с.
26. Костенко Л. В. Педагогічні умови організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів музики (на матеріалі вивчення диригентсько-хорових дисциплін) : автореф. дис. канд. педагогічних наук : спец. 13.00.01 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 16 с.
27. Кофман Р. І. Виховання дирижента: психологічні особливості / Р. І. Кофман. – К. : Муз. Україна, 1986. – 40 с.
28. Кочнева И. Вокальный словарь / И. Кочнева, А. Яковлева. – Л. : Музыка, 1986. – 70 с.
29. Кузнецов Ю. М. Экспериментальные исследования эмоциональной выразительности хора / Ю. М. Кузнецов. – М. : Компания Спутник +, 2007. – 198 с.

30. Лагутин Ю. А. Техника дирижирования и дирижерская практика : учеб. пособие / Моск. гос. ин-т культуры. – М. : МГИК, 1990. – 64 с.
31. Лашенко А. П. З історії Київської хорової школи / А. П. Лашенко. – К. : Музична Україна, 2007. – 200 с.
32. Лашенко А. П. Хоровая культура: аспекты изучения и развития / А. П. Лашенко. – К. : Музична Україна, 1989. – 136 с.
33. Левандо П. П. Хоровая фактура / П. П. Левандо. – Л. : Музыка, 1984. – 123 с.
34. Малько Н. А. Техника дирижирования / Н. А. Малько. – М. : Музыка, 1965. – 99 с.
35. Мартинюк А. К. Диригентсько-хорова освіта в музичній культурі України другої половини ХХ століття : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.01 / Мартинюк А. К. / Харківська державна академія культури. – Харків, 2001. – 24 с.
36. Медынь Я. Г. Методика преподавания дирижерско-хоровых дисциплин / Я. Г. Медынь. – М. : Музыка, 1977. – 135 с.
37. Мусин И. А. О воспитании дирижера: Очерки / И. А. Мусин. – Л. : Музыка, 1987. – 247 с.
38. Мусин И. А. Техника дирижирования / И. А. Мусин. – 2 изд., доп. – СПб. : Просветит.-изд. центр "ДЕАН-АДИА-М": Пушкин. фонд, 1995. – 294 с.
39. Муха А. І. Композитори України та українськорі діаспори : довідник / А. І. Муха. – К. : Музична Україна, 2004. – 352 с.
40. Ольхов К. А. Теоретические основы дирижёрской техники / К. А. Ольхов. – 2-е изд. – Л. : Музыка, 1984. – 160 с.
41. Осеннева М. С. Хоровой класс и практическая работа с хором : учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Издательский центр Академия, 2003. – 192 с.
42. Павлов Б. И. Теоретические основы дирижерской техники : учеб. пособие / Б. И. Павлов. – СПб. : Санкт-Петербург, гос. акад. культуры, 1995. – 59 с.
43. Пазовский А. М. Записки дирижёра / А. М. Пазовский. – М. : Музыка, 1966. – 562 с.
44. Пархоменко Л. О. Українська хорова п'еса / Л. О. Пархоменко. – К. : Наукова думка, 1979. – 218 с.

45. Пигров К. К. Руководство хором / Пигров К. К. – М. : Музыка, 1964. – 220 с.
46. Поляков О. И. Язык дирижирования. – К. : Муз. Україна, 1987. – 95 с.
47. Романовский Н. В. Хоровой словарь / Н. В. Романовский. – М. : Музыка, 2005. – 232 с.
48. Самылкина Н. М. Современные средства оценивания результатов обучения / Н. М. Самылкина. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. – 172 с.
49. Сенченко Л. І. Формування хорового мислення диригента / Л. І. Сенченко. – Рівне : РДІК Ліста, 1998. – 128 с.
50. Сивизьянов А. С. Проблема мышечной свободы дирижера хора / А. С. Сивизьянов. – М. : Музыка, 1983. – 55 с.
51. Скрипкина Э. А. Особенности первого этапа работы студента над хоровым произведением в классе дирижирования / Э. А. Скрипкина // Вопросы профессиональной подготовки студентов на музыкально-педагогическом факультете. – М. : Москов. гос. пед. ин-т, 1885. – 151 с.
52. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слепкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.
53. Смирнов Б. Ф. Дирижерское искусство как художественный и социокультурный феномен : автореф. дис. д-ра искусствоведения : спец. 17.00.02 / Смирнов Б. Ф. – СПб., 2004. – 28 с.
54. Смирнов Б. Ф. Техника дирижирования как объект восприятия зрителем (слушателем) : лекция по курсу "Теорет. основы проектирования" / Б. Ф. Смирнов ; Челяб. гос. ин-т искусства и культуры. – Челябинск : [б. и.], 1992. – 25 с.
55. Уколова Л. И. Дирижирование : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Л. И. Уколова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.
56. Холопова В. Н. Фактура: Очерк / В. Н. Холопова. – М. : Музыка, 1979. – 87 с.
57. Чабаппый В. Ф. Стили управления хором / В. Ф. Чабаппый. – СПб. : Ленингр. обл. ин-т усоверш. учителей, 1995. – 53 с.
58. Шалимова З. Н. Работа над музыкальным произведением в классе дирижирования / З. Н. Шалимова // Хрестоматия по методике преподавания дирижирования. – М. : Прометей, 1994. – С. 12–16.

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Ієрархічна структура змісту диригентсько-хорової підготовки

З/п	Рівні	Узагальнений зміст	Диригентсько-виконавський компонент	Педагогічний компонент
1.	Елементарний	Уміння використовувати окремі засоби виразності	Використання елементарних прийомів диригентської техніки (вступ, зняття звуку, штрихи звуковедення); образна сфера визначається окремими смисловими наголосами	Окремі мовленнєві вміння. Самоконтроль під час виконання навчальних дій відсутній
2.	Репродуктивний або "технічний"	Узагальнені виконавські уміння та навички, методико-технологічні знання. Уміння створювати окремі художні образи	Диригентсько-хорова техніка і знання технології роботи над нею. Уміння втілювати музичні образи засобами диригентської техніки. Уміння здійснювати констатуючий аналіз хорової партитури	Уміння створювати вербальні образи. Самоконтроль під час виконання деяких операцій і дій

3.	Продуктивний	Знання жанрово-стильових закономірностей хорового мистецтва, вміння проникати в авторську концепцію хорових творів	Досвід здійснення виконавського аналізу шляхом добору прийомів диригентської техніки для розкриття художнього образу хорового твору. Досвід підготовки до репетиційної роботи з хором	Самоконтроль під час виконання навчальних дій. Досвід здійснення системно-структурного аналізу
4.	Творчий або професійний	Мистецтво самостійної інтерпретації хорових творів. Набуття практичного досвіду	Уміння самостійного комплексного художньо-доцільного, диригентського трактування хорових партитур	Мистецтво інтелектуально обумовленої вербальної інтерпретації

Таблиця характеристик музичного образу

Емоційно-позитивні	Емоційно-негативні	Асоціативні та просторові
Духовний Натхненний Стверджений Впевнений Гідний Гордий Життєстверджуючий Прихильний Ласкавий Доброзичливий Милозвучний Щиросердний Сприятливий Спостережливий Благодатний Життєдайний Люб'язний Велелюбний Загравальний	Несамовитий Нелюдський Нестямний Похмурий Жахливий Лукавий Підступний Байдужий Шалений Невтішний Болісний Гнівний Зловісний Лютий Розлючений Бентежний Іронічний Глузливий Глумливий	Гімнічний Тріумфальний Фанфарний Сполошний Закличний Плакатний Монументальний Скандований Чеканний Просторовий Віддалений Наближений Примарний Фантастичний Безбережний Златоглавий Молитовний Діалогічний
Якості	Світла та кольору	
Насичений Твердий Порожній Наполегливий Галантний Шляхетний Невтримний Спустошений Рельєфний Химерний	Зореносний Просвітлений Світловипромінюючий Світлолюбний Світловий Мальовничий Затемнений Різнокольоровий Веселковий Світлоносний	

Таємний	Спектральний
Загадковий	Лазурний
Елегантний	Смарагдовий
Витончений	Бурштиновий
Вишуканий	Ясно-червоний
Граціозний	Пурпуровий
Ажурний	Сріблястий
Пастельний	Золотавий
Прозорий	
Сентиментальний	

Таблиця 3

Таблиця вербальних характеристик засобів музичної виразності

<i>Мелодія</i>	<i>Гармонія, лад</i>	<i>Ритм</i>
Рель'єфна	Складна	Поліморфний
Гамоподібна	Проста	Аморфний
Хвилеподібна	Ординарна	Комплементарний
Пошабельна	Неординарна	Константний
Стрибкоподібна	Консонантна	Енергійний
Статична	Дисонантна	Чіткий
Монолітна	Дискурсивна	Гострий
Примхлива	Розквітчана	Консолідуєчий
Витіювата	Колоритна	Пружний
Виразна	Орієнтальна	Чеканний
Співуча	Насичена	Екзотичний
Войовнича	Барвіста	Мережаний
Швидкоплинна	Фонізм	Ажурний
Дискретна	Колорит	Монотонний
Кантиленна	Імпресивність	Стабільний
Урочиста	Декоративність	Наполегливий
Трагічна	Екзотична	Пульсуючий
Страждальна	Резонансна	Вільний
Танцювальна		Симетричний
Сумна		Несиметричний
		Квантитативний

<i>Темп, агогіка</i>	<i>Динаміка</i>	<i>Артикуляція</i>
Розмірений	Гучнісна	Зв'язно
Рівний	Сильна	Плинно
Спокійний	Слабка	Окреслено
Стрімкий	Раптова	Підкреслено
Навальний	Площинна	Скандовано
Бурхливий	Терасоподібна	Розчленовано
Рвучкий	Раціональна	Роздільно
Стрімголов	Посилення	Ковзаючи
Вибуховий	Послаблення	Розмежовано

Умиротворений	Наповнена	Розгалужено
Заспокійливий	Напружена	Ударно
Імпульсивний	Рухома	В'язко
Статечний	Нерухома	Відривчасто
Стриманий	Постійна	Колко
Напористий	Мінлива	Ціпко
Моторний	Контрастна	
Мобільний	Статична	
Розмірений	Яскрава	
	Інтенсивна	

Таблиця 4

Таблиця прийомів хорового письма

Тембрально-виражальні прийоми	Співвідносні прийоми	Колористичні прийоми
<ul style="list-style-type: none"> * Загальнохоровий виклад (tutti). * Викладення неповним складом: S+A+T, S+A+B, S+T+B, A+T+B. * Викладення хоровими групами: S+A, T+B. * Особливі сполучення: S+T, S+B, A+T, A+B. * Чисті тембри: S, T, A, B. * Розділення окремої партії (divisi): I+II, I+II+III тощо. * Розділення (divisi) в умовах чистого 	<ul style="list-style-type: none"> * Викладення мелодії окремою хоровою партією. * Передача мелодії з однієї партії в іншу: S-A, A-T, T-B. * Включення (послідовне додавання хорових груп чи партій): (S+A) – (T+B), (T+B) – (S+A), S-A-T-B, A-T-B-S, T-B-S-A, B-S-A-T, B-T-A-S. * Виключення (попередній прийом у зворотній дії). * Функціональне 	<ul style="list-style-type: none"> * Звучання басів-октавістів. * Спів із закритим ротом (brumendo). * Спів на голосний звук ("А", "О", "У" тощо). * Спів на склад або складосполучення, що багаторазово повторюється. * Спів на словосполучення, що багаторазово повторюється (текстове ostinato). * Звуконаслідування: музичних інструментів,

<p>тембру. * Використання басів – октавістів.</p>	<p>відокремлення партій або груп. * Зіставлення: (S)+(A+T+B), (S+A)+(T+B) тощо. * Дублювання (подвоєння або унісон): (S+A) = (T+B), (S=A) = (T=B) тощо. * Накладення: (S=A)+T+B, S+(A=T)+B, S+A+(T=B). * Хорова педаль (органний пункт). * Перехрещення: (SxA, TxV), (AxT). * Оточення: SI + (A) + SII</p>	<p>звуків природи (спів птахів, дзижчання комах, шум моря, завивання вітру), руху, робочих шумів (хода годинника, стук). * Фальцет. * Гліссандо. * Форшлаг та інші мелізми. * "Луна" – зображальний канон. * Заповнення (кластер). * Алеаторика – вільний мелодичний рух у межах певного відрізка звукоряду. * Мелодекламація – виконання звуків говіркою, пошепки, криком тощо (на певній інтонаційній висоті без інтонування). * Шумові ефекти: плескання, тупіт тощо.</p>
---	--	--

Таблиця 5

Аналітично-оцінна система. Диригентська діяльність

Показники	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
1. Робочий жест	Цілеспрямовано використовується у роботі з хором	Не завжди цілеспрямовано використовується	Практично не використовується	Взагалі не використовується
2. Показ вступів	Чіткі, ясні ауфтаки, зрозумілі колективу	Переважає більшість ауфтактів є зрозумілою для виконавців	Ауфтаки недостатньо чіткі, невиразні	Ауфтаки незрозумілі або взагалі відсутні
3. Показ закінчення звучання	Зняття звуку підготовлені, виконуються у відповідності до характеру, темпу, динаміки та штриху	Зняття звуку підготовлені, але не відповідають усім засобам музичної виразності	Зняття мають невиразний характер, не узгоджені з музичним контекстом	Зняття звуку в диригентському жесті відсутні
4. Використання в техніці диригування принципу упередження	Усі контекстні особливості хорового твору готуються ауфтактами з належними властивостями	Ауфтаки – упередження використовуються фрагментарно	Попередження практично не використовуються	Принцип попередження в диригуванні відсутній
5. Показ характеру звуковедення	Малюнки диригентської сітки відповідають	Студент володіє різними диригентськ	Малюнки диригентських жестів не відпові-	Малюнки сіток неясні, не зв'язані з музичним

	штрихам звуковедення в партитурі, гнучко використовуються	ими сітками, але не завжди вміє ними гнучко оперувати	дають артикуляційному змісту партитури	текстом
6. Управління темпами	Швидкість, амплітуда, об'єм, сила та маса жесту адекватно передають особливості темпу та його змін	Властивості диригентських жестів не завжди узгоджені з темповими показниками партитури	Відсутність раціонального підходу до перерозподілу властивостей диригентських жестів відносно темпів	У диригентських жестах взагалі відсутній прийом вірної передачі темпів
7. Управління гучнісною динамікою	Досконале використання параметрів постановки та властивостей жестів відносно динамічних показників	Параметри постановки та властивості жестів комбінуються недостатньо оперативно	Володіє тільки прийомами передачі статичної динаміки	Не володіє прийомами передачі динаміки в жесті
8. Функціональна диференціація рук	Осмислений перерозподіл навантаження в руках, взаємoperемінність функцій рук	Диференціація функцій рук має місце, але відсутнє уміння функціональної перемінності	Розподіл функцій рук застосовується частково, перемінність відсутня	У руках присутні тотальні паралелізми

Таблиця 6

Аналітично-оцінна система. Вокально-діагностична діяльність

Показники	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
1. Задавання тону голосом	Тон дається швидко, оперативно з будь-якого місця партитури. Використовується камертон (на старших курсах)	Тон дається вірно, але з певною затримкою, особливо у складних місцях партитури	Голос використовується рідко, переважає робота під фортепіано	Фальшива інтонація під час задавання тону, відсутність орієнтації в партитурі під час настроювання
2. Робота над високою співацькою позицією	Присутній вокальний слух, швидка реакція на вокальні недоліки, знання чинників, що впливають на якість звучання	Реакція на вокальні недоліки існує, але не завжди знаходяться методи їх подолання	Точна реакція на недоліки вокального звучання відсутня, використовуються заготовлені зауваження	Робота над вокалом відсутня
3. Робота над мелодичним строем	Завжди використовується у роботі з партіями, чітке знання правил інтонування, знання вокальних, ладогармонічних, художніх та	Завжди використовується у роботі з партіями, але тільки на підставі теоретичних правил інтонування інтервалів	У роботі з партіями зауваження по інтонації робляться рідко, правила роботи над мелодичним строем не	Робота над мелодичним строем відсутня

Показники	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
	психологічних чинників впливу на інтонацію		засвоєні	
4. Робота над гармонічним строем	Студент може вистроїти будь-який акорд, спираючись на правила гармонічного строю та логіку внутрішньо-ладових тяжінь	Студент може вистроїти будь-який акорд тільки користуючись правилами гармонічного строю	Робота над гармонічним строем проходить епізодично, безсистемно	Робота над гармонічним строем відсутня
5. Робота над ансамблем	У зоні уваги студента постійно знаходяться проблеми всіх видів ансамблевого узгодження	Приділяється увага видам ансамблю, що пов'язані із засобами музичної виразності	Робота над ансамблем проводиться, але без урахування методів подолання ансамблевих недоліків	Присутня лише констатація ансамблевих недоліків
6. Робота над дикцією	Робота над дикцією проводиться грамотно, із використанням знань вокальної технології, фонетичних чинників та розуміння	Робота над дикцією проводиться тільки на підставі фонетично-образних чинників	Зауваження з дикції мають констатуючий характер, недоліки не виправляються	Робота над дикцією практично відсутня або обмежена окремими зауваженнями схоластичного

Показники	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
	образної драматургії твору			характеру
7. Робота над фразуванням	Відпрацьовується виразне фразування, обумовлене вірним перерозподілом дихання та розташування смислових акцентів	Робота над фразуванням проводиться тільки на підставі розташування смислових акцентів	Робота над фразуванням має фрагментарний характер і не підкріплена контекстними особливостями	Робота над фразуванням відсутня, виділяються тільки окремі слова
8. Робота над художнім образом та формою	Робота над образною драматургією проводиться із застосуванням художньо-вербальних умінь і розумінням логіки композиційного розвитку	У роботі переважає художньо-вербальна характеристика образів, форма сприймається тільки в конструктивному значенні	У роботі ескізно використовуються тільки безсистемні вербальні характеристики	Робота з вибудовування образної драматургії відсутня
9. Загальна інтерпретація	Власна інтерпретація заздалегідь продумана, викладена конструктивно та аргументовано, за допомогою образної мови студент доби-	У викладенні власної інтерпретації домінують вербальні уміння, деякі твердження спірні. Хорова трактовка недостатньо переконлива	Робота над образом та формою носить схоластичний характер, що не сприяє відтворенню їх у хоровому звучанні	Інтерпретація відсутня

Показ- ники	Відмінно	Добре	Задовільно	Незадо- вільно
	вається пов- ного відтво- рення в хоро- вому звучанні авторської концепції твору			

Таблиця 7

Матриця – характеристика студента у класі хорового диригування

	Найменування	Характеристика
Загальні відомості	Офіційні дані	1. ПІБ студента.
		2. Базова музична освіта.
	Особистісні передумови для навчання диригуванню	1. Мотивація, цілеспрямованість
		2. Активність, стійкість, воля
Процес спостереження за розвитком музично-виконавських якостей	Музично-виконавські здібності	1. Щосеместрова оцінка умінь музичної інтерпретації (академічний концерт, залік, екзамен)
		2. Оцінка музичної інтерпретації у процесі хорового практикуму
		3. Коефіцієнт складності програми
		Щорічне визначення рівня музично-виконавських якостей студента
	Аналітичні здібності	1. Щосеместрова оцінка за колоквиум.
		2. Оцінка за анотацію
		3. Оцінка самостійної роботи з дитячим пісенним репертуаром
		Щосеместрове визначення рівня аналітичних здібностей
Професійно-педагогічні якості	Педагогічна направленість	1. Осмислення соціальної значущості діяльності педагога-хормейстера
		2. Бажання здійснювати вокально-хорову роботу у закладах освіти

	Педагогічні здібності	3. Потреба у спілкування із дітьми
		1. Дидактичні уміння
		2. Проектувально-конструктивні уміння
		3. Комунікативні
		4. Організаційні
Професійно-навчальна самоорганізація	Навички самостійної роботи	5. Дослідницькі
		1. Планування
		2. Самоконтроль
		3. Самооцінка
		4. Конспектування
		5. Опрацювання фахової літератури
		6. Робота з аудіо-, відео носіями
	7. Робота з інтернет-ресурсами	
	Тип студента	1. Наслідувач
		2. Теоретик
		3. Практик
		4. Творець
		5. Дослідник

**Теоретичні питання з техніки хорового диригування
для поточного контролю**

<p align="center">1 С Е М Е С Т Р</p>	<p>1) феномен хорового диригування; 2) поняття про диригентський апарат, його будову та можливості; 3) параметри диригентської постановки рук: позиції, плани, діапазони; 4) одиничний диригентський жест (змах) та його елементи: точка, відбиття, прагнення; 5) три елементи початку диригентського виконання (увага, дихання, вступ); 6) ауфтакт: визначення, структура та функції; 7) прийом припинення звучання (зняття звуку) та технічні засоби його виконання у диригуванні; 8) засвоєння диригентських сіток у розмірах 2/4, 3/4, 4/4</p>
<p align="center">2 С Е М Е С Т Р</p>	<p>1) поняття про простий та складний метр; метроритмічне узгодження, метрична пульсація; 2) поняття про основні прийоми передачі метру у диригентському жесті (дво-, три- та чотиридольного); 3) сутність понять "схема" та "сітка" в техніці диригування; 4) показ короткочасних динамічних нюансів (crescendo, diminuendo); 5) прийоми передачі фразування в диригентському жесті; 6) штрих legato в диригуванні; 7) поняття про камертон та методи його застосування</p>
<p align="center">3 С Е М Е С Т Р</p>	<p>1) властивості диригентського замаху (швидкість, амплітуда, сила, маса); 2) тривалість, напрямок, форма, що забезпечують множинність диригентської інформації; 3) функції рук у диригуванні та їх розмежування; 4) ритм у музиці; закономірності передачі ритмічних особливостей твору у диригентській техніці; синкопа; 5) поняття про музичний темп; метроном; характерні особливості диригування у помірних темпах;</p>

	<p>6) прийоми передачі гучносної динаміки у диригуванні;</p> <p>7) цезури та паузи у контексті музичного твору та їх мануальне відтворення;</p> <p>8) поняття фермати в музиці та прийоми диригентської техніки під час виконання фермат</p>
4 С Е М Е С Т Р	<p>1) основні принципи диригентських рухів;</p> <p>2) характерні особливості диригування у рухливих темпах; засвоєння відповідних метрономічних показників;</p> <p>3) поняття про складний симетричний метр; вивчення групи шестидольних, дев'ятидольних та дванадцятидольних розмірів у різних темпових показниках;</p> <p>4) поняття дробленого ауфтакту</p> <p>5) прийоми передачі штриха звуковедення <i>marcato</i> та акцентів у диригуванні;</p> <p>6) членування музичного твору на частини; кульмінації</p>
5 С Е М Е С Т Р	<p>1) диригування "на раз" при різних метричних показниках ($2/8$, $2/4$, $3/8$, $3/4$, $5/8$, $5/4$);</p> <p>2) група складних симетричних диригентських сіток ($2/2$, $3/2$, $4/2$) у різних темпових показниках; поняття про диригування <i>alla breve</i>;</p> <p>3) характерні особливості диригування у швидких та у дуже швидких темпах; засвоєння відповідних метрономічних показників;</p> <p>4) правило "тактової спорідненості" у дуже швидких темпах;</p> <p>5) диригентські прийоми втілення громкісно-динамічних зіставлень;</p> <p>6) прийоми передачі штриха <i>staccato</i> у диригентському жесті;</p> <p>7) характерні особливості диригування у дуже повільних темпах;</p> <p>8) засвоєння відповідних метрономічних показників</p>
6 С Е М	<p>1) складні несиметричні метри ($5/8$, $5/4$, $7/8$, $7/4$); засвоєння диригентських сіток для їх передачі у диригуванні залежно від темпу та групування лічильних долей у такті;</p> <p>2) характерні особливості диригування у повільних темпах;</p>

<p>Е С Т Р</p>	<p>засвоєння відповідних метрономічних показників; 3) показ довготривалих динамічних нюансів (crescendo, diminuendo); 4) зміна темпів постійної швидкості та специфіка мануальних засобів під час співставлення темпових показників; 5) прийоми диригування в умовах високих показників гучносної динаміки; 6) перемінні розміри та диригентська техніка їх виконання; 7) дитячий шкільний пісенний репертуар (ШПР): навчально-педагогічні умови формування</p>
<p>7 С Е М Е С Т Р</p>	<p>1) одинадцятидольний розмір; 2) поняття агогіки; диригентська техніка в умовах агогічних відхилень; 3) хорова фактура; 4) загальні прийоми диригування поліфонічних творів; 5) ознайомлення з особливостями диригування творів великої форми; 6) робота над оперними сценами; 7) деякі прийоми диригування речитативів та сольних партій у великих формах та оперних сценах</p>
<p>8 СЕМ.</p>	<p>повторення теоретичних питань з техніки хорового диригування за увесь попередній термін навчання</p>

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Анохін В. Технічне та дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів / В. Анохін // Вища школа. – 2015. – № 9–10. – С. 80–95.
2. Беззуб І. Електронні навчальні видання як засіб активізації самостійної роботи студентів / І. Беззуб // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2014. – Вип. 39. – С. 244–255.
3. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. / О. Г. Бенч-Шокало. – К. : Ред. журн. "Укр. світ", 2002. – 440 с.
4. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : учеб.-метод. пособ. / В. П. Беспалько, Ю. Г. Тартур. – М. : Высшая школа, 1989. – 144 с.
5. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
6. Бодаренко А. В. Основні принципи диригентсько-хорового навчання // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 152. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. – 141 – 145.
7. Бурбан М. І. Українські хори та диригенти / М. І. Бурбан. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 672 с.
8. Варакута В. Концепція підручника з методики викладання диригування / В. Варакута // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції: до 70-річчя кафедри народних інструментів Київської консерваторії (НМАУ) ім. П. І. Чайковського : зб. наук. ст. / ред.-упоряд. М. А. Давидов. – К., 2010. – 188 с.
9. Васильєва Т. В. Сполучення групових та індивідуальних форм навчальної діяльності студентів / Т. В. Васильєва, Я. І. Бурлака. – К. : КГПІ, 1988. – 100 с.
10. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
11. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія і історія / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К. : Вища школа, 1995. – 186 с.

12. Гершунський Б. С. Педагогічна прогностика: Методологія – теорія – практика. – К. : Вища школа, 1986. – 200 с.
13. Ержемский Г. Л. Психология дирижирования / Г. Л. Ержемский. – М. : Музыка, 1988. – 96 с.
14. Жданова–Неділько О. Квазіпрофесійна орієнтованість самостійної роботи студентів вищого педагогічного навчального закладу / О. Жданова–Неділько // Рідна школа. – 2015. – № 1–2. – С. 46–49.
15. Живов В. Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Л. Живов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
16. Іванченко В. Методика аналізу структури змісту музичного твору // Музична освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку : матеріали науково-практичної конференції / В. Іванченко ; Академія мистецтв України голова ред. колегії академік І. Д. Безгін. – К. : Кий, 2001. – С. 166–170.
17. Каган М. С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
18. Каган В. І. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе : научно-методическое пособие / В. І. Каган, И. А. Сычеников. – М. : Высшая школа, 1987. – 141 с.
19. Казачков С. А. От урока к концерту. – Казань : Издательство Казанского университета, 1990. – 343 с.
20. Калущька Н. Б. Мистецька діяльність Олександра Кошиця в контексті музики ХХ сторіччя : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 / Калущька Н. Б. ; НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2001. – 21 с.
21. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе / М. В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – 80 с.
22. Козир. А. В. Акмеологічні засади формування професійної майстерності майбутніх викладачів мистецьких дисциплін // Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія / керівн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – С. 359 – 399.

23. Комаровська О. А. Художньо обдарована особистість : сутність, реалії, розвиток : монографія / Оксана Анатоліївна Комаровська. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – 412 с.

24. Копытман М. Хоровое письмо : учебное пособие / М. Копытман. – М. : Советский композитор, 1971. – 199 с.

25. Костенко Л. В. Педагогічні умови організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів музики (на матеріалі вивчення диригентсько-хорових дисциплін) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Костенко Л. В. ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 16 с.

26. Костенко Л. В. До проблеми диригентсько-хорової підготовки в умовах кредитно-модульної системи / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – № 4. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 11–15.

27. Костенко Л. В. Формування творчої самостійності та інтелектуальної активності студентів у класі хорового диригування / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – № 5. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – С. 96–101.

28. Костенко Л. Ю., Шумська Л. Ю. Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 98 с.

29. Кофман Р. І. Виховання диригента: психологічні особливості / Р. І. Кофман. – К. : Муз. Україна, 1986. – 40 с.

30. Кустовський С. М. До питання про стан сучасної самостійної роботи у вищих навчальних закладах / С. М. Кустовський // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Вип. 5. – Київ – Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. – С. 518–528.

31. Лашенко А. П. З історії Київської хорової школи / А. П. Лашенко. – К. : Музична Україна, 2007. – 200 с.

32. Левандо П. П. Хоровая фактура / П. П. Левандо. – Л. : Музыка, 1984. – 123 с.

33. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.

34. Лернер І. Я. Состав и структура содержания образования на уровне теоретического представления / І. Я. Лернер // Теоретические основы содержания общего среднего образования. – М. : Педагогика, 1983. – С. 137–150.

35. Малихін О. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів : історія і сучасність / О. Малихін // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 11. – С. 24–28.

36. Малько Н. Основы техники дирижирования / Н. Малько. – Л. : Музыка, 1965. – 217 с.

37. Маргуліс Є. Д. Колективна діяльність учнів. Проблеми навчання / Є. Д. Маргуліс. – К. : Вища школа, 1990. – 135 с.

38. Мартинюк М. Диригентсько-хорова освіта в музичній культурі України другої половини ХХ століття : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.01 / Мартинюк М. / Харківська державна академія культури. – Харків, 2001. – 24 с.

39. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е. И. Машбиц. – М. : Педагогика, 1986. – 192 с.

40. Муха А. І. Композитори України та українськорі діаспори : довідник / А. І. Муха. – К. : Муз. Україна, 2004. – 352 с.

41. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1982. – 319 с.

42. Николаи Г. Ю. Дидактическое обоснование исполнительской подготовки будущих учителей музыки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Николаи Г. Ю. – К., 1992. – 20 с.

43. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. – 2-е изд. – М. : Эгвес, 2006. – 488 с.

44. Олексів Н. А. Теоретичні засади організації самостійної роботи студентів вищих технічних навчальних закладів / Н. А. Олексів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 6 (49). – С. 167–170.

45. Олексюк О. М. Інтеграція духовного потенціалу мистецької та природничо-наукової освіти у контексті постнекласичної парадигми // Духовність особистості в системі мистецької освіти : зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О.М. Олексюк. Вип. 3 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. – 138 с. – С. 3-10.

46. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. Олексюк, М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.

47. Олексюк О. М. Феноменологічний діалог/полілог в організації навчальної діяльності магістрів музичного мистецтва // Наукові записки / Ред. В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. – Випуск 152. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 25–28.

48. Ольхов К. А. Вопросы теории дирижеской техники и обучения хоровых дирижеров / К. А. Ольхов. – Л. : Музыка. – 200 с.

49. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 / Орлов В. Ф. – К., 2004. – 44 с.

50. Осеннева М. С. Хоровой класс и практическая работа с хором : учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Издательский центр Академия, 2003. – 192 с.

51. Очеретовская Н. Л. Содержание и форма в музыке / Н. Л. Очеретовская. – Л. : Музыка, 1985. – 112 с.

52. Пархоменко Л. О. Українська хорова п'єса / Л. О. Пархоменко. – К. : Наукова думка, 1979. – 218 с.

53. Пащенко М. І. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Пащенко, І. В. Красноштан. – К. : ЦУЛ, 2014. – 226 с.

54. Пляченко Т. М. Структура і зміст професійних компетентностей учителя музичного мистецтва / Т. М. Пляченко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2015. – № 24. – С. 84-87.

55. Пучко-Колесник Ю. В. Діяльність диригента-хормейстера як соціокультурний феномен : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства / Юлія Віталіївна Пучко-Колесник. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. – Київ, 2009. – 18 с.

56. Растригіна А. Фахові компетенції з хорового диригування як складова професійної компетентності майбутнього педагога-музиканта / А. Растригіна // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 140. – С. 10–13.

57. Ростовський О. Я. Музична педагогіка. Навчальні програми, методичні рекомендації та матеріали : навч. посіб. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – 191 с.

58. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

59. Ручьевская Е. А. Об анализе содержания музыкального произведения / Е. А. Ручьевская // Критика и музыкознание : сб. статей. – Вып. 3. – Л. : Музыка, 1987. – С. 69–96.

60. Сверлюк Я. В. Концептуалізація компетентнісного підходу в диригентсько-оркестровій освіті / Я. В. Сверлюк // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки, №1. – Ніжин: Видавництво НДУ, 2013. С. 66–70.

61. Світайло С. Компетентнісна підготовка викладача музичного мистецтва // Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ ст. / зб. матер. Міжнародної науково-практичної конф. - Київ, 16-17.10.2014. - С. 670-675.

62. Сенченко Л. І. Формування хорového мислення диригента / Л. І. Сенченко. – Рівне : РДІК Ліста, 1998. – 128 с.

63. Скребкова-Филатова С. Фактура в музице: Художественные возможности. Структура. Функции / С. Скребкова-Филатова. – М. : Музыка, 1985. – 285 с.

64. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слепкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.

65. Татарак Н. Г. Міжпредметні зв'язки вокально-хорових дисциплін у фаховій підготовці майбутнього вчителя музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. Г. Татарак. – Харків, 2008. – 23 с

66. Топчієва І. Орієнтири оновлення диригентсько-хорової підготовки студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. – № 1 (64), лютий 2019. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. – С. 243 – 246.

67. Третьякова К. В. Організація самостійної роботи студентів із використанням Internet-ресурсів як засіб диференціації, оптимізації та індивідуалізації навчання / К. В. Третьякова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук.

зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту . – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 11 (54). – С. 82–84.

68. Уколова Л. И. Дирижирование : учеб. пособие для студ. учрежденный серед. проф. образования / Л. И. Уколова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.

69. Холопова В. Н. Фактура: Очерк / В. Н. Холопова. – М. : Музыка, 1979. – 87 с.

70. Чесноков П. Г. Хор и управление им. : пособие для хоровых дирижеров / П. Г. Чесноков. – М. : Государственное музыкальное издательство, 1961. – 240 с.

71. Шиян Н. Методичні основи організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ / Н. Шиян // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 6. – С. 12–14.

72. Шульгіна В. Інноваційні технології у діяльності педагога-музиканта / В. Шульгіна, Л. Пискач // Музична освіта в Україні: теорія і практика : збірка статей / упоряд. О. В. Комісаров. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 29. – Київ, 2003. – С. 115–125.

73. Шумська Л. Ю. Формування умінь комплексного фактурно-хорового аналізу у системі диригентсько-хорової підготовки / Л. Ю. Шумська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Гуманістичні орієнтири мистецької освіти" // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 14 "Теорія і методика мистецької освіти". – Вип. 5 (10). – К. : НПУ, 2007. – С. 131–134.

74. Шумська Л. Ю. Формування фахових компетенцій у процесі магістерської підготовки хорового диригента / Л. Ю. Шумська // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. "Психолого-педагогічні науки". – Ніжин : Видавництво НДУ, 2015. – № 2. – С. 162–166.

75. Шумська Л. Ю. Хорове диригування : навч. посіб. / Л. Ю. Шумська. – 2-ге вид., доповнене та перероблене. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 105 с.

76. Шутова С. М. Організація та контроль самостійної роботи студентів / С. М. Шутова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 7 (50). – С. 203–206.

77. Щедролосоєва К. О. Формування духовних потреб майбутніх учителів засобами музичного мистецтва / К. О. Щедролосоєва / Теоретико-

методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Київ, 2002. Кн. II. – 2002. – С. 160–164.

78. Щербініна О. М. Формування музично-стильових уявлень майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Щербініна О. М. // НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.

79. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1989. – 316 с.

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

**Костенко Людмила Василівна,
Шумська Людмила Юріївна**

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Навчальний посібник

2-ге видання, доповнене та перероблене

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – Н. О. Приходько
Літературний редактор – А. М. Конівненко

Підписано до друку
Гарнітура ComputerModern
Замовлення №

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 8,71
Ум. друк. арк. 8,48

Папір офсетний
Тираж 100 прим.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4.
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.